

(On)deugden en het meerstemmige zelf: een conceptueel en empirisch onderzoek naar identificatieprocessen bij kijkers van reality-soaps



Masterscriptie Godsdienstwetenschap
Marion Wiering s0653004
Scriptiebegeleider: dr. C. Jedan
Meelezer: prof. dr. T. H. Zock
Juli 2010

Inhoud

Voorwoord.....	2
Hoofdstuk 1: Het onderzoek.....	3
1.1 Inleiding.....	3
1.2 Methode.....	6
Hoofdstuk 2: Het theoretische kader: Reality-soap, de theorie van het meerstemmige dialogische zelf en de deugdenethiek.....	10
2.1 Reality-tv en reality-soap.....	10
2.1.1 Het wetenschappelijke discours ten aanzien van reality-tv.....	12
2.2 De geschiedenis van de theorie van het meerstemmige dialogische zelf..	13
2.2.1 Het meerstemmige dialogische zelf.....	14
2.2.2 Het meerstemmige dialogische zelf en verschuivingen in de context.....	16
2.2.3 Het persoonlijke positierepertoire.....	18
2.3 Deugdenethiek.....	19
2.3.1 De theoretische basis van deugdenethiek.....	21
2.3.2 (On)deugden en context.....	23
Hoofdstuk 3: Identificatie als verbinding tussen de deugdenethiek en de theorie van het meerstemmige dialogische zelf.....	25
3.1 Een verbinding via identificatie en het narratieve genre.....	25
3.2 Kenmerken van identificatie.....	26
3.2.1 Identificatie en emotie.....	30
3.3 Narratieve toepassingen in de deugdenethiek.....	35
3.4 Narratieve toepassingen in de theorie van het meerstemmige dialogische zelf.....	37
Hoofdstuk 4: Identificatieprocessen bij kijkers van reality-soaps.....	41
4.1 De reality-soap als identificatiemiddel.....	41
4.2 Identificatieprocessen in het persoonlijke positierepertoire.....	47
4.3 Identificatieprocessen en (on)deugden.....	53
4.4 De voorbeeldfunctie van de reality-soap.....	58
4.5 De bekorende werking van de ondeugden.....	62
4.6 Betrokkenheid en compassie.....	70
Hoofdstuk 5: Conclusie.....	77
Literatuur.....	80
Bijlage: Interviewvragen, lijst van gevoelens, lijst met deugden en ondeugden en lijst met ik-posities.....	83

Voorwoord

Men neme een aantal verschillende mensen. Stopt deze mensen bij elkaar in een huis. Zet er vervolgens vierentwintig uur een camera op en stelt de regel in dat diegene die als laatste in het huis overblijft een miljoen wint. Laat dit alles flink sudderen en zet zo nu en dan het vuur wat hoger door er wat alcohol en andere verleidingen in de vorm van vrouwelijk of mannelijk schoon bij te gooien en zie het recept voor de reality-soap is klaar. Nu kan het worden verzwolgen door de hongerige kijkers. Met huid en haar, er wordt geen spaan heel gelaten van de deelnemers. Op veilige afstand kan er geoordeeld, geroddeld en een sympathie of afkeer worden ontwikkeld voor de bewoners in de villa.

Reality-soaps zijn een nieuw fenomeen dat mijn inziens vergaande consequenties heeft voor kijkers naar deze programma's. Nog nooit eerder in de geschiedenis hebben wij zoveel voorbeelden van onze medemensen kunnen aanschouwen die 'life' allerlei problemen op te lossen krijgen, met elkaar in een strijd verwickeld zijn of moeten samenwerken. Ik vind het fascinerend om mensen op een dergelijke directe en gedetailleerde manier te kunnen zien en kijk dan ook met veel plezier naar de verschillende reality-tv programma's.

Door het kijken naar de reality-soaps vinden er identificatieprocessen plaats tussen de kijkers en de deelnemers. Deze identificatieprocessen zijn het onderwerp van deze scriptie. Gelukkig heb ik een aantal mensen bereid gevonden om zich door mij te laten interviewen. Net als ikzelf zijn dit mensen die met plezier naar reality-soaps kijken. Ik wil deze reality-soap kijkers, die zich zo open en eerlijk door mij hebben laten interviewen, hartelijk danken. Zonder hun enthousiaste medewerking had ik deze scriptie niet kunnen schrijven. Zij hebben mij geïnspireerd tot de uiteenlopende gedachtegangen waar deze scriptie uit is voortgekomen, en mij gebracht tot inzichten waar ik voordat ik aan deze scriptie begon nog niet het vermoeden van had dat ik ze zou krijgen.

Mijn grote dank gaat ook uit naar mijn scriptiebegeleider dr. C. Jedan en meelezer prof. dr. T. H. Zock. Ik heb mij door hen gesteund en gestimuleerd gevoeld. Ik wil mijn vriend Fred hartelijk bedanken voor het doorlezen van ettelijke versies van deze scriptie en zijn hulp bij taalkundige obstakels. Floris bedank ik voor de computerbewerking van de videobeelden van *De Gouden Kooi*, die ik bij de interviews heb gebruikt. Mijn dank gaat bovendien uit naar Ruben die mij met zijn mailtjes heeft aangespoord om door te gaan. Verder wil ik mijn familie en alle vrienden en vriendinnen bedanken die met zoveel geduld mij dit laatste jaar van mijn studie terzijde hebben gestaan.

Hoofdstuk 1: Het onderzoek

1.1 Inleiding

In deze scriptie doe ik een conceptueel en empirisch onderzoek naar kijkers van reality-tv waarbij ik de reality-soaps, *Big Brother*, *De Gouden Kooi* en *The Hills* als onderzoeksgebieden gebruik. Het gaat hierbij om identificatieprocessen die er plaatsvinden tussen kijkers van en deelnemers in deze reality-soaps. In het bijzonder zal ik aandacht besteden aan wat deze kijkers zelf over het kijken naar de reality-soap vertellen. Wat voor soort identificatieprocessen spelen hier? Op welke manieren doen deze identificatieprocessen van kijkers met reality-soap spelers zich voor? Waardoor worden de identificatieprocessen versterkt?

Voor dit onderzoek naar verschillende identificatieprocessen zal ik gebruik maken van de deugdenethiek en de psychologische theorie van het meerstemmige dialogische zelf. Deugdenethiek houdt zich bezig met een praktische toepassing van de morele concepten, deugden en ondeugden, op en in het dagelijkse leven van een ‘agent’.¹ Het karakter van de agent is hierbij het uitgangspunt voor het handelen. De theorie van het meerstemmige dialogische zelf houdt zich bezig met de wijze waarop het zelf, de identiteit, in mensen wordt gevormd en is in zijn huidige vorm ontwikkeld door H. J. M. Hermans. In deze theorie wordt er vanuit gegaan dat het zelf, zoals de naam zegt, meerstemmig en dialogisch begrepen kan worden. De meerstemmigheid van het zelf wordt aanschouwelijk gemaakt door het concept van verschillende ik-posities in het zelf, die allemaal een eigen stem hebben. Een voorbeeld van een ik-positie is ‘ik als reality-tv kijker’. Het dialogische aspect in deze theorie staat voor de onderlinge verbindingen die er zijn tussen de verschillende ik-posities in het zelf en tussen die met anderen. De inhoud van zowel de deugdenethiek als de theorie van het meerstemmige zelf zal ik in hoofdstuk 2 uitvoerig behandelen.

Identificatie is een centraal begrip in mijn onderzoek omdat het zowel van belang is voor de ontwikkeling van (on)deugden als bij de vorming van de verschillende ik-posities. Met betrekking tot deugdenethiek is identificatie van belang, omdat er via het voelen van emoties en het herkennen van eigenschappen identificatie plaatsvindt met de bepaalde tv-persoonlijkheden. De ontwikkeling van (on)deugden krijgt hiermee een stimulans. De deugden en ondeugden zijn alle disposities niet alleen om te handelen, maar ook om emoties te voelen, als reacties op, maar ook als impulsen voor actie.² Dit wil zeggen dat zowel de rede als de emoties ten grondslag liggen aan de (on)deugden en hiermee intrinsiek verbonden zijn. Bovendien zijn de (on)deugden verantwoordelijk voor de (bepaalde) handelingen die hieruit voortkomen. Ook in relatie tot de theorie van het meerstemmige dialogische zelf en de vorming van de verschillende ik-posities hierin, is identificatie van belang. Het is een fundamenteel inzicht in het proces van zelfreflectie en zelfkennis dat dit niet direct maar indirect tot ontwikkeling komt, dat wil zeggen via de blik van de ander.³ Dit begint bij de vroegste ontwikkeling van het kind dat wordt geboren in een dialogische omgeving en van het begin af aan verward is in interpersoonlijke contacten.⁴ Onder invloed van en in interactie met verschillende identificatieprocessen wordt het zelf dus ontwikkeld.

¹ Met ‘agent’ bedoel ik in deze scriptie het autonoom handelende individu. De correcte Nederlandse benaming hiervoor is acteur maar omdat deze scriptie over reality-tv gaat heb ik besloten om het anglicisme ‘agent’ te gebruiken, dit om verwarring met de betekenis van acteur als toneelspeler te vermijden.

² R. Hursthouse, ‘Virtue Ethics and the Emotions’ in: D. Statman (red.), *Virtue Ethics: A critical reader*, Edinburgh 1997, 108.

³ H. J. M. Hermans, *Dialoog en Misverstand: Leven met de toenemende bevolking van onze innerlijke ruimte*, Soest 2006, 90.

⁴ Hermans, *Dialoog en Misverstand*, 89.

.egelijkertijd ander beter leren kennen of niet, verdraagzamer worden ten opzichte van elkaar of niet.lijke discours aangaandeZoals gezegd zal de focus in dit onderzoek op de kijkers van deze programma's liggen. Waarom op de kijkers? Omdat *juist* door het kijken identificatie met de deelnemers in de reality-soap plaatsvindt. Reality-tv is vooral gericht op individuen en hun emotionele beleving van en in allerlei verschillende situaties.⁵ Door de focus op de agent en zijn/haar emoties is er een mogelijkheid voor de kijker tot identificatie met die bepaalde persoon. Identificatie met anderen houdt in dat er eigenschappen van een ander in het zelf worden herkend, terwijl er bij een sterke afkeer van iemand vaak sprake is van weggestopte ik-posities of eigenschappen en gevoelens die men eigenlijk liever niet wil zien. Hiervan is het individu zich overigens niet altijd bewust. Afkeer is ook een vorm van identificatie.

Mijn onderzoeksgebied is zoals gezegd de reality-soap, een specifieke soort van het genre reality-tv. Reality-tv is een overkoepelende term waaronder een breed scala van entertainmentprogramma's vallen waarin 'echte' mensen een rol spelen.⁶ Ik plaats 'echte' hier tussen aanhalingstekens omdat het in tegenstelling tot acteurs of presentatoren, echte mensen zijn die zonder script aan deze programma's meedoen. Ze zijn zich echter wel bewust van de camera's. De verhaalstructuren van de reality-soaps kenmerken zich door een relatief langzame opbouw van de personages die hierin spelen, zodat de kijker betrokken kan raken en mee kan leven met de personen.⁷ Dit versterkt de identificatieprocessen die er plaatsvinden tussen kijkers en deelnemers en maakt het genre geschikt als onderzoeksgebied. In hoofdstuk 2 zal ik uitleggen welke kenmerken reality-soaps nog meer hebben.

In de twee reality-soaps, *Big Brother* en *De Gouden Kooi* zijn de camera's vierentwintig uur op de deelnemers gericht. Dit heeft een invloed op de deelnemers omdat zij zich op verschillende momenten meer of minder bewust van deze camera's zullen zijn. Behalve dat de camera's van invloed kunnen zijn op het gedrag, hebben de verschillende verwachtingen die er worden gekoesterd ten aanzien van de deelnemers waarschijnlijk ook een invloed. Dit kunnen verwachtingen van de makers van de programma's zijn, maar ook die van mededeelnemers of kijkers. Hierdoor kan het gebeuren dat een individu in een bepaalde rol of stereotype terecht komt. Dit proces kan plaatsvinden onder invloed van een bepaalde situatie of ontstaan in wisselwerking met andere factoren, zoals de persoonlijke contacten met mededeelnemers, kijkers en programmamakers. Door de programmamakers worden vaak personages geselecteerd die goed in een stereotype passen, zoals macho, leider, bemiddelaar, moederfiguur of het domme blondje. Deze diversiteit in herkenbare rollen maakt dat het publiek zich kan identificeren met of aangetrokken kan voelen tot de personages, hun verhalen, emoties, 'lovestories' of conflicten.⁸

De hierboven geschetste overwegingen ten aanzien van de authenticiteit van de deelnemers zijn ook van toepassing op het woord 'reality' dat eveneens tussen aanhalingstekens kan worden geplaatst. In de verschillende reality-tv programma's wordt namelijk gebruik gemaakt van verschillende narratieve structuren, afhankelijk van het soort programma, waardoor je dus eigenlijk niet kunt spreken over 'realiteit'. De echte gebeurtenissen worden op een bepaalde manier achter elkaar gezet waardoor de realiteit wordt veranderd en beïnvloed. Ook het gebruik van muziek en een 'voice-over' die commentaar op de deelnemers en de gebeurtenissen geeft en de invloed die dit heeft op de

⁵ A. Hill, *Reality TV: Audiences and Popular Factual Television*, Oxon 2005, 90.

⁶ Vgl. Hill, *Realitytv: Audiences*, 2.

⁷ Het gebruik van de woorden personages en personen in één regel doe ik omdat er aan de ene kant sprake is van een dramatisering in de beeldvorming van de personen om de entertainmentwaarde te vergroten waardoor deze in personages veranderen, maar aan de andere kant zijn de spelers geen acteurs en hebben ze ook geen script en blijven hierdoor personen.

⁸ A. Van Haastrecht en M. Cram, 'Big Brother: soap opera of telenova?', in: I. Costera Meijer en M. Reesink (red.), *Reality Soap! Big Brother en de opkomst van het multimediaconcept*, Amsterdam 2000, 80.

kijkers moet niet onderschat worden. Hierdoor wordt het programma spannender om naar te kijken, maar tegelijkertijd verder verwijderd van de realiteit.

Deze nuanceringen bij de beschouwingen over reality-tv in het achterhoofd houdend zien wij voor het eerst in de geschiedenis wél allerlei mensen van verschillende afkomst, culturen, leeftijd, gender, seksuele geaardheid en levensbeschouwingen, die zonder script in allerlei situaties worden geplaatst en onder het oog van de camera intensieve relaties aangaan. Veelal zijn dit situaties die sterke emoties oproepen. Door het veelvuldig uiten van emoties door de deelnemers in deze programma's kan er een affiniteit of juist afkeer door de kijkers voor de deelnemers worden gevoeld. Iederéén kent immers dezelfde emoties, variërend van intens verdrietig tot extatisch verliefd, en juist door deze herkenning vinden er identificatieprocessen tussen de kijkers en deze deelnemers plaats. De reality-soap deelnemers worden in allerlei verschillende, vaak extreme of veel emotie oproepende situaties geplaatst. Het genre richt zich namelijk juist op primaire ervaringen en emoties van gewone mensen. Deze ervaringen en emoties blijken een succesformule te zijn en worden dan ook voor de programma's uitvergroot.⁹ Belangrijk daarin is een alledaagse herkenbaarheid waarbij verschillende soorten mensen een identificatiemodel kunnen vormen voor de verschillende soorten kijkers.

De mensen in de reality-tv programma's kunnen dienen als voorbeelden en of rolmodellen, maar kunnen ook een subject zijn waartegen de kijkers zich kunnen afzetten. De verschillende situaties waarin de deelnemers zichzelf plaatsen en worden geplaatst en de verschillende mogelijkheden om met deze situaties om te gaan, hebben te maken met de (on)deugden, de karaktereigenschappen van een individu dat mede maakt hoe iemand reageert op een bepaalde situatie en op een ander mens.

Ik richt mij in het bijzonder op de kijkers van deze programma's. Onderzoek naar identificatieprocessen bij de kijkers van reality-tv gecombineerd met de deugdenethiek en een psychologische theorie is naar mijn weten nog niet eerder gedaan. Tot nu toe lijken de vragen in het discours van reality-tv vooral te gaan over het fenomeen zelf, de deelnemers en programmamakers. Er komen steeds meer reality-tv programma's op de televisie. Duidelijk is dat hele volksstammen, en daarbij sluit ik mijzelf niet uit, hierdoor gebiologeerd zijn. *Boer zoekt Vrouw*, *De gouden Kooi* en *Big Brother* waren en zijn ongekende successen in televisieland. De eerste aflevering van *Big Brother* trok in 1999 ruim een miljoen kijkers.¹⁰ De finale van de Gouden Kooi trok in 2008 anderhalf miljoen kijkers.¹¹ Naar *Boer zoekt Vrouw* keken in 2009 al meer dan drieëneuhalf miljoen mensen.¹²

Wat doet dit met ons? Wij zullen hierdoor in ieder geval veranderen, dat is duidelijk. Op welke verschillende manieren dit gebeurt en vooral hoe complex en veelvormig deze processen zijn, zijn de vragen die ten grondslag aan dit onderzoek liggen. Dit is een nog niet eerder onderzocht gebied terwijl het zo interessant is, omdat het vragen zijn die raken aan de kern van menselijkheid. Mijn plan van aanpak om antwoorden op deze vragen te krijgen zal ik in de volgende paragraaf uitleggen.

⁹ Vgl. L. van Zoonen, 'Verlangen en Verzet: Alledaagse herkenbaarheid in Big Brother en de Bus', in: I. Costera Meijer en M. Reesink (red.), *Reality Soap! Big Brother en de opkomst van het multimediaconcept*, Amsterdam 2000, 28.

¹⁰ [http://www.volkskrant.nl/archief/gratis/article816376.ece/Veronica tevreden met kijkcijfers Big Brother](http://www.volkskrant.nl/archief/gratis/article816376.ece/Veronica%20tevreden%20met%20kijkcijfers%20Big%20Brother), bekeken op 8 september 2009.

¹¹ <http://www.trouw.nl/nieuws/article1837537.ece>, bekeken op 8 september 2009.

¹² <http://muziek-en-film.infonu.nl/televisie/41871-boer-zoekt-vrouw-2009-2010.html>, bekeken op 8 september 2009.

1.2 Methode

Zoals ik in de inleiding heb vermeld doe ik zowel een empirisch als een conceptueel onderzoek. Het conceptuele gedeelte van deze scriptie bestaat uit literatuuronderzoek met betrekking tot reality-tv, de theorie van het meerstemmige dialogische zelf en de deugdenethiek. De theorie van het meerstemmige dialogische zelf en de deugdenethiek gebruik ik als theoretische invalshoeken en pas deze toe op het onderzoeksgebied van de reality-soap. Tussen de deugdenethiek en de theorie van het meerstemmige dialogische zelf maak ik een verbinding met het concept identificatie. Identificatie speelt namelijk zowel in de deugdenethiek als in de theorie van het meerstemmige dialogische zelf een belangrijke rol. Door deze verbinding kan er een zo compleet mogelijke analyse van de reality-soap gemaakt worden, en de theorieën kunnen van elkaar profiteren door elkaars onvolledigheden aan te vullen. In de theorie van het meerstemmige dialogische zelf krijgen de (on)deugden naar mijn mening onvoldoende aandacht en in de deugdenethiek is nog niet onderkend dat identificatieprocessen ook plaatsvinden door middel van afgrenzing. Op deze punten zal ik uitgebreid ingaan in hoofdstuk 3, alwaar ik de verbinding tussen deze beide theorieën zal maken.

Voor het empirische gedeelte van het onderzoek maak ik gebruik van interviews en onderzoek ik de weblog van *De Gouden Kooi*.¹³ Ik heb interviews gehouden met mensen die naar de reality-soaps *De Gouden Kooi* en *The Hills* kijken. Voordat ik aan de interviews begon heb ik eerst een proefinterview gehouden om te zien of de interviewvragen passen bij de vragen die ik in dit onderzoek stel. Ik heb naar aanleiding van dit proefinterview een aantal veranderingen in het interviewschema gemaakt.¹⁴ Voor het maken van de interviewvragen heb ik gebruik gemaakt van literatuur op het gebied van onderzoeksmethoden¹⁵ en interviews.¹⁶ Bij het afnemen van de interviews heb ik mij laten inspireren door de zelfkonfrontatiemethode van Hermans.¹⁷ De zelfkonfrontatiemethode is een instrument voor analyse in een psychologische therapeutische setting, waarbij er ruimte is voor de persoonlijke inbreng van de cliënt. Het is gebaseerd op een samenwerkingsrelatie tussen psycholoog en cliënt.¹⁸ Ik heb een aantal interviews gehouden en geen psychologisch onderzoek gedaan, dus heb ik de zelfkonfrontatiemethode niet toegepast zoals deze is ontwikkeld en bedoeld voor de toepassing in de praktijk. Ik heb de methode vooral gebruikt als achtergrondinformatie bij het opstellen van de interviewvragen en in mijn achterhoofd gehouden bij het afnemen van de interviews. Dit houdt in dat ik de geïnterviewden bijvoorbeeld heb gevraagd om sommige uitkomsten op verschillende papieren te schrijven.¹⁹ De reden hiervan is dat door het zelf opschrijven van uitkomsten de geïnterviewden zich (naar mijn idee) beter bewust zullen zijn van de posities en gevoelens die zij kiezen. Mogelijk zullen zij hierdoor ook een groter gevoel van controle tijdens het interview kunnen behouden, waardoor het eigen handelende vermogen van de geïnterviewden optimaal is en de antwoorden meer vanuit de personen zelf worden gegeven in plaats van dat het sociaal wenselijke antwoorden zijn.

¹³ http://www.degoudenkooi.org/e107_plugins/forum/forum.php, bekeken op 17 november 2009.

¹⁴ Zie bijlage voor de interviewvragen. De vragen 3, 4, 7, 8, 9, 10, 13, 27, 28, 29, 33, 37 en 44 heb ik er bijgevoegd. Bij vraag 18 heb ik de aanvulling, 'of dat je juist dacht zo zou ik het zelf nooit doen' gemaakt.

¹⁵ H. R. Bernard, *Research Methods In Anthropology*, Oxford 2002, 203-239.

¹⁶ B. Emans, *Interviewen: Theorie, techniek en training*, Groningen 2002.

¹⁷ H. J. M. Hermans, *Praktische wenken en handberekening bij de zelfkonfrontatiemethode*, Alblasserdam 1981.

¹⁸ Hermans, *Dialogo en Misverstand*, 186-18.

¹⁹ Dit zijn de vragen 1, 2, 3 en 4 van de vragen over het eigen positierpertoire. Zie bijlage voor de interviewvragen.

Als aanvulling op de interviewvragen maak ik gebruik van verschillende lijsten, zoals een lijst met ik-posities²⁰, een lijst met gevoelens en een lijst met deugden en ondeugden.²¹ De lijst met gevoelens dient om het plaatsen van de bepaalde gevoelens van de geïnterviewde bij de verschillende kanten van zichzelf gemakkelijker te maken.²² De lijst met deugden en ondeugden heb ik zelf samengesteld uit welke ik vaak gerepresenteerd zag in de reality-soap. Alle afzonderlijke deugden zijn het tegendeel van de afzonderlijke ondeugden, qua nummering corresponderen deze met elkaar.²³ Ik heb de geïnterviewde gevraagd om een waardering te geven bij de verschillende deugden en ondeugden van 0 tot 5, waarbij 0 staat voor het minst en 5 het meest gerepresenteerd in de desbetreffende reality-soap. De geïnterviewde werd gevraagd het cijfer achter de bepaalde deugd en ondeugd te zetten. Door het gebruik van de lijsten heeft de geïnterviewde meer keuzemogelijkheden. Bovendien vermindert het wellicht het onwillekeurig opleggen van mijn eigen schema aan de geïnterviewde. Zonder het gebruik van de lijsten zou er een onvrijheid kunnen ontstaan door het kader dat ik ongewild opleg door mijn eigen voorbeelden te geven. Tot slot heb ik een lijst met stellingen aan de geïnterviewden voorgelegd waarbij zij konden aangeven of ze er ‘mee eens’, ‘oneens’, of ‘weet niet’, waren. Ook hierbij heb ik gevraagd het antwoord achter de stelling te schrijven.

Tijdens het afnemen van het interview heb ik gebruik gemaakt van beeldmateriaal via de computer. Hiervoor heb ik een compilatiefilmpje samengesteld van de deelnemers in de finale van *De Gouden Kooi*. Deze compilatiebeelden zijn tijdens de uitzending van de finale van *De Gouden Kooi* getoond op de televisie.²⁴ De oorspronkelijke beelden zijn niet achter elkaar gezet en dat heb ik wel gedaan, verder heb ik niets aan de beelden veranderd. Het filmpje bestaat dus uit compilatiebeelden van de deelnemers die in de finale van *De Gouden Kooi* zitten, maar er zijn ook andere deelnemers in te zien. De finalespelers zijn: Amanda, Brian, Huub en Jaap. Het filmpje duurt acht minuten en ik heb het vertoond tussen het eerste gedeelte van het interview, dat vooral gericht is op de eigen psychologische ontwikkeling van de geïnterviewde, en het tweede gedeelte, dat vragen bevat die vooral gericht zijn op deugden en ondeugden met betrekking tot *De Gouden Kooi*. De reden dat ik beeldmateriaal gebruik in het interview is omdat de beelden mogelijk als geheugensteun voor de geïnterviewden dienen en daardoor zorgen voor een betere en meer waarheidsgetrouwe beantwoording van de interviewvragen.

Het onderzoeksgebied is zoals gezegd de reality-soap, in het bijzonder *Big Brother* (literatuuronderzoek), *De Gouden Kooi* (weblog en interviews) en *The Hills* (interviews). Deze twee eerstgenoemde reality-soaps kunnen gezien worden als de Nederlandse ‘godfathers’ van de reality-tv hype en het zwaartepunt van mijn onderzoek ligt dan ook bij deze twee reality-soaps. *The Hills* is een reality programma van een andere soort dan *De Gouden Kooi*. In de reality-soap *The Hills* wordt een groepje rijke Amerikaanse jongeren gevolgd. Deze mensen zijn niet beperkt in hun vrijheid zoals in *De gouden Kooi*, waar de bewoners opgesloten zijn in een huis, maar worden daarentegen gevolgd in hun dagelijkse bezigheden en contacten met anderen. Dit lijkt op een documentaire, maar het verschil hiermee is, dat de beelden sterk gemanipuleerd worden. De bedoeling van de makers van *The Hills* is om te entertainen en niet om een zo waarheidsgetrouw mogelijk beeld neer te zetten.

²⁰ H. J. M. Hermans, ‘The Construction of a Personal Position Repertoire: Method and Practice’, *Culture & Psychology*, vol. 7, 3, (2001), 323- 366.

²¹ Zie bijlage voor de lijsten die ik bij de interviews heb gebruikt.

²² Zie bijlage voor lijst met gevoelens: H. J. M. Hermans en E. Hermans- Jansen, *De methode van zelf-confrontatie in de praktijk: De procesbevordering van Charlotte*, Amsterdam 1979, 122.

²³ Zie bijlage voor lijst met deugden en ondeugden.

²⁴ Deze finale uitzending van *De Gouden Kooi* is uitgezonden door RTL5 op 22 mei 2008.

De situaties zijn dan ook vooral gericht op de ruzies, het roddelen en de liefdesperikelen van de deelnemers.

Big Brother luidde het begin van de grote populariteit van reality-tv in.²⁵ *De Gouden Kooi* liep van 2006 tot mei 2008 en won in 2007 de MSN/Spits Award in de categorie meest populaire reallifesoap.²⁶ *De Gouden Kooi* verwierf onder jongeren een cultstatus en had gemiddeld 800.000 kijkers per dag.²⁷ Er zijn een aantal verschillen in opzet tussen *Big Brother* en *De gouden Kooi*. *Big Brother* is gericht op soberheid en *De Gouden Kooi* op luxe. Bovendien is de tijdslimiet om in het huis te blijven bij *Big Brother* gezet op honderd dagen terwijl er bij *De Gouden Kooi* in eerste instantie geen limiet was gesteld en waarbij de bewoners in de veronderstelling waren dat het verblijf in de villa heel lang kon duren. De slogan van het programma was dan ook ‘zes miljonairs oneindig gevangen in luxe’. Later is oneindig toch veranderd in eindig, de show stopte in mei 2008.

De grote verschillen in opzet is één van de redenen dat ik *Big Brother* en *De Gouden Kooi* als voorbeelden heb genomen. Andere redenen zijn de overeenkomsten tussen de twee: in beide reality-soaps mochten de bewoners het huis niet uit en werden de deelnemers/spelers vierentwintig uur door camera's gefilmd. Ook geven de reality-soaps door de brede casting, bij *Big Brother* werd er gecast op stereotypen en bij *De Gouden Kooi* op variatie in etnische afkomst, klasse, gender en seksuele geaardheid, veel mogelijkheden tot identificatie. Mijn belangrijkste reden om reality-soaps als onderzoeksgebied te nemen is dan ook dat ze heel goed kunnen dienen als identificatiemiddel.

Bij het uitzoeken van de geïnterviewden heb ik gelet op leeftijd en gender. De leeftijd van de geïnterviewden varieert van 13 tot 53 jaar, waarvan twee onder de twintig, vijf onder de dertig en vier boven de dertig zijn. De twee interviews met de dertienjarigen staan enigszins op zichzelf omdat ik hen over *The Hills* heb geïnterviewd. Bovendien heb ik hierbij geen beeldmateriaal gebruikt. De interviewvragen over *The Hills* en *De Gouden Kooi* zijn wel hetzelfde, ze gaan over identificatie, (on)deugden en het meerstemmige dialogische zelf.

Met het proefinterview erbij geteld zijn het elf uitgebreide interviews geworden die allen in een tijdsduur van ongeveer anderhalf uur hebben plaatsgevonden. Ik heb vijf interviews met vrouwen en zes met mannen gedaan. Omdat het elf interviews zijn, wordt er hiermee aan een bepaalde mate van representativiteit voldaan, is er de mogelijkheid om de uitkomsten onderling te vergelijken en kan er een zicht ontstaan op verschillende patronen en overeenkomsten. Ik heb de geïnterviewden gezocht onder kennissen van kennissen. Hiervoor heb ik in mijn eigen vriendenkring, mijn modeltekenclub en bij andere sociale gelegenheden de vraag gesteld of er mensen zijn die andere mensen kennen die veel naar reality-tv kijken. Op deze manier ben ik aan telefoonnummers van mogelijke informanten gekomen. Bovendien heb ik een mail rondgestuurd op mijn eigen faculteit met de vraag of er ook studenten waren die vaak naar *De Gouden Kooi* hebben gekeken. Ik ben mij bewust van het feit dat hierdoor een bepaalde groep mensen is geïnterviewd, mensen die zich bevinden in de periferie van mijn eigen vriendenkring of studiegenoten. Veelal zijn dit mensen die goed kunnen reflecteren over zichzelf. Het opleidingsniveau van de geïnterviewden is: VWO, HBO, WO en één MBO. Negen van de elf geïnterviewden zijn afkomstig uit Noord-Nederland, de twee overigen wonen in Oost-Nederland.

Het overgrote deel van de interviews heb ik in een kamer op de faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap gehouden. Deze kamer is zonder afleidingen, en voor zowel de geïnterviewde als mijzelf een relatief neutrale omgeving. Een afwijking hiervan zijn de

²⁵ 16 september 1999 was de eerste uitzending van *Big Brother*, zie I. Costera Meijer en M. Reesink, ‘Inleiding’, in: (red.) I. Costera Meijer en M. Reesink, *Reality Soap! Big Brother en de opkomst van het multimediaconcept*, Amsterdam 2000, 9.

²⁶ <http://www.dag.nl/entertainment/gouden-kooi-spraakmakende-show-107758>, bekeken op 7 oktober 2009.

²⁷ http://nl.wikipedia.org/wiki/De_Gouden_Kooi, bekeken op 7 oktober 2009.

interviews met de twee dertienjarigen, die ik bij hen thuis heb uitgevoerd. Dit geldt ook voor het proefinterview en twee andere interviews die door omstandigheden (werk van de geïnterviewden) niet op de faculteit konden plaatsvinden. Om de privacy van de geïnterviewden te beschermen gebruik ik pseudoniemen.

De interviewvragen heb ik in een open semi-gestructureerde vorm gegoten. Dit houdt in dat het interview een open einde heeft, dat er bepaalde van te voren vaststaande onderwerpen worden behandeld en dat de vragen in een bepaalde volgorde zijn opgesteld.²⁸ Ik houd mij grotendeels aan de volgorde van de vragen, maar niet op een vaste manier. Afhankelijk van het verloop van het interview, pas ik de volgorde van vragen aan. Ik gebruik wel dezelfde vragen voor alle interviews om een vergelijking tussen de verschillende uitkomsten mogelijk te maken. De interviews heb ik allemaal met opnameapparatuur opgenomen en daarna letterlijk getranscribeerd.

Behalve deze interviews met kijkers van *De Gouden Kooi* onderzoek ik ook de weblog van *De Gouden Kooi*. Ik kies voor deze weblog omdat ik verwacht dat hier vooral op het gebied van de (on)deugden veel bruikbaar analysemateriaal te vinden zal zijn. In *De Gouden Kooi* was intimidatie en pesten bijna dagelijks te aanschouwen. Deze show is ook wel ‘treitershow’ genoemd en kreeg veel kritiek vanwege het verbale en fysieke geweld dat de spelers elkaar aandeden.²⁹ Tot zover de uitleg over de onderzoeksmethode.

In hoofdstuk 2 geef ik een beschrijving van de afzonderlijke gebieden: reality-soap, de theorie van het meerstemmige dialogische zelf en de deugdenethiek. In hoofdstuk 3 leg ik uit wat identificatie precies is, hoe het werkt en wat de kenmerken ervan zijn. Daarna maak ik met het begrip identificatie gekoppeld aan het narratieve genre een verbinding tussen de deugdenethiek en de theorie van het meerstemmige dialogische zelf. In hoofdstuk 4 zal ik de identificatieprocessen van kijkers met spelers in reality-soaps illustreren en analyseren met behulp van de interviewuitkomsten en het literatuuronderzoek. Tot slot presenteer ik in hoofdstuk 5 de conclusie.

²⁸ Vgl. Bernard, *Research Methods*, 203.

²⁹ <http://www.depers.nl/entertainment/204837/De-Mol-is-tevreden-over-Gouden-Kooi.html>, bekeken op 16 maart 2009.

Hoofdstuk 2: Het theoretische kader: Reality-soap, de theorie van het meerstemmige dialogische zelf en de deugdenethiek

2.1 Reality-tv en reality-soap

Reality-tv is een relatief nieuw fenomeen. Eerst zal ik uitleggen wat het is en waar het vandaan komt. Daarna zal ik de overkoepelende term reality-tv preciseren tot de vorm reality-soap waar mijn onderzoek op gericht is. Tot slot zal ik de recente wetenschappelijke literatuur en het discours ten aanzien van reality-tv belichten.

Reality-tv is in Nederland opgekomen in de jaren 90 van de vorige eeuw. Er is geen vaste definitie van het genre reality-tv te geven, maar er zijn wel een aantal gemeenschappelijke kenmerken te noemen die in wisselende sterktes in de verschillende programma's terugkomen. Ten eerste spelen er 'echte' mensen in en geen acteurs. Ten tweede hebben de mensen die er in spelen geen vaste tekst. Ten derde spelen emoties een grote rol. Sinds *Big Brother* is het genre niet meer weg te denken uit het televisielandschap. Op dit moment heeft reality-tv zelfs het grootste aandeel binnen de programmering van de commerciële zenders. Het is nog sterk in ontwikkeling en er ontstaan telkens weer andere hybride vormen van reality-tv programma's. De definitie die het kijk- en luisteronderzoek in 1995 heeft gebruikt om het genre reality-tv af te bakenen luidt als volgt: 'Reality-tv is een programmasoort waarin werkelijke en uitzonderlijke gebeurtenissen uit het privé-leven van gewone mensen worden getoond, waarbij de emotionele beleving van de betrokkenen centraal staat en waarbij zowel vorm en inhoud ogenschijnlijk door deze gewone mensen worden bepaald'.³⁰

Inmiddels zijn we bijna 15 jaar verder en is deze definitie niet meer helemaal omvattend voor wat reality-tv op dit moment inhoudt. Er zijn namelijk ook een heleboel reality-tv programma's die juist het leven van 'ongewone' of beroemde mensen laten zien. Series als *My New BFF* (BFF staat voor *Best Friends Forever*) van MTV bijvoorbeeld waarin je de beste vriendin van Paris Hilton kan worden.³¹ Of *De Bauwers* dat het leven van levensliedzanger Frans Bauer en zijn gezin laat zien. Daarbij is een programma zoals *Boer zoekt Vrouw*, waarin de medespelers zoeken naar de liefde van hun leven ook een vorm van reality-tv. Het gaat tegenwoordig in de reality-tv programma's behalve dagelijkse gebeurtenissen dus ook om bijvoorbeeld carrière mogelijkheden, het vinden van een nieuwe liefde of om hulp bij allerlei problemen die zich voordoen in het privé-leven van de deelnemers. Ook op het laatste gedeelte van de definitie die luidt: 'waarbij zowel vorm en inhoud ogenschijnlijk door deze gewone mensen worden bepaald', valt veel af te dingen. Zeker is dat er voorafgaand aan de programma's vaste format's worden opgesteld waarin de vorm en het verloop van het programma vastliggen. De 'bepaling' van de mensen zelf ligt vooral in het uiten van emoties en in de onderlinge relaties die er ontstaan. De mate van 'bepaling' door de mensen die er in spelen is afhankelijk van welk soort reality-tv programma het is. In de soapvariant is de 'bepaling' en vrijheid van de deelnemers relatief het grootst, omdat het hierin vooral gaat om de dynamiek tussen de deelnemers.

Een greep uit de tv-gids laat zien hoeveel soorten verschillende reality-tv series er op dit moment op televisie zijn. Ik zal voorbeelden geven: Programma's gerelateerd aan koken: *Gordon Ramsey: Oorlog in de keuken*, *Mijn tent is top*, *Wie is de chef?* - liefde en dating: *Room Raiders*, *Doe het zelf date*, *That's Amore*, *Millionair Match* - wonen en hulp: *Extreme home makeover*, *De verbouwers xxl*, *Help mijn man is klusser*, *Een dubbeltje op z'n kant* - uiterlijk en carrière: *Project Catwalk*, *Janice Dickenson Modeling agency* - kinderopvoeding:

³⁰ Lezing van M. Reesink op 3 februari 2009 Studium Generale R.U.G Groningen, *Reality-tv: Oorsprong en opkomst van een nieuw genre*, (eigen aantekeningen) ook in: J. Hermes en M. Reesink, *Inleiding televisiestudies*, Amsterdam 2003, 221.

³¹ Paris Hilton is de dochter van hotelmagnaat Hilton en een Amerikaanse 'celebrity'.

The Nanny, *De opvoedpolitie* – medisch of politie gerelateerd: *Traumacentrum*, *Wegmisbruikers*, *Busted*, *Blik op de weg* - gebeurtenissen uit het leven van gewone mensen of reality-soap varianten: *De bruiloft van...*, *Jouw vrouw mijn vrouw*, *The Hills*, *Expedition Robinson*, *The Real World* enzovoort. Uit deze lange lijst van voorbeelden blijkt de enorme verscheidenheid aan programmasoorten. In dit onderzoek richt ik mij vooral op de soapvariant van de reality-tv programma's. De reality-soap is een specifiek genre van reality-tv met wortels in de soap, de sensatiejournalistiek, de populaire entertainment maar vooral ook in de televisie documentaire.³² Zoals gezegd begon in Nederland de reality-tv trend met reality-soap *Big Brother* en later ontstond onder andere *De Gouden Kooi* en ook *The Real World* voor het eerst uitgezonden door de Amerikaanse televisiezender MTV in 1992, valt binnen de categorie reality-soap.³³

Reality-soaps kenmerken zich allemaal door het gebruik van 'echte' mensen, in plaats van acteurs, die zich samen bezinnen op de waarde van vriendschap, gezinsleven, solidariteit, loyaliteit en bovenal intensieve relaties met elkaar aangaan onder het oog van de camera.³⁴ Samenwerking en concurrentie zijn onderdelen van het spelelement. Bovendien zijn er uitdagingen en opdrachten die de deelnemers zo goed mogelijk moeten volbrengen. De 'gewone' of 'echte' mensen, in de verschillende reality-soaps zijn echter wel met zorg uitgekozen. Zo zijn de karakters van *De Gouden Kooi* vooral jonge hippe mensen uit de grote stad. Waarbij het opvalt dat er is geprobeerd om een zo breed mogelijke variatie van mensen te kiezen, met een nadruk op de onderlinge verschillen. Door deze variaties van, en tegenstellingen tussen de verschillende mensen, is er een grotere aanleiding tot strijd of zullen de samenwerkingsverbanden spannender zijn, dan wanneer er mensen uit éénzelfde groep worden geselecteerd.³⁵ Er wordt door de makers van deze programma's gebruik gemaakt van primaire ervaringen en emoties van gewone mensen, deze blijken een succesformule en aantrekkelijk voor het verhogen van de kijkcijfers te zijn.³⁶ Belangrijk daarin is een alledaagse herkenbaarheid waarbij verschillende mensen een identificatiemodel kunnen vormen voor verschillende kijkers.

In de reality-soap worden verhaalstructuren zoals in de klassieke soap gehanteerd. Deze verhaalstructuren kenmerken zich door een relatief langzame introductie van de deelnemers, zodat de kijker betrokken kan raken en mee kan leven. De reality-soaps zijn in een serievorm gegoten met een *cliffhanger* aan het eind die in de volgende aflevering een ontknoping geeft. Het verhaal wordt afgebroken op het moment dat de spanning het hoogst is en stimuleert de kijker om ook de volgende aflevering weer te gaan zien.³⁷ De *cliffhanger* en vervolgens de ontknoping, herhalen zich telkens net als in de gewone soapseries. De vorm van een reality-soap is speciaal voor tv gecreëerd, maar de inhoud ervan is in tegenstelling tot een soap afhankelijk van hoe de verschillende situaties zich in de praktijk zullen ontwikkelen en hangt ook af van hoe de relaties tussen de deelnemers onderling zullen verlopen.

Nieuw en zeer aantrekkelijk voor grote groepen mensen, vooral jongeren, blijkt de mogelijkheid van interactiviteit dat een kenmerk is van de reality-soap. De kijkers worden actief betrokken bij het programma, ze kunnen bijvoorbeeld stemmen of de deelnemers wel of niet in het programma mogen blijven. In *Big Brother* moesten de deelnemers twee medespelers nomineren voor verlating van het spel waarbij het kijkerspubliek mocht kiezen wie van de twee weg moest. In de *Gouden Kooi* werden er populariteitspolls gehouden waarmee de populairste de meeste zogenaamde contactpunten kon verdienen. Contactpunten

³² Hill, *Realitytv, Audiences*, 39.

³³ http://nl.wikipedia.org/wiki/The_Real_World, bekeken op 21 januari 2009.

³⁴ Costera Meijer en Reesink, 'Inleiding', in: Costera Meijer en Reesink (red.), *Reality Soap!*, 14.

³⁵ S. Holmes en D. Jermyn, *Understanding Reality Television*, London 2004, 215.

³⁶ Vgl. Van Zoonen, 'Verlangen en verzet', in: Costera Meijer en Reesink (red.), *Reality Soap!*, 28.

³⁷ Haastrecht en Cram, 'Big Brother', in: Costera Meijer en Reesink (red.), *Reality Soap!*, 81.

zijn punten die je kunt gebruiken om contact te maken met de buitenwereld. Ook konden de kijkers onderling chatten via de computer over het programma en bovendien, zoals in *De Gouden Kooi* gebeurde, zelfs chatten met de spelers. Bij *Big Brother* en *De Gouden Kooi* bestond eveneens de mogelijkheid om rechtstreeks mee te kijken op Internet naar de beelden die de camera's via de computer in tegenwoordige tijd uitzond. Dit zorgt voor een unieke combinatie van mediamiddelen en voor een grotere invloed van de kijkers op het vormgeven van dit nieuwe genre op televisie. Een algemeen beeld van reality-soaps is hiermee in grote lijnen geschetst. Ik zal dit beeld van reality-soaps verduidelijken door de aandacht te richten op het recente wetenschappelijke discours van reality-tv.

2.1.1 Het wetenschappelijke discours ten aanzien van reality-tv

Er is nog betrekkelijk weinig wetenschappelijke literatuur over reality-tv geschreven. In het begin van de reality-tv hype van gemiddeld één boek, is er sinds ongeveer het jaar 2000 een productie van gemiddeld vier boeken per jaar. De piek van productie ligt in het jaar 2004 met acht boeken vooral uit Engeland en de Verenigde Staten. Behalve boeken wordt er ook een steeds sneller stijgende stapel artikelen met betrekking tot reality-tv geschreven.³⁸ De onderwerpen waar de onderzoekers zich mee bezighouden zijn zeer divers, al zijn er wel een aantal trends in aan te geven. Er is bijvoorbeeld veel geschreven over de geschiedenis van het genre. Ook is er aandacht besteed aan het categoriseren van de verschillende genres binnen de overkoepelende term reality-tv. De meest recente topics in de artikelen op dit moment (2009) zijn identiteit en taboedoorbreking. Een actueel thema in de literatuur over reality-tv is ook het verdwijnen van traditionele tegenstellingen. Bijvoorbeeld de tegenstelling tussen publiek en privé-sfeer, tussen fictie en non-fictie, televisiemakers tegenover televisiekijkers en ten slotte tv-werkelijkheid ten opzichte van 'echte' werkelijkheid.³⁹

Tegenstellingen tussen televisiekijkers en spelers zijn aan het vervagen door de grotere invloed van de kijkers op deze programma's, mede door de dialogen die er ontstaan tussen de spelers en kijkers op het Internet. Toch is de literatuur vooral gericht op de implicaties van reality-tv voor de deelnemers en bijna nooit op de kijkers. Juist deze kijkers hebben mijn interesse, niet in het minst omdat ik er zelf ook één van ben.

Het veld waaruit de boeken over reality-tv afkomstig zijn is hoofdzakelijk het wetenschappelijke onderzoeksgebied van de studierichtingen communicatie, media, film- en televisiewetenschappen, maar ook vanuit genderstudies, psychologie en sociologie is er een groeiende interesse in reality-tv en de gevolgen voor mens en samenleving ervan. Mijn bijdrage in dit veld is dat ik de theorie van het meerstemmige dialogische zelf en de deugdenethiek met elkaar ga combineren en vervolgens praktisch op het onderzoeksgebied reality-soap, zal toepassen.

Tot nu toe is er weinig over de kijkers van reality-tv gepubliceerd. Uitzonderingen zijn de studies van Annette Hill en Alice Hall. Hill's centrale thema is de ervaring van het kijken naar reality-tv en zij heeft haar onderzoek uitgevoerd van 2000-2001 in Engeland.⁴⁰ Bij haar onderzoek maakt zij gebruik van de zorgethiek. De vanuit de feministische ethiek afkomstige, zorgethiek gaat vooral om zorg en verantwoordelijkheid voor onszelf en anderen⁴¹, terwijl

³⁸ Zie PiCarta met zoekterm 'reality-tv' 176 treffers: <http://picarta.pica.nl.proxy-ub.rug.nl/DB=2.41/SET=2/TTL=78/CMD?ACT=SRCHA&IKT=1016&SRT=YOP&TRM=realitytv>, bekeken op 3 juni 2009.

³⁹ Lezing van M. Reesink op 3 februari 2009 Studium Generale R.U.G Groningen, *Reality-tv: Oorsprong en opkomst van een nieuw genre*, (eigen aantekeningen).

⁴⁰ Hill, *Reality TV, Audiences*, 11.

⁴¹ *Ibid.*, 183.

deugdenethiek uitgaat van goed doen vanuit een deugdzaam karakter dat vanzelfsprekend ook verantwoordelijkheid en zorg voor onszelf en een ander inhoudt en dus omvattender is.

Een belangrijk verschil tussen Hill's en mijn onderzoek is dat ik de deugdenethiek gebruik als één van de pilaren waar mijn onderzoek op steunt, terwijl zij de zorgethiek alleen als een klein onderdeel van haar onderzoek naar reality-tv gebruikt, namelijk de mogelijkheid dat er iets te leren is van reality-tv op het ethische vlak. De Amerikaanse wetenschapper Alice Hall heeft zich in haar onderzoek eveneens op de kijkers van de programma's gericht. Hall heeft interviews afgenomen in een aantal focusgroepen, allen liefhebbers van reality-tv. Zij richt zich onder andere op de mate van voldoening die het geeft om naar deze programma's te kijken.⁴² Dit laatste sluit aan bij mijn onderzoek, omdat de mate van voldoening te maken heeft met de karaktereigenschappen van de kijkers.

De ethische dimensie van dit leren door het kijken naar reality-tv en de mate van voldoening van het kijken naar reality-tv heeft dus wel raakvlakken met mijn onderzoek, maar ik ga verder. Deugdenethiek en de theorie van het meerstemmige dialogische zelf gebruik ik als theoretische invalshoeken, die ik toepas op het onderzoeksgebied van de reality-soap. Ik gebruik identificatieprocessen als middel voor deze toepassing. Deze combinatie is nieuw, het speelveld ligt dan ook nog helemaal open.

In de volgende paragrafen bespreek ik het theoretische kader van de psychologische theorie van het meerstemmige dialogische zelf. Ik begin met de geschiedenis en herkomst ervan. Daarna zal ik de theorie in grote lijnen uitleggen. Vervolgens belicht ik de theorie van het meerstemmige dialogische zelf onder invloed van verschuivingen in de context. Ik eindig met een uitleg van een specifiek concept in het meerstemmige dialogische zelf, namelijk het persoonlijke positierpertoire.

2.2 De geschiedenis van de theorie van het meerstemmige dialogische zelf

De theorie van het meerstemmige dialogische zelf heeft wortels in de dialogische filosofie en de literatuurwetenschap.⁴³ Vooral de psycholoog William James (1842-1910) en de Russische literatuurcriticus Mikhail Bakhtin (1895-1975) zijn grote inspiratoren voor deze theorie geweest. Het voorbereidende werk tot de theorie van het meerstemmige dialogische zelf is en wordt verder ontwikkeld door allerlei representanten van verschillende origine. Deze zijn afkomstig van gevarieerde scholen, van narratief tot constructivistisch en van psychodynamisch naar cognitief en humanistisch, allen deel uitmakend van het psychologische veld.⁴⁴

Bakhtin heeft de metafoor van de meerstemmige roman ontwikkeld en hij is hiermee een bron van inspiratie voor de dialogische benadering van het zelf. Hij heeft zijn ideeën ontwikkeld aan de hand van onder andere de romans *De broers Karamazov* en *Misdaad en straf* van Fjodor Dostojevski. Volgens Bakhtin onderscheiden deze romans zich van anderen omdat er niet één schrijver, Dostojevski zelf, aan het woord is, maar meerdere schrijvers of denkers. Dat wil zeggen, de karakters van de romans staan niet alleen in dienst van een schrijver, maar worden naar voren gebracht als onafhankelijke denkers, elk met een eigen wereldvisie.⁴⁵ Op deze manier creëert Dostojevski, aldus Bakhtin, een veelvoudigheid aan perspectieven en een pluraliteit van bewustzijnsvormen, die gedurende de roman vordert, met

⁴² A. Hall, 'Viewers Perception of Reality Programs', *Communication Quarterly*, vol. 54, 2, (2006), 191-211.

⁴³ Vgl. M. Bertau, 'Developmental Origins of the Dialogical Self', in: H. J.M. Hermans en G. Dimaggio (red.), *The Dialogical Self in Psychotherapy*, East Sussex 2004, 29.

⁴⁴ Hermans, *Dialogoog en Misverstand*, noot 2, 17.

⁴⁵ H. J. M. Hermans, 'The Dialogical Self: Toward a Theory of Personal and Cultural Positioning', *Culture & Psychology*, vol. 7, 3, (2001), 245.

elkaar in een dialoog verwickeld raken. Hierdoor krijgen bijvoorbeeld onderwerpen als liefde, competitie of misdaad, geen gefixeerde of onveranderlijke betekenis maar kan juist de rijkheid en veelzijdigheid van het besproken thema tot expressie worden gebracht.⁴⁶

James was een denker die zich bezig hield met de disciplines van de fysiologie, psychologie en filosofie.⁴⁷ Hij kan een voorloper van het dialogische denken genoemd worden. Bij de beschouwing van de identiteit van een individu maakte James een onderscheid tussen het *I* en het *me*. Hij zag het *I*, het 'ik' als *kenner* dat continu de ervaringen organiseert en interpreteert op een subjectieve manier.⁴⁸ Het *me*, 'mij' identificeert James als, het zelf als *gekend*. Hij bedoelt hiermee alles dat de persoon zichzelf noemt, niet alleen gedachten en lichaam maar ook kleding, huis en vrienden. James noemt deze kenmerken de primaire elementen, die als samenstellende delen werken als een verlengstuk van het zelf.⁴⁹ Het 'mij' is niet afgesloten van de wereld en is groter dan de huid en niet alleen puur binnenin gelokaliseerd. Deze ideeën komen overeen met de gedachten die de kern vormen in het meerstemmige dialogische zelf, namelijk dat de ander een intrinsiek deel uitmaakt van het zelf. Deze theorie is in haar huidige vorm van 'meerstemmig' én 'dialogisch' in 1992 door Hermans, Kempen en Van Loon uitgewerkt.⁵⁰ In de volgende paragraaf zal ik deze uitgewerkte theorie van het meerstemmige dialogische zelf, uitleggen.

2.2.1 Het meerstemmige dialogische zelf

De essentie van de theorie van het meerstemmige dialogische zelf is dat ieder mens met anderen verbonden is in een sociale ruimte, die behalve steeds omvattender meer en meer bevolkt wordt door mensen uit verschillende culturen en subculturen. Met al deze verschillende mensen zijn er relationele verbindingen, dat tot uitdrukking komt in de vorming van verschillende 'stemmen' afkomstig van anderen, die opgenomen worden in het zelf van een agent. Deze meerstemmigheid betekent concreet dat het zelf is bevolkt door tal van ofwel imaginaire ofwel reëel bestaande personen met wie het individu innerlijke imaginaire dialogen voert.⁵¹ Dit kan bijvoorbeeld de stem van iemand's moeder zijn die zegt, 'wees voorzichtig', maar het kan ook de stem van een vreemdeling zijn die na een korte ontmoeting een streven naar vrijheid heeft aangewakkerd. Ook kan het de leraar zijn met grote verwachtingen en die hiermee de stem van ambitie heeft wakker geschud. Maar het kunnen net zo goed de stemmen van reality-tv spelers zijn, die nu jouw binnenste bevolken. Zo kan door het contact, daadwerkelijk of virtueel, met elk ander mens een stem worden gevormd, die in meer of mindere mate een belangrijke positie gaat innemen binnen het repertoire van de verschillende stemmen in het zelf. Deze metafoer van meerstemmigheid is een proces dat zowel intern, tussen de persoon en zichzelf, als extern, tussen de persoon en anderen, bepalend is voor het uitwisselen van boodschappen en de constructie van betekenissen.⁵² Het concept 'dialogisch' staat voor deze uitwisselingen, met andere woorden de verbale en non-verbale dialogen die tussen de 'stemmen' plaatsvinden.⁵³

De verschillende 'stemmen' vormen een pluraliteit van posities of houdingen in het zelf die Hermans ik-posities noemt. Er zijn persoonlijke ik-posities zoals, 'ik als kwetsbaar' of 'ik als

⁴⁶ Vgl. Hermans, 'The Dialogical Self', *Culture & Psychology*, 246.

⁴⁷ http://plato.stanford.edu/entries/james/R_Goodman, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2006, bekeken op 6 oktober 2009.

⁴⁸ Vgl., H. J. M. Hermans, 'Conceptions of Self and Identity: Towards a Dialogical View', *International Journal of Education and Religion*, vol. 2, 1, (2001), 43-62.

⁴⁹ Vgl. Hermans, 'Conceptions of Self and Identity', *International Journal of Education and Religion*, 43-62.

⁵⁰ Hermans, 'The Dialogical Self', *Culture & Psychology*, 248.

⁵¹ Hermans, *Dialoog en Misverstand*, 74.

⁵² *Ibid.*, 74.

⁵³ Vgl. *ibid.*, 99.

voorstrevend'. Ook zijn er sociale ik-posities bijvoorbeeld, 'ik als kind van mijn vader' en 'ik als wetenschapper' of 'ik als vrouw', maar ook mijn ouders, mijn vrienden, mijn favoriete reality-tv spelers of mijn tegenstanders kunnen ik-posities genoemd worden. Deze ik-posities maken deel uit van het zelf, dat bestaat uit een intern en extern domein⁵⁴ Ze worden mede gevormd door samenleving en cultuur. Bij deze posities hoort vanzelfsprekend ook het passende gedrag. Zoals bij de positie van student meestal leergierigheid en het volgen van colleges hoort, zo hoort bij die van moeder doorgaans het zorgen voor kinderen. Sociale posities zijn onderhevig aan sociale voorschriften en de verwachtingen van anderen. Vooral bij reality-tv deelnemers is de rolvorming die ontstaat door verwachtingen van anderen goed te zien. Hier kom ik nog op terug in hoofdstuk 3.

Op deze manier heeft een ieder dus zowel interne als externe posities waarvan sommigen als meer 'ik-nabij' kunnen worden gevoeld dan anderen. Als iemands moeder bijvoorbeeld wordt beledigd, dan zal dit in de meeste gevallen als een persoonlijke belediging voelen. Dat zal minder zo zijn als een persoon die verder van iemand afstaat wordt beledigd. De ik-posities binnen en buiten een individu vormen samen de identiteit van iemand. De identiteit van een individu is dat wat maakt dat het individu is wie zij of hij is, de eigenheid, de specifieke persoonlijkheid. Ik vat identiteit niet op als een vaststaand gegeven maar als een groeiproces dat zich gaandeweg in een mensenleven ontwikkelt. De vorming van identiteit staat niet los van de ons-omringende wereld, tijd en sociale omgeving. Dit alles dringt door in het individu en beïnvloedt de vorming van verschillende ik-posities binnenin een persoon. Er zijn geen sterke grenzen tussen zelf en niet-zelf, er is eerder sprake van doorlaatbaarheid of een vloeiende overgang hiertussen. Idealiter kan een individu een veelheid van verschillende ik-posities innemen. Hierbij is het belangrijk om te kunnen schakelen van de ene positie naar de andere die worden gekleurd door verschillende gevoelens.⁵⁵ De beschikbaarheid en toegankelijkheid van interne en externe posities is van belang voor de kwaliteit van interne maar ook van externe dialogen en ze faciliteren de verplaatsing in de ander en diens belevingswereld.⁵⁶

Laat mij dit toelichten met een reality-soap-voorbeeld. Stel, er speelt een man met overgewicht in. Deze persoon kan in eerste instantie verschillende externe ik-posities oproepen bij een kijker naar de reality-soap. In tweede instantie kunnen deze externe ik-posities zich verplaatsen naar het interne domein in het zelf van die kijker. Dit is afhankelijk van hoe 'ik-nabij' een bepaalde positie voor de ander voelt. De man met overgewicht is intelligent en laat zich niet uit het veld slaan, waardoor hij de ik-positie van 'ik als zelfverzekerd' bij iemand zou kunnen oproepen, bijvoorbeeld in iemand die vroeger werd gepest met zijn of haar overgewicht. Ik neem hier bewust positieve voorbeelden omdat door de positieve identificatie deze ik-positie naar de oppervlakte kan worden gebracht. Misschien was deze positie van 'ik als zelfverzekerd' eerst naar de achtergrond van het zelf verdwenen door de nare ervaringen van vroeger. Door de identificatie kan deze positie naar de voorgrond komen. Bovendien kan er ook een omvorming van de posities plaatsvinden. Bijvoorbeeld een omvorming van de positie 'ik als onzeker' naar 'ik als zelfverzekerd'. Ik wil hiermee niet de indruk wekken dat er alleen identificatie mogelijk is met iemand met wie er een geschiedenis of uiterlijke overeenkomst gedeeld wordt. Integendeel, het kan ook gaan om een eigenschap, aspect of attribuut van een ander.⁵⁷

Identificatie houdt in dat er kenmerken van een ander in het zelf worden geïncorporeerd, als er een herkenning of een aansluiting bij het bepaalde kenmerk van een ander in het zelf wordt gevonden. Een carrièrevrouw kan zich bijvoorbeeld identificeren met de positie van 'ik als

⁵⁴ Vgl. *ibid.*, 102.

⁵⁵ Hermans, *Dialogoog en Misverstand*, 93.

⁵⁶ *Ibid.*, 95.

⁵⁷ Vgl. S. Freud, *Massapsychologie en ik-analyse*, Amsterdam 1987, 192.

zelfverzekerd' opgeroepen door de man met overgewicht, evenals ieder ander die het kenmerk (h)erkent. Naast bewuste identificaties kunnen er ook identificaties plaatsvinden die (meestal) niet bewust wordt herkend. Vaak is hierbij sprake van weggestopte of niet erkende ik-posities die dan in een ander herkend worden en die vervolgens een afkeer oproepen. Ter illustratie een voorbeeld: Een collega is moe. Zij zegt 'ik trek het niet meer'. Ik wil tegen haar zeggen 'stel je niet aan, zeur niet zo'. Tot ik mij realiseer dat ik ook moe ben en hetzelfde voel, maar er niet aan toe wil geven. Zelf heb ik de ik-positie van 'ik als moe' weggestopt terwijl zij die nu laat zien. Het zien van deze positie in een ander roept een afkeer op, omdat ik zelf probeer om die positie weg te duwen. Zo gauw ik mij hiervan bewust word, zal ik milder op haar opmerking reageren.⁵⁸ Hetzelfde kan gelden voor bepaalde uitingen van een ander die je niet kunt uitstaan omdat ze latent ook in jou aanwezig zijn. Vaak zijn dit uitingen die je zelf met moeite onderdrukt en die een ander 'schaamteloos' naar buiten brengt. Juist deze stuiten het sterkst tegen de borst. Zoals zwaarmoedigheid als ik mij slecht voel of schijnheiligheid en lafheid als ik mijn moed dreig te verliezen. Maar ook het bekende verschijnsel van geweld tegen homoseksuelen waarbij latente homoseksuele gevoelens van de daders een rol spelen kan hier als voorbeeld dienen.⁵⁹ In hoofdstuk 4 ga ik nog dieper in op deze 'onbewuste' identificaties.

Een bewustwording van weggestopte of niet erkende posities zorgt voor een grotere toegankelijkheid en beschikbaarheid van de eigen posities en heeft bovendien een agressieverminderende uitwerking. Dit vergroot vervolgens het dialogische vermogen, waardoor er wellicht ook een beter begrip van anderen ontstaat. Hetzelfde is van toepassing op de identificatie van de carrièrevrouw met de positie van 'ik als zelfverzekerd'. Hiermee zal er in deze vrouw een beter begrip en verplaatsing in de belevingswereld van iemand met overgewicht kunnen ontstaan.

De theorie van het meerstemmige dialogische zelf is gericht op het begrijpen van het innerlijke leven van een mens op het rationele, het emotionele en het relationele vlak en wordt tegen de achtergrond van de sociale en maatschappelijke realiteit geplaatst.⁶⁰ De ander en de sociale context vormen een pluraliteit van ik-posities en maken op deze manier een intrinsiek deel uit van het zelf. Maar hoe werkt dit eigenlijk in onze globaliserende wereld? Is het niet problematisch om een veelheid van ik-posities in het zelf te krijgen? Op deze vragen zal ik in de volgende paragraaf een antwoord geven.

2.2.2 Het meerstemmige dialogische zelf en verschuivingen in de context

Zoals gezegd is de essentie van het meerstemmige dialogische zelf, het verbonden zijn van een agent met anderen in een sociale ruimte. Deze ruimte is onder invloed van de globalisering steeds omvattender geworden. Agenten maken vanzelfsprekend een onderdeel uit van deze globalisering. Dit heeft een invloed op het dagelijkse leven en is ook binnengedrongen in de innerlijke ruimte van het individu.⁶¹ Hermans beschouwt op deze manier het zelf als een minimaatschappij onder invloed van de omgeving en andere culturen.

De globalisering in het zelf zal versterkt kunnen worden doordat er een uitwisseling is tussen diverse culturen door een groei van verschillende media, vooral televisie en computer. Met andere woorden, er zullen meer ik-posities in het zelf worden gevormd. Wereldwijd kan men kijken naar allerlei televisieprogramma's en computerbeelden uit verschillende landen, zoals de Zuid-Afrikaanse *Big Brother*, hierin deden deelnemers mee uit twaalf verschillende Afrikaanse landen. Door het onderlinge contact tussen de deelnemers met verschillende

⁵⁸ Vgl. Hermans, *Dialoog en Misverstand*, 96.

⁵⁹ <http://www.mdra.nl/docs/eindverslagrapportthomogeweld.pdf>, bekeken op 5 oktober 2009.

⁶⁰ Vgl. Hermans, *Dialoog en Misverstand*, 14.

⁶¹ *Ibid.*, 16.

nationaliteiten en de vele identificatiemogelijkheden voor de kijkers wordt de vorming van nieuwe ik-posities bij de kijkers en deelnemers mogelijk gemaakt. Dit zou een positief effect kunnen hebben op het bevorderen van wederzijds begrip tussen mensen met verschillende nationaliteiten. *Big Brother Afrika* zette in ieder geval effectief vraagtekens bij de stereotypering van bepaalde Afrikaanse etnische groepen.⁶² *Big Brother* huisgenoot Mda zegt bijvoorbeeld dat haar oorspronkelijke vooroordelen dat alle Nigerianen lui en luidruchtig zijn werden tegengesproken toen zij haar zachtaardige Nigeriaanse tegenspeler Bayo vroeg zag opstaan om het huis schoon te maken.⁶³

Het zelf wordt door het contact met anderen geëxtensiveerd. Dat wil zeggen, het zelf krijgt door het contact met anderen meer en meer ik-posities. Zoals uit het voorbeeld van *Big Brother Afrika* bleek hoeft deze veelheid van posities niet problematisch te zijn, maar kan juist ook zorgen voor een vermindering van vooroordelen. Het zelf wordt geëxtensiveerd in de ruimte, met andere woorden het krijgt meer ik-posities. Het zelf wordt ook geëxtensiveerd in de tijd, dat wil zeggen dat de geschiedenis zich ook in het zelf bevindt. Belangrijk is om in te zien dat het zelf deel uitmaakt van de collectieve geschiedenis waarin het zich in verschillende gedaanten manifesteert en waarin de verschillende opvattingen van het zelf samenkomen.⁶⁴ Al deze elementen zijn in het zelf opgenomen als delen van een meerstemmig en vooral ook dialogisch geheel. De ideeën over het zelf hebben zich niet alleen lineair ontwikkeld, maar zijn ook gevormd tot allerlei hybride combinaties van verschillende zelfopvattingen die tegelijkertijd bestaan. Dit gegeven speelt zich zowel in de collectieve geschiedenis, als in een individu zijn/haar persoonlijke geschiedenis af.

De opvattingen over mijzelf en de mogelijke rollen die ik ga spelen binnen de maatschappij worden mede vormgegeven door de rollen die mijn familie, moeder of mijn grootouders hadden. Daarbij is er in de geschiedenis traditioneel een machtsongelijkheid tussen mannen en vrouwen gevormd en ook dit heeft een invloed op de ontwikkeling van de eigen ik-posities. Bovendien worden mannen en vrouwen in de loop van hun leven beïnvloed door de verschillende biografische verwachtingen die er ten aanzien van de genderopvattingen zijn. Ook zijn er allerlei sociale variabelen die invloed hebben op de vorming van de individuele ik-posities, zoals opleidingsniveau, etnische afkomst, de wijk waarin je bent opgegroeid en gezinssituaties, om er enkele te noemen. Uiteraard zijn persoonlijke factoren ook van invloed op hoe er met de ik-posities wordt omgegaan.

Doordat er in de loop der tijd veranderingen optreden zullen er nieuwe ik-posities naast de oude ontstaan. Ik ben bijvoorbeeld mijn carrière begonnen met de MAVO, daarna heb ik het VWO gedaan en nu studeer ik Godsdienstwetenschap. Mijn moeder deed de MULO en werd huisvrouw. Mijn oma mocht niet naar school maar moest gelijk als hulp in de huishouding gaan werken. Er is onder invloed van generatieverschillen een verschuiving te zien en alle ik-posities, die ik door het contact met zowel mijn moeder als mijn oma heb opgedaan, werken hierin door. Onder invloed van de veranderende context zullen er in mij dus meer ik-posities toegankelijk zijn dan bijvoorbeeld in mijn oma. Zo ben ik een kunstenares en teken op mijn modelclubje elke maandag blote mannen en vrouwen, dit zou ondenkbaar geweest zijn voor mijn oma. Zij bevond zich in een context waarin er minder sociale posities voor vrouwen, en daardoor ook minder persoonlijke ik-posities toegankelijk waren.

Zoals ik eerder heb gezegd is de beschikbaarheid en toegankelijkheid van interne en externe posities van belang voor de kwaliteit van interne en externe dialogen en faciliteren ze de verplaatsing in de ander en diens belevingswereld. Deze toegankelijkheid en beschikbaarheid wordt mogelijk gemaakt door zowel de context (globalisering) als de

⁶² M. Pitout, 'Big Brother South Africa, A Popular Form of Cultural Expression', in: E. Mathijs en J. Jones (red.), *Big Brother International: Formats, Critics & Publics*, London 2004, 168-178.

⁶³ Pitout, 'Big Brother South Africa', in: Mathijs en Jones (red.), *Big Brother International*, 178.

⁶⁴ Vgl. Hermans, *Dialog en Misverstand*, 16.

bewustwording van de eigen geschiedenis. De vraag, of het niet problematisch is om een veelheid van ik-posities in het zelf te krijgen, beantwoord ik daarom ontkennend. Volgens de theorie van het meerstemmige zelf hoeft een veelheid aan posities niet problematisch te zijn, mits ze voldoende toegankelijk en beschikbaar zijn. Als dit het geval is kan een veelheid van posities zelfs gunstig zijn doordat zo een veelheid aan perspectieven en gezichtspunten kan worden ingenomen, waardoor de kwaliteit van de interne en externe dialogen mogelijk zal verbeteren.

In de theorie van het meerstemmige dialogische zelf bestaat het innerlijk van een mens dus uit verschillende interne en externe ik-posities. Deze posities zijn in het zelf geordend. Hermans noemt deze ordening ‘het persoonlijke positierpertoire’, dat een specifiek concept in de theorie van het meerstemmige dialogische zelf is.

2.2.3 Het persoonlijke positierpertoire

Het persoonlijke positierpertoire omvat de relatief autonome ik-posities die een samenhangend en geordend systeem vormen in een agent. Hiermee bedoel ik dat er vanuit de bepaalde ik-positie gedacht, gevoeld, herinnerd, ervaren en gehandeld kan worden, maar deze autonomie is wel relatief omdat de verschillende ik-posities dialogisch met elkaar verbonden zijn en daardoor een invloed op elkaar uitoefenen. Behalve deze relatieve autonomie is er ook een onderlinge ordening van de ik-posities. Hermans zegt:

De kern van mijn stelling is dat niet alle posities in het zelf van gelijke orde zijn en dat sommige als meer ‘diep’, ‘essentieel’, ‘waar’ of ‘authentiek’ ervaren worden dan andere. Sommige posities leveren een grotere bijdrage aan het gevoel een eenheid te vormen dan andere. De grondgedachte is dat zeer uiteenlopende posities en ervaringen kunnen bijdragen tot een ervaring van eenheid en authenticiteit en tot het gevoel ‘dicht bij zichzelf te zijn’.⁶⁵

Zo voel ik mij bijvoorbeeld dichtbij mijzelf als ik mijn Tai Chi oefeningen doe. Ook voel ik mij dichtbij mijzelf als ik aan het studeren ben, wanneer ik naar mijn favoriete muziek luister of wanneer ik iemand ontmoet die een gevoelige snaar bij mij raakt. Maar er zijn ook momenten waarop ik mij verder van mijzelf verwijderd voel, bijvoorbeeld wanneer ik een presentatie moet houden of wanneer iemand mij belt en ik daar eigenlijk geen zin in heb, maar dit niet durf te zeggen omdat ik bang ben dat ik diegene daarmee kwets. Op deze manier wisselen de verschillende posities zich continu af en staan ze zowel in relatie tot elkaar als tot een ander. Tevens is het zo dat de verschillende posities een eigen affectieve kleur bezitten.

Dat de posities verbonden zijn met de affecten is mijns inziens belangrijk voor een goed begrip van de theorie van het meerstemmige dialogische zelf. De affectieve kleuring van de posities begint in het vroegste ontwikkelingsstadium van een mens. In de ontwikkeling van een kind is de gemeenschappelijke aandacht van de ouder en het kind van grote invloed op de ontwikkeling van het dialogische zelf.⁶⁶ Via rollenspelen met de ouders krijgt het kind de gelegenheid om de eigen emoties tot expressie te brengen en het emotionele leven van anderen te ontdekken. Op deze manier leren kinderen hun empathische vermogens te ontwikkelen die ze nodig hebben in het contact met anderen en in het contact met aspecten van het zelf.⁶⁷

Een bepaalde ik-positie in het zelf kan een daarmee corresponderende ik-positie in een ander oproepen. Als iemand bijvoorbeeld agressief reageert, zal ik mij misschien kwetsbaar

⁶⁵ Ibid., 40.

⁶⁶ Hermans, *Dialogo en Misverstand*, 90.

⁶⁷ Ibid., 91.

voelen terwijl dit bij een ander misschien juist woede oproept. Maar het kan ook zijn dat ik mij bij de ene persoon kwetsbaar voel en bij de ander juist woedend word. Zo halen wij bij elkaar de verschillende posities naar boven, afhankelijk van de relatie die wij hebben en de ontwikkeling van de ik-posities in ieder individu afzonderlijk.

Idealiter kunnen de posities binnen het zelf goed met elkaar samenwerken, maar het kan ook zo zijn dat er een sterke hiërarchie in de posities heerst en dat sommige posities dominant zijn ten opzichte van andere posities. Door deze dominantie, kunnen zij andere posities naar de achtergrond duwen, waardoor er een onbalans in het positierpertoire kan ontstaan. Dit komt overeen met de hiërarchische structuren die aanwezig zijn in de samenleving en ook op deze manier is het zelf als een minimaatschappij te beschouwen. Elk persoonlijk positierpertoire wordt dus onder invloed van de omgeving en verschillende culturen, maar ook met een eigen structurering en indeling ontwikkeld.

De theorie van het meerstemmige dialogische zelf heeft veel toepassingsmogelijkheden met betrekking tot de reality-soap, maar ook de deugdenethiek is goed te gebruiken voor het onderzoek naar mensen en hun verschil, subjectiviteit, onderlinge relaties en emoties. In de laatste paragrafen van dit hoofdstuk behandel ik de deugdenethiek. Ik beschrijf kort de historie ervan, de plaats die het heeft in verhouding tot andere ethische theorieën en wat de theorie inhoudt. Tot slot zal ik aandacht besteden aan de contextuele invloed op de beschouwing van (on)deugden.

2.3 Deugdenethiek

Deugdenethiek is, in tegenstelling tot de vorige gebieden die ik beschreven heb, niet nieuw. Zij heeft een lange ontstaansgeschiedenis, die begint bij de oude Grieken. Binnen de christelijke tradities is er ook een aandacht gebleven voor de deugdenethiek. De term ‘kardinale deugden’ wordt voor het eerst door Ambrosius van Milaan (339-397) gebruikt.⁶⁸ Deze zijn: voorzichtigheid/wijsheid, rechtvaardigheid/rechtschapenheid, moed/sterkte en gematigdheid. In het christendom werden de vier kardinale deugden samen met de drie goddelijke deugden, geloof, hoop en liefde, samengevoegd tot zeven deugden. De deugdenethiek is geruime tijd op de achtergrond gebleven, maar sinds ongeveer 1980 is er een hernieuwde interesse in deze theorie. Opvallend is dat de deugdenethiek is gegroeid naar een theorie van hoge status.⁶⁹ Dit blijkt uit de vele publicaties in het filosofische veld van de laatste jaren.⁷⁰ Deze actuele interesse in de deugdenethiek is ingegeven door kritiek op de moderne ethische theorieën, in het bijzonder het utilitarisme en de deontologie. Het utilitarisme is een vorm van een consequentialistische theorie waarbij de juiste handeling die handeling is, die het meeste nut oplevert voor iedereen die door de handeling wordt geraakt, uitgedrukt in de formulering van het grootste geluk voor allen.⁷¹

De term deontologie werd in eerste instantie gebruikt om te verwijzen naar de ‘wetenschap van de plichten’. Belangrijk in de deontologie is dat alle mensen zijn gebonden door universele plichten, die voorschrijven wat goed is; moreel argumenteren is een kwestie van het toepassen van principes; de waarde van de deugden kan afgeleid worden van het juiste of het goede. De overeenkomst tussen het utilitarisme en de deontologie is dat alle mensen zijn

⁶⁸ http://nl.wikipedia.org/wiki/Ambrosius_van_Milaan. Ambrosius van Milaan behoorde tot een rijke Romeinse familie die zich tot het christendom hadden bekeerd. Hij werd door het volk tot Bisschop van Milaan gekozen. bekeken op 29 oktober 2009.

⁶⁹ D. Statman, ‘Introduction to Virtue Ethics’, in: D. Statman (red.), *Virtue Ethics: A critical reader*, Edinburgh 1997, 2.

⁷⁰ *Ibid.*, 2.

⁷¹ <http://www.filosofischwoordenboek.nl/content/utilitarisme.html>, bekeken op 2 juni 2009.

gebonden door universele plichten, waarvan kan worden afgeleid wat juist is. Moreel argumenteren is een kwestie van het toepassen van principes en de waarde van de deugden kan afgeleid worden van het juiste of het goede.

De deugdenethiek stelt hier tegenover dat het gebruik van principes of regels te abstract is om in concrete situaties toe te kunnen passen. In de praktijk zijn er meer factoren van invloed op een goede beslissing, zoals emoties, flexibiliteit, gevoeligheid voor de verschillende situaties en openheid. Als principes zo moeilijk zijn toe te passen dan is het misschien beter om een ander uitgangspunt te nemen om te beoordelen of iets een goede actie is of niet. In de deugdenethiek wordt dit uitgangspunt het karakter van de agent, dat centraal komt te staan, en niet hoe je volgens principes of regels hoort te handelen.

De theorie van de deugdenethiek legt een nadruk op karaktereigenschappen, zowel goede als slechte, dat wil zeggen deugden en ondeugden van de mens, en ook op beweegredenen en moreel karakter, morele opvoeding, morele wijsheid of scherpzinnigheid, vriendschap, familierelaties en de rol van emoties in ons morele leven. Daarbij is er in de deugdenethiek een specifieke opvatting over wat geluk is. Belangrijk in de deugdenethiek zijn fundamentele vragen, zoals wat voor een soort persoon wil ik zijn en hoe moeten we leven.⁷²

Deugdenethiek houdt zich dus bezig met de beschouwing van deugden en ondeugden en hoe deze worden gerechtvaardigd in termen van hun essentiële rol in het welzijn van de agent. Een geslaagd leven is afhankelijk van deugden. Dit houdt in dat karaktereigenschappen die leiden tot welzijn en bloei moeten worden ontwikkeld wil men een geslaagd leven kunnen leiden. Een mens blijft het hele leven leren en is verantwoordelijk voor zijn of haar eigen daden. Als er bij het terugkijken op het leven het besef is dat de juiste keuzes zijn gemaakt en het niet anders had gekund is het leven geslaagd.

Belangrijke vertegenwoordigers van de contemporaine deugdenethiek, zijn onder andere: Elizabeth Anscombe, Alisdair MacIntyre, André Comte-Sponville, Rosalind Hursthouse, Martha Nussbaum en Robert C. Solomon. Aristoteles (384-322 v. Chr.) heeft met zijn tekst *Ethica Nicomachea* de eerste systematische uiteenzetting over ethiek in de westerse wijsbegeerte geschreven en veel van de hierboven genoemde vertegenwoordigers van de deugdenethiek zeggen geïnspireerd te zijn door deze grote denker.

De *Ethica Nicomachea* is gericht op de praktische wetenschap waarin de zin van de kennis niet zozeer een doel in zichzelf is, maar ligt in de verwezenlijking van wat bestudeerd wordt, bijvoorbeeld het goede leven, een geordende samenleving of een verantwoorde economie.⁷³ Een groot deel van deze tekst bestaat uit het beantwoorden van de vraag welke karaktereigenschappen een mens moet verwerven om ethisch juiste en verantwoorde keuzes te maken.⁷⁴ Het is een onderzoek naar menselijk geluk en de middelen om dit geluk te realiseren. Volgens Aristoteles is deugd een karakterhouding die zich in het midden van twee uitersten bevindt.⁷⁵ Het midden tussen teveel en te weinig is de voortreffelijkheid. De voortreffelijkheid van karakter heeft betrekking op de emoties, het verstand en de handelingen, en daarbij zijn een teveel, een tekort en een midden mogelijk. Aristoteles zegt:

Men kan bijvoorbeeld bang zijn, durven, begeren, woedend zijn, medelijden hebben en in het algemeen genot of pijn ervaren, en dat zowel te veel als te weinig, en beiden zijn verkeerd. Deze gevoelens op het juiste ogenblik ervaren, om de juiste dingen, tegenover de juiste personen, met de juiste bedoeling en op de juiste manier, dat is tegelijk het midden en het beste, en dat is precies wat voortreffelijkheid kenmerkt.⁷⁶

⁷² <http://www.science.uva.nl/~seop/entries/ethics-virtue/>, R. Hursthouse, 'Virtue Ethics', (2007), bekeken op 20 oktober 2009.

⁷³ Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, vertaald door C. Pannier en J. Verhaeghe, Groningen 1999, 13.

⁷⁴ Ibid., 15.

⁷⁵ Vgl. ibid., 63.

⁷⁶ Ibid., 64.

Bijna alle moderne versies van deugdenethiek laten hun afkomst van de Griekse filosofie zien door het gebruik van drie concepten die hieruit afgeleid zijn, namelijk *aretè*, uitmuntendheid of deugd, *phronèsis*, praktische of morele wijsheid en *eudaimonia* dat meestal vertaald wordt als geluk of bloei.⁷⁷

2.3.1 De theoretische basis van deugdenethiek

Deugdenethiek is zoals het woord zegt de ethiek die de deugd als centrale notie heeft. Wat is een deugd of *aretè*? Het is een uitmuntende of voortreffelijke eigenschap, dat is duidelijk, maar dit is het niet alleen. Het is meer en het gaat dieper. Uit de woorden uitmuntendheid en voortreffelijkheid blijkt al dat het iets is dat moeilijk te verkrijgen is. Daarom is het goede zowel zeldzaam als prijzenswaardig en edel.⁷⁸ Bijvoorbeeld de deugd eerlijkheid is niet *alleen* de neiging om te doen wat eerlijk is. Zij is een karaktereigenschap die diep in de eigenaar ligt en met iemand vervlochten is. Eerlijkheid is een neiging of aard, die een rol speelt bij meer acties dan alleen de waarheid spreken. Emoties en emotionele reacties, keuzes, waarden, verlangen, percepties, houding, interesse, verwachtingen en gevoeligheden, hebben ook een invloed hierop.⁷⁹ De bezitter van een deugd is een persoon met die bepaalde complexe denkrichting die bij de specifieke deugd hoort.

We hebben gezien dat de deugd het concept is van iets dat de bezitter ervan voortreffelijk of goed maakt. Een deugdzaam mens is een moreel goed mens. Maar ‘goed’ kan ook te ver gaan. Neem het voorbeeld van een compassievol iemand die door de compassie niet de waarheid kan zeggen omdat hij of zij bang is om de ander te kwetsen. De intentie kan dan wel goed zijn maar de uitkomst is het, in dit geval, niet. Als iemand door de emotie wordt geleid en niet door het verstand dan kan er dus, zoals Aristoteles zegt, een teveel of een tekort zijn. Het midden, dat wil zeggen de wijsheid om toch de waarheid te zeggen met de wetenschap dat je hiermee iemand helpt, mist in dit voorbeeld. De neiging om goed te doen vanuit de emotie noemt Aristoteles ‘natuurlijke deugd’. Deze deugd is een vroege versie van volle deugd en moet nog worden geperfectioneerd door praktische of morele wijsheid.⁸⁰

Wat is praktische of morele wijsheid? Het moderne concept hiervan kan het beste begrepen worden door te denken aan dat wat moreel volgroeide deugdzame volwassenen hebben, dat bijvoorbeeld onschuldige kinderen nog niet hebben. Beide hebben ze goede intenties, maar het kind is eerder geneigd tot fouten, omdat het nog niet weet wat het moet weten om datgene te doen wat juist is. Natuurlijk kan de moreel volgroeide deugdzame volwassene net als het kind fouten maken, bijvoorbeeld door gebrek aan kennis, maar alleen als het gebrek aan kennis geen verwijtbare onwetendheid is. Volwassenen zijn wel degelijk iets te verwijten als ze fouten maken door onnadenkendheid, ongevoeligheid, impulsiviteit of kortzichtigheid.

Phronèsis uit het Grieks vertaald als praktische of morele wijsheid is het begrip of kennis, dat zorgt dat de eigenaar ervan in elke situatie het juiste doet. Er zijn twee onderdelen in deze wijsheid. Ten eerste groeit door ervaring de wijsheid in het leven en met deze ervaring leren en weten wij wat de consequenties van bepaalde acties zijn. Ten tweede zal de wijze agent onderscheid maken tussen belangrijke en minder belangrijke aspecten in een situatie, of zelfs zien dat in een bepaalde situatie eerlijkheid of liefdadigheid het enige relevante aspect is, en niet zoals een kind of een (nog) niet zo wijs mens het eigenbelang voorop stellen. De bezitter van de praktische of morele wijsheid weet wat werkelijk belangrijk is en kiest daardoor de

⁷⁷ Vgl. <http://www.science.uva.nl/~seop/entries/ethics-virtue/>, Hursthouse, ‘Virtue Ethics’, 1-16.

⁷⁸ Aristoteles, *Ethica*, 71.

⁷⁹ <http://www.science.uva.nl/~seop/entries/ethics-virtue/>, Hursthouse, ‘Virtue Ethics’, 2.

⁸⁰ *Ibid.*, 4.

beste, juiste en goede weg in het leven, waardoor geluk en bloei of *eudaimonia* mogelijk wordt.⁸¹

Wat omvat het Griekse woord *eudaimonia* nog meer? De standaard vertaling is geluk of bloei en soms welzijn. Maar geluk is moeilijk te definiëren omdat het hedendaagse begrip van geluk een subjectieve betekenis heeft. Jouw geluk is nog niet mijn geluk. *Eudaimonia* staat echter voor geluk in de objectieve betekenis ervan, namelijk als aantoonbaar geslaagd leven. De aard van het geluk kan worden vastgesteld door beschouwing van de taak die typisch is voor de mens en die zijn bestemming vormt. De taak bestaat uit ethisch handelen en intellectuele beschouwing en deze zorgen beiden voor het geluk en wat ‘goed’ is voor de mens.⁸² Alle versies van deugdenethiek zijn het er over eens dat een leven in overeenstemming met deugden een vereiste is voor het geluk waar *eudaimonia* voor staat. Samen vormen de hierboven beschreven drie concepten, *aretè*, *phronèsis* en *eudaimonia* de theoretische structuur van deugdenethiek.

In sommige moderne versies van deugdenethiek, zoals het naturalisme, wordt ervan uitgegaan dat de deugd datgene is wat de mens menselijk maakt. De deugd is het specifieke vermogen om de werkzame kracht van menselijkheid te laten gelden. Het menselijk zijn kan alleen samen met andere mensen. De deugd verschijnt op het kruispunt tussen hominisatie, als biologisch verschijnsel en humanisering, als culturele eis.⁸³ Met andere woorden de deugden maken ons menselijker en zorgen ervoor dat wij beter met elkaar kunnen samenwerken, leven en gelukkig zijn. Deugd is dus de manier waarop we op menselijke wijze zijn en handelen, de mate waarin we in staat zijn om *goed* te handelen.⁸⁴ De verworven neiging het goede te doen. Dit ‘goede’ is wel afhankelijk van de context waarin het plaatsvindt. Onder invloed hiervan is dat wat als goed wordt beschouwd dan ook aan verandering onderhevig. In de volgende paragraaf ga ik hier nog iets uitvoeriger op in.

Door de realisatie dat deugden een verbinding hebben met welzijn en bloei kan iemand dus tot een volwaardig mens opgroeien. Opgroeien is hier de kwintessens. Volwaardigheid komt niet vanzelf maar moet worden ontwikkeld. Zoals Aristoteles zegt, worden wij rechtvaardig door rechtvaardige daden te verrichten.⁸⁵ Goede eigenschappen moeten worden aangeleerd en vervolgens worden gecultiveerd. Het aanleren van goede eigenschappen kan door opvoeding, ervaring en door voorbeelden of rolmodellen te gebruiken. Hursthouse zegt in navolging van Aristoteles, ‘een actie is goed als het is wat een deugdzaam iemand zou doen in die situatie’.⁸⁶ Maar niet iedereen is opgegroeid in het ideale gezin met een vader en moeder die deugdzaam en liefdevol zijn. Het goede voorbeeld kan in sommige situaties moeilijk te vinden zijn.

Voorbeelden en rolmodellen kunnen gevonden worden in het narratieve genre waarin karakters van mensen op een volle en rijke manier worden beschreven. Aristoteles claimde dat door het kijken naar de tragedie er een catharsis van de emoties medelijden en angst kan plaatsvinden bij de kijkers.⁸⁷ De catharsis van de emoties kan op deze manier een training van de emoties zijn.⁸⁸ Deugd is voor Aristoteles namelijk óók de juiste *emotionele* respons op het juiste moment en ten aanzien van de juiste situatie. De tragedie kan op deze manier zorgen voor de juiste objecten waarbij de bepaalde emoties, zoals medelijden en angst, zouden kunnen passen. Omdat de emoties worden opgeroepen bij de juiste situaties kunnen ze ook getraind, verfijnd of verhelderd worden. Zoals in Aristoteles zijn tijd de tragedie hiervoor kon dienen, kan in onze tijd televisie een aanvulling leveren op het gebrek aan rolmodellen. Juist

⁸¹ Vgl. *ibid.*, 6.

⁸² Vgl. Aristoteles, *Ethica*, 339.

⁸³ A. Comte-Sponville, *Kleine verhandeling over de grote deugden*, Parijs 1995, 13.

⁸⁴ Comte-Sponville, *Kleine verhandeling*, 13.

⁸⁵ Aristoteles, *Ethica*, 55.

⁸⁶ Vgl. Statman, ‘Virtue Ethics’, in: Statman (red.), *Virtue Ethics*, 10.

⁸⁷ Vgl. J. Lear, ‘Katharsis’, in: A. Oksenberg Rorty (red.), *Essays on Aristotle’s Poetics*, Oxford 1992, 315.

⁸⁸ Vgl. Lear, ‘Katharsis’, in: Oksenberg Rorty (red.), *Essays on Aristotle’s Poetics*, 318.

omdat hierin de karaktereigenschappen niet alleen beschreven worden, maar ook daadwerkelijk vóór worden gespeeld. Dit geldt vooral voor reality-tv waarin niet acteurs, maar ‘echte’ mensen spelen. Mensen die ofwel deugden ofwel ondeugden, afhankelijk van de verschillende omstandigheden en situaties, aan het grote publiek laten zien. In hoofdstuk 4 ga ik hier uitgebreid op in en zal deze claim met voorbeelden illustreren.

Interessant is de vraag of het slechte voorbeeld misschien ook als een voorbeeldfunctie zou kunnen dienen. Het voorbeeld zou dan juist liggen in zien hoe je *niet* moet handelen. In reality-soaps wordt er namelijk, zoals zal blijken, vooral een nadruk op de ondeugden van mensen gelegd. Bovendien zijn er in het verloop van de reality-soap de consequenties van de bepaalde acties te zien. Hierdoor zou er een mogelijkheid kunnen ontstaan om van de fouten van anderen te leren. Er zou misschien een stimulerende werking om goed te doen door middel van het slechte voorbeeld kunnen plaatsvinden.

2.3.2 (On)deugden en context

In de deugdenethiek wordt er vanuit gegaan dat er geen universele plichten, maar wel universele (on)deugden zijn. Vrijgevigheid, compassie en eerlijkheid worden universeel als deugden beschouwd. Voor de ondeugden geldt hetzelfde. Hebzucht, afgunst, haat en oneerlijkheid worden overal als slechte karaktereigenschappen beschouwd. Dit geldt bovendien door de tijd heen, want de deugden die Aristoteles in zijn *Ethica Nicomachea* behandelt zijn nog steeds deugden, zoals vrijgevigheid, rechtvaardigheid en vriendelijkheid.⁸⁹ Er is echter wel een verschil in waardering die de afzonderlijke (on)deugden hebben in de deugdenethiek en de waardering die ze hebben bij het grote publiek, omdat de waarde van de morele concepten onder invloed staan van de context en cultuur.

In de context van de reality-soap gelden andere regels met betrekking tot de (on)deugden. Er lijken twee verschillende sets van waarderingen met betrekking tot de (on)deugden te bestaan, die van het ‘echte’ leven en die van de reality-soap. De reality-soap doet dienst als een bijzondere en aparte ruimte, waarin de (on)deugden op een veilige manier kunnen worden uitgespeeld en uitgetest. Bovendien is door de globalisering de onderlinge invloed van verschillende culturen groter, en dit heeft een weerslag op hoe de afzonderlijke deugden of ondeugden worden gewaardeerd. Er is een internetgeneratie ontstaan waardoor mensen over de hele wereld direct met elkaar in contact zijn. Vooral sociale netwerksites zoals *Facebook*, *Hyves* en *Myspace* zijn heel populair. Alleen al in Engeland worden er 233 miljoen ‘mensuren’ per maand doorgebracht op deze sites.⁹⁰ Hiermee en met de ontwikkeling van reality-tv is het persoonlijke ‘ik’ publiek geworden. Steeds meer mensen brengen hun intieme belevenissen in het publieke domein om ze aan anderen te laten zien.⁹¹ Ook dit zal zijn weerslag hebben op de beoordeling van de (on)deugden.

Aristoteles stelt dat er eigenschappen zijn die hoe dan ook fout zijn. Dit is volgens hem onder andere leedvermaak. Met betrekking tot deze eigenschap is het onmogelijk om zich juist te gedragen. Er is echter een verandering zichtbaar met betrekking tot de betekenis van leedvermaak in de context van de reality-soap. Voor de kijker kan er ten opzichte van de reality-soap deelnemer op een veilige manier leedvermaak worden gevoeld, omdat dit verder geen nadelige gevolgen heeft.

In deze scriptie zal ik een aantal (on)deugden in het centrum plaatsen, met empirisch materiaal illustreren en evalueren. Deze (on)deugden zijn verantwoordelijkheid, egoïsme, (on)verdraagzaamheid, compassie, betrokkenheid, agressie en leedvermaak. Er zijn in de context van reality-soaps verschuivingen te zien in de waardering van deze (on)deugden.

⁸⁹ Vgl. Aristoteles, *Ethica*.

⁹⁰ Vgl. <http://www.belgiancowboys.be/buzz/677>, bekeken op 15 november 2009.

⁹¹ Hermans, *Dialogo en Misverstand*, 32-33.

Nieuwe inzichten uit de psychologie laten bijvoorbeeld zien dat leedvermaak in bepaalde omstandigheden ook gunstige implicaties kan hebben. Toegepast op de context van de reality-soap kan het de eigenwaarde verhogen van diegene die het ervaart.⁹² Ook in sociale kaders met betrekking tot computergames wordt leedvermaak als een positief element benoemd.⁹³ Op deze verbinding van leedvermaak met eigenwaarde kom ik in hoofdstuk 4 nog uitgebreid terug. In het volgende hoofdstuk zal ik een verbinding maken tussen de deugdenethiek en de theorie van het meerstemmige dialogische zelf.

⁹² http://www.sg.uu.nl/prog/2008a/map_leedvermaak/Verslag%20Symposium%20leedvermaak.pdf, bekeken op 14 november 2009.

⁹³ <http://home.tn.tue.nl/ydkort/de%20Kort%20et%20al%202007%20people%20places%20play%20DIGRA%202007.pdf>, Y. A. W. de Kort, W. A. IJsselsteijn, B. J. Gajadhar, 'People, Places, and Play: A Research Framework for Digital Game Experience in a Socio-spatial Context', bekeken op 14 november 2009.

Hoofdstuk 3: Identificatie als verbinding tussen de deugdenethiek en de theorie van het meerstemmige dialogische zelf

3.1 Een verbinding via identificatie en het narratieve genre

Het gaat in deze paragraaf om een verbinding tussen de deugdenethiek en de theorie van het meerstemmige dialogische zelf. Ik pleit ervoor om deze verbinding te plaatsen bij de identificatieprocessen gekoppeld aan het narratieve genre, dat identificatie aanstuurt en mogelijk maakt. Reality-soaps faciliteren als narratief genre deze identificatieprocessen. Door deze verbinding kan ik een completere analyse van reality-soaps maken. Bovendien kan er hierdoor ontdekt worden op welke aspecten de beide theorieën eventueel aanvullingen kunnen gebruiken. Eerst ga ik in op de algemene overeenkomsten en verbindingsmogelijkheden. Daarna zal ik mij, nadat ik de kenmerken van identificatie heb toegelicht, richten op de overeenkomsten en verbindingsmogelijkheden die mijns inziens in de theorieën zelf zijn gelegen.

1. *Identificatie*. Het concept identificatie vindt in zowel de theorie van het meerstemmige zelf als in de deugdenethiek een toepassing. In de deugdenethiek, dat zich op het karakter van een agent richt, wordt er vanuit gegaan dat de deugden en ondeugden, waarmee een karakter is opgebouwd, worden gevormd door identificaties. Identificaties met het goede voorbeeld zijn van belang in de deugdenethiek, omdat zij immers een morele theorie is, waarin een standaard wordt gezet voor het juiste morele handelen, waardoor *eudaimonia* mogelijk wordt. Er is in deze theorie (nog) geen onderkenning van het feit dat er ook identificaties plaatsvinden met het slechte voorbeeld.

In de theorie van het meerstemmige dialogische zelf worden de ik-posities, die samen het positierpertoire van een agent vormen, gecreëerd door identificaties. In deze theorie is er oog voor identificaties met zowel het goede als het slechte voorbeeld, omdat hierin wordt erkend dat identificatie ook plaatsvindt door afgrenzing. De verschillende identificaties hebben een verbinding met de volgende overeenkomst, namelijk het narratieve genre omdat er in dit genre mogelijkheden liggen om het als identificatiemodel te gebruiken.

2. *Het narratieve genre*. Zowel de theorie van het meerstemmige dialogische zelf als de deugdenethiek maakt vruchtbaar gebruik van het narratieve genre. In de dialogische context betekent dit het vormgeven van de identiteit door middel van het eigen levensverhaal. De identiteit krijgt gestalte door middel van het vertelde levensverhaal. Het levensverhaal evolueert naarmate de mens ouder wordt. Bovendien is de basismetafoor ‘ik als ...’ in de theorie van het meerstemmige dialogische zelf, narratief van aard. ‘Ik als ...’ dient als een instrumentarium om te beschrijven welke eigenschappen de verschillende ik-posities hebben. Hiermee krijgen deze eigenschappen een narratieve structuur.

Het gebruik van het narratieve genre in de deugdenethiek gaat niet om het eigen vertelde levensverhaal, maar meer om de voorbeeldfunctie die een roman of de biografie van een ander kan zijn voor het eigen leven. Hierin worden tenslotte karakters van mensen uitvoerig beschreven, die kunnen dienen als voorbeeld hoe het beste te leven of hoe het beste te zijn. Veel representanten van het dialogische zelf én de deugdenethiek laten een interesse zien in de mogelijkheid van de bestudering van de menselijke geest vanuit het narratieve perspectief.⁹⁴

Identificatie is de spil van de verbinding tussen de theorie van het meerstemmige dialogische zelf en de deugdenethiek, en daarom zal ik in de volgende paragraaf eerst uitleggen wat dit

⁹⁴ Vgl. Hermans en Kempen, *The Dialogical Self*, 11.

precies is, hoe het werkt en wat de kenmerken ervan zijn. Allereerst zal ik een algemene en historische karakterisering van identificatie geven, waarbij ik inzichten van Sigmund Freud (1856-1939) en Erik H. Erikson (1902-1994) gebruik. Daarna breng ik identificatie in verband met de theorie van het meerstemmige dialogische zelf en de deugdenethiek, waaruit zal blijken dat de identificatieprocessen in beide theorieën op een andere manier worden toegepast en beschreven.

3.2 Kenmerken van identificatie

Identificatie is als psychologisch begrip ontwikkeld en gebruikt door Freud. Zijn definitie is: 'Identificatie is een psychologisch gebeuren waarbij het subject zich een aspect, eigenschap of attribuut van een ander eigen maakt en zichzelf geheel of gedeeltelijk omvormt naar diens voorbeeld'.⁹⁵ Dit eigen maken van kenmerken van de ander in het zelf kan alleen als er een herkenning of een aansluiting bij het bepaalde kenmerk van een ander in het zelf gevonden kan worden. Freud ziet de identificatie als vroegste uiting van een gevoelsbinding met een ander en onder invloed van deze gevoelsbinding wordt het zelf of de identiteit geconstrueerd. Door deze binding incorporeert iemand bepaalde aspecten, eigenschappen of attributen van een ander in het zelf. Dit zou vrij vertaald het willen *zijn* van de ander of het willen *hebben* van de ander kunnen inhouden. Met betrekking tot identificatie van de kleine jongen tot de vader heeft dit te maken met het willen zijn van de vader, of bij identificatie met de moeder, het willen hebben van de vader. Hetzelfde proces vindt plaats bij het kleine meisje, maar dan andersom. Het onderscheid wordt bepaald door de vraag of de identificatie haar binding heeft bij het subject, dat de vader is in dit geval, of bij het object, dat de moeder is in dit geval, van het ik.⁹⁶

In huidige psychoanalytische visies zijn beide ouders belangrijk in de ontwikkeling van het zelf: beide ouders zorgen voor bronnen van identificatie vanaf de vroegste stadia in het leven en ze zorgen voor steun en aanmoediging in het differentiatieproces.⁹⁷ Dit differentiatieproces houdt in dat het kind langzaam begint te ontdekken dat het gescheiden is van de verzorgers. Deze separatie is een conditie voor de ontwikkeling van individualiteit, en vindt plaats door en onder invloed van sociale interactie.⁹⁸ Voordat de separatie kan plaatsvinden, moet er echter eerst sprake zijn van een veilige hechting van het kind met de verzorgers. De eerste en belangrijkste relatie is die van de verzorger en kind. Een goede hechting met de verzorger is van cruciaal belang voor de sociale ontwikkeling van een kind. Veilig gehechte baby's worden veelal socialer, zelfverzekerder, emotioneel beter in evenwicht en onafhankelijker volwassenen dan onveilig gehechte baby's.⁹⁹ Het kind wordt betrokken in de dialogen door de stem van de verzorger, en via tal van verbale en non-verbale signalen wordt er contact met het kind gemaakt. Het eerste antwoord van het kind is de glimlach. Dit wordt door ontwikkelingspsychologen als een belangrijk moment gezien en markeert een duidelijke verandering in de wijze waarop het kind zich tot de wereld verhoudt. Met de glimlach doet het kind mee aan de dialoog en maakt een verbinding met de sociale wereld.¹⁰⁰

Vanaf deze vroegste vormen van identificatie van kinderen met hun ouders of verzorgers blijven er gedurende een mensenleven identificaties plaatsvinden. Volgens Freud kan er

⁹⁵ Freud, *Massapsychologie en ik-analyse*, 192.

⁹⁶ Vgl. *ibid.*, 51.

⁹⁷ H. L. Moore, *The Subject of Anthropology: Gender, Symbolism and Psychoanalysis*, Cambridge 2007, 7.

⁹⁸ Moore, *The Subject of Anthropology*, 8.

⁹⁹ <http://go.galegroup.com.proxy>

ub.rug.nl/ps/i.do?&id=GALE%7CCX3406000120&v=2.1&u=&it=r&p=GURL&sw=w, L.Evans, 'Childhood', *The Gale Encyclopedia of Psychology*, B. Strickland (red.) 2nd ed. Detroit: Gale, (2001), 116-119. *Gale Virtual Reference Library*, bekeken op 20 november 2009.

¹⁰⁰ Vgl. Hermans, *Dialoog en Misverstand*, 89.

identificatie ontstaan bij elke opnieuw waargenomen overeenkomst met een persoon. Hoe belangrijker deze overeenkomst is, hoe succesvoller deze partiële identificatie kan zijn. Op deze manier kan de partiële identificatie het begin vormen voor een nieuwe binding. Er kan dus worden gezegd dat de vorming van identiteit plaatsvindt onder invloed van identificaties met anderen. Andersom is de eigen identiteit ook van belang voor het proces van identificatie, het is immers zo dat er alleen identificatie plaatsvindt met eigenschappen of attributen van een ander waarvoor er een aansluitingspunt in het zelf is. Dit heeft alles te maken met de eigen persoonlijkheid, voorkeuren en karakter. Vertaald naar de theorie van het meerstemmige dialogische zelf houdt dit in dat de mogelijkheden voor identificaties te maken hebben met de beschikbaarheid en toegankelijkheid van de eigen interne en externe ik-posities. Hoe beter deze interne en externe ik-posities beschikbaar en toegankelijk zijn, hoe gemakkelijker er een identificatie kan plaatsvinden met een ander.

Er ligt een sterke inherente ambiguïteit ten grondslag aan het begrip identiteit, want behalve dat het wordt gevormd door overeenkomsten wordt het ook gevormd door verschillendheid, het uniek zijn ten opzichte van de ander. Deze ambiguïteit is zichtbaar in de vorming van het zelf van het kind, dat ontstaat door het los komen van de ouders onder invloed waarvan de individualiteit wordt gevormd. Ook is het zichtbaar in de sociale constructie van identiteit dat niet kan plaatsvinden zonder de anderen.¹⁰¹ Identiteit krijgt zijn betekenis mede door het contrast ten opzichte van de ander, doordat elke constructie van identiteit is voorgegaan door de herkenning van het verschil en dat wat het zelf niet is.¹⁰²

Volgens Erikson staat het individu in de identiteitsfase die hij in de adolescentie lokaliseert voor de taak om afstand te nemen van de kindertijd en een eigen identiteit te ontwikkelen.¹⁰³ De identiteitsvorming ziet Erikson als iets wezenlijk sociaals.¹⁰⁴ Het zelf of de eigen identiteit komt tot stand in voortdurende wisselwerking met anderen. De manier waarop dit plaatsvindt is uiteraard afhankelijk van het bepaalde individu in kwestie. Als het goed is ontstaat er in de loop van dit proces een harmonische identiteit, een gevoel van gelijkheid en continuïteit. Het individu ervaart in het eigen leven een continuïteit en ziet een samenhang in de ervaringen op de verschillende levensterreinen.¹⁰⁵

Erikson heeft het in relatie tot identiteit over de *ervaring* van continuïteit en samenhang. Deze *ervaring* zo betoogt Hermans is echter in grote mate een illusie. De psychologische behoefte om controle uit te oefenen op de wereld en onszelf staat op gespannen voet met de meerstemmigheid van het zelf. Het ervaren van het zelf als een eenheid met mezelf, waarbij *ik* de touwtjes in handen houdt, is geruststellend. Hierbij worden de eigen gedachten, gevoelens en handelingen als meer beheersbaar gezien dan wanneer het zelf als meerstemmig, affectief verankerd en bevolkt door steeds weer andere personen gezien wordt. Ik ben mezelf, ik ken mezelf en ik heb mezelf onder controle is een kalmerende gedachte.¹⁰⁶ Bij deze ideeën van Hermans sluit ik mij aan.

De behoefte aan eenheid en continuïteit is zo sterk dat het de gevoelens van diversiteit en discontinuïteit zal overschaduw. Maar al berust de hierboven beschreven *ervaring* van

¹⁰¹ T. van Meijl en H. Driesen, 'Introduction: Multiple Identifications and the Self', *European Journal of Anthropology, Focaal*, vol. 42, (2003), 17-29.

¹⁰² Van Meijl en Driesen, 'Multiple Identifications and the Self', *European Journal of Anthropology*, 22.

¹⁰³ L. J. Friedman, 'Erik H. Erikson's Critical Themes and Voices: The Task of Synthesis', in: R. S. Wallerstein en L. Goldberger (red.), *Ideas and Identities: The Life and Work of Erik Erikson*, Madison Connecticut 1998, 361.

¹⁰⁴ T. H. Zock, 'Grenzen aan tolerantie: De rol van religie bij identiteitsvorming en sociaal conflict', in: J. Frischman, K. D. Jenner en G. A. Wiegers (red.), *Godsdienstvrijheid en de religieuze identiteit van Joden, Christenen en Moslims: Verwachtingen en realiteit*, Kampen 2000, 24.

¹⁰⁵ Zock, 'Grenzen aan tolerantie', in: Frischman, Jenner en Wiegers (red.), *Godsdienstvrijheid en de religieuze identiteit*, 22-43.

¹⁰⁶ Vgl. Hermans, *Dialogoog en misverstand*, 247.

eenheid en continuïteit op een illusie, het is misschien wel een wenselijke en waarschijnlijk een nuttige illusie, want het geeft het leven orde en richting. Zonder deze *ervaring* zou aandacht en concentratie onmogelijk worden en zouden we de greep op ons leven kunnen verliezen.¹⁰⁷ Tegelijkertijd heeft deze illusoire zelfopvatting het nadeel, dat belangrijke ervaringen aan het zicht van de zelfreflecterende geest worden onttrokken.¹⁰⁸ Een voorbeeld hiervan zijn ervaringen van gedachten, gevoelens en handelingen waar je niet trots op bent en dus ook liever niet van jezelf (h)erkent. Deze kunnen hierdoor naar een minder bewust gedeelte van het positierpertoire verdwijnen, zodat er toch het gevoel van eenheid en continuïteit ontstaat met betrekking tot de andere posities, die wel (h)erkend worden.

De behoefte aan eenheid en continuïteit geldt ook voor het contact met andere mensen. Het is eenvoudiger om met een overeenkomst van een ander om te gaan dan met een verschil. Het erkennen van de alteriteit van de ander kan onzekerheid met zich meebrengen. Deze onzekerheid kan vervolgens leiden tot angst. Het gevoel van angst kan zo ver gaan dat de ander op puur emotionele gronden wordt verworpen. De ander wordt dan als het ware gedegradeerd tot vijand en er wordt een messcherpe scheiding aangebracht tussen ‘ik’ en de ‘ander’. Hierbij wordt de verguisde ander als *ik-vreemd* ervaren en de relatie tussen deze ander en de eigen interne posities wordt niet in het zelfreflectieproces opgenomen en zelfs actief daaruit geweerd.¹⁰⁹

Het eigen positierpertoire is een historisch gegroeid fenomeen, waarin zowel collectieve posities als individuele posities meespelen.¹¹⁰ Deze posities zijn verankerd in het zelf, hiervan zeggen we, dát ben ik, in mijn geval bijvoorbeeld de individuele positie ‘ik als vrijdenker’ of de collectieve positie ‘wij als vrouwen’. Hieraan ontleen we mede onze identiteit. Zoals gezegd kunnen voor het goede verloop van een identiteitsontwikkeling, identificatiemodellen van belang zijn. Modellen waarvan je bepaalde gedragingen, opvattingen, normen, interesses of andere aspecten van het optreden overneemt en jezelf eigen maakt. Maar identiteit wordt ook gevormd door dát wat je juist niet wilt zijn. Identificatie ontstaat immers uit de gevoelsbinding met een ander, die zowel een affectie als een afkeer voor een ander kan inhouden.

Een individueel gevoel van identiteit komt in tweede instantie volgens Erikson na het losmaken van de band met de ouders tot stand met behulp van een collectieve identiteit, een groepsidentiteit. Je wordt een ‘ik’ door deel uit te maken van een ‘wij’ en dat impliceert altijd het bestaan van een ‘zij’.¹¹¹ Onder invloed van dit in- en uitsluitingsproces ontstaat de vorming van een *in-group* en een *out-group*. De noodzaak van afgrenzing hoort dus ook bij het proces van identiteitsvorming. Bij de vorming van de identiteit, ‘dit ben ik’ wordt ook ‘dat ben ik dus niet, en wil ik ook niet zijn’ geïmpliceerd.

Hermans zegt over dit *in-group* en *out-group* fenomeen dat de angst, walging en zelfs haat die we jegens anderen kunnen voelen, een resultaat is van de eigen weggestopte posities. Hij haalt in dit verband Kinnvall aan, die stelt dat de psychologische wortels van xenofobie, racisme en het marginaliseren van ‘ongewenste’ culturele groepen gevonden moet worden in ‘de vijand in onszelf’, het verborgen gezicht van de eigen identiteit.¹¹² Deze zogenaamde vijanden in onszelf, die eigenlijk verborgen of onbewuste posities in het zelf zijn, kunnen uiteenlopende gezichten aannemen. Dit verschijnsel heb ik ook al kort aangestipt in paragraaf 2.2.1 en ik zal het in hoofdstuk 4 met voorbeelden uit mijn empirische onderzoek expliciteren.

¹⁰⁷ Vgl. *ibid.*, 249.

¹⁰⁸ *Ibid.*, 249.

¹⁰⁹ *Ibid.*, 169.

¹¹⁰ Vgl. *ibid.*, 134.

¹¹¹ Zock, ‘Grenzen aan tolerantie’, in: Frischman, Jenner en Wieggers (red.), *Godsdienstvrijheid en de religieuze identiteit*, 22-43.

¹¹² Hermans, *Dialogo en Misverstand*, 167.

Vanuit de dialogische zelftheorie kan het gaan om interne of externe posities die eerder in de levensgeschiedenis van de persoon in het repertoire zijn opgenomen en daar op minder bewust niveau aanwezig blijven, aldus Hermans.¹¹³

De focus op de unieke *eenheid* in elke agent is in het huidige perspectief op identiteit vervangen door de focus op de *pluraliteit* in elke agent. In de theorie van het meerstemmige dialogische zelf wordt identiteit opgevat als een veelheid van verschillende ik-posities in elk individu. Deze verschillende posities gaan een dialogische verbinding met elkaar aan, in en buiten een agent, en staan open voor verschillende identificaties. Mede door deze identificaties is de identiteit van een agent aan verandering onderhevig en is dus geen vast gegeven, maar is telkens in beweging en staat onder invloed van de omgeving. Als gevolg van allerlei contacten met verschillende mensen en culturen zullen er nieuwe identificaties ontstaan.

De kern in de deugdenethiek ligt in het ontwikkelen van die karaktereigenschappen waardoor een mens juiste en verantwoorde keuzes kan maken.¹¹⁴ Kortom dat er keuzes worden gemaakt die leiden tot een geslaagd, dat wil zeggen gelukkig leven. Deugdenethiek is bovendien stevig verankerd in de praktijk van het leven, in de gemeenschap. Men kan niet deugzaam zijn zonder in contact te zijn met andere mensen, het is het vermogen tot menselijkheid.¹¹⁵ Dit vermogen tot menselijkheid wordt ontwikkeld door middel van identificaties. In de deugdenethiek zijn identificaties met goede voorbeelden dus cruciaal. Voor het nemen van de juiste beslissing kan bijvoorbeeld een paradigmatisch karakter worden voorgesteld, dat als model kan dienen. Voordat er een beslissing wordt genomen kan de vraag worden gesteld, wat de ideale vriend zou doen in deze situatie, maar ook kan er een voorbeeldige persoon als rolmodel worden genomen. Met betrekking tot de reality-soaps *Big Brother* en *De Gouden Kooi* kan gezegd worden dat de deelnemers Ruud en Jaap een cultstatus verkregen en op deze manier als rolmodellen dienden. De uitspraak van Ruud, ‘vrienden zijn het belangrijkste in je leven’, wordt door *Big Brother* fan Joost de Bruin in ieder geval als voorbeeld genomen.¹¹⁶ Aristoteles gaat ervan uit dat er alleen door het goede voorbeeld te zien, kan worden geleerd hoe goed te handelen. Het rolmodel dat als graadmeter dient voor en met behulp waarvan zijn ethische theorie is opgezet, is dat van de gegoede (mannelijke) burger van de *upper-class*.

Er is in de deugdenethiek geen onderkenning dat ook het ‘slechte’ voorbeeld belangrijk kan zijn voor de identificatieprocessen.¹¹⁷ Mijns inziens is dit echter een tekortkoming in de theorie, omdat juist ook door afgrenzing van de ondeugden van anderen de eigen deugden kunnen worden gestimuleerd. De vorming van (on)deugden ontstaat immers door middel van identificatieprocessen en behalve door herkenning van eigenschappen van een ander vindt deze ook plaats door middel van afgrenzing ten opzichte van eigenschappen van de ander. In paragraaf 4.3 zal ik voorbeelden hiervan uit mijn empirische onderzoek geven. In de theorie van het meerstemmige dialogische zelf is wel het inzicht dat een identiteit mede gevormd wordt door dat wat je niet wilt zijn. De deugdenethiek is ten aanzien van de verschillende identificatieprocessen nog niet complex genoeg geformuleerd, en kan met de in de psychologie doordachte en uitgeteste inzichten worden verfijnd. Niet alleen door het na-apen worden de deugden geïncorporeerd in een agent, maar ook door het afzetten tegen ondeugden.

¹¹³ Ibid., 167.

¹¹⁴ Vgl. Aristoteles, *Ethica*, 15.

¹¹⁵ Vgl. Comte-Sponville, *Kleine verhandeling*, 13.

¹¹⁶ Vgl. J. de Bruin, ‘Het ‘maatjesgevoel’ van *Big Brother*’, in: Costera Meijer en Reesink (red.), *Reality Soap!*, 76.

¹¹⁷ In de deugdenethiek spreekt men niet van identificatieprocessen, maar van het leren door middel van opvoeding, ervaring en voorbeeld. Mijns inziens zijn identificatieprocessen hier echter het fundament van.

Voor dit onderzoek richt ik mij zoals gezegd alleen op de identificaties van kijkers van reality-soaps met deelnemers in de reality-soaps. Hierbij zijn de overtuigingen die kijkers hebben met betrekking tot de authenticiteit van deelnemers van groot belang. Kijkers beoordelen deelnemers op hoe ‘echt’ ze overkomen en of ze naar hun oordeel wel zichzelf zijn. Voor deze beoordeling is de uiting van de emoties door de deelnemers cruciaal. Zoals Freud liet zien is identificatie de vroegste gevoelsbinding met een ander. Emotie is hét voertuig waarmee de identificatie van de ene mens naar de andere mens kan plaatsvinden. Wie heeft nog nooit moeten huilen, griezelen of lachen bij de televisie? Door het zien van een emotie in een ander kan deze direct in het zelf worden gevoeld, maar er kunnen ook andere gevoelens door worden opgeroepen, zoals betrokkenheid en empathie, maar ook afkeer en leedvermaak. De overdracht van emoties is dus een kernaspect van identificatie. In de volgende paragraaf zal ik deze overdracht met voorbeelden toelichten.

3.2.1 Identificatie en emotie

Via het inlevingsvermogen voor de ander, of zelfs via directe overdracht van de emoties kan er een identificatie met die ander plaatsvinden. Voelen doe je door middel van emoties. Met een emotie wordt één specifieke aandoening aangeduid, maar het is moeilijk om afzonderlijke emoties van elkaar te scheiden omdat ze vaak met elkaar verweven zijn. De uitspraak ‘ik voel mij geëmotioneerd’ kan betekenen dat je kwaad bent, verdrietig, bezorgd, ontroerd, of een combinatie van deze emoties zijn. In deze paragraaf ga ik in op de theorievorming ten aanzien van emoties in de recente literatuur en gebruik hierbij illustraties uit mijn empirische onderzoek.

Emoties zijn zowel belangrijk in de psychologie als in de ethiek. Psychologisch bekeken is emotie een prikkel, die een zowel fysieke als psychologische reactie teweegbrengt. Subjectief worden emoties ervaren als sterke gevoelens en veelal bereiden ze het lichaam voor op onmiddellijke actie. In contrast met stemmingen die over het algemeen langer duren, zijn emoties vluchtig met een relatief duidelijk begin en eind. Ze hebben ook een waarde, dat wil zeggen ze zijn positief of negatief geladen. Subjectief zijn emoties passieve ervaringen. Al is het mogelijk om een bepaalde mate van controle over de eigen emoties te hebben, worden ze niet geïnitieerd, maar overkomen mensen. Objectief zijn emoties interne psychologische reacties en expressieve uitwendige vertoningen die zowel zijn (aan)geleerd als aangeboren. Bepaalde emoties worden primaire emoties genoemd zoals vreugde, woede, verdriet, angst en liefde. Deze worden als aangeboren beschouwd, terwijl andere meer complexe emoties zoals onbaatzuchtigheid, schaamte, schuldgevoel en afgunst lijken voort te komen uit sociale conditionering.¹¹⁸

Maar emoties zijn meer dan alleen ervaringen en reacties, ze zijn ook cognitief van nature. Hier zijn in ieder geval de laatste decennia steeds meer psychologen en filosofen, onder andere Solomon en Nussbaum, van overtuigd.¹¹⁹ Bij deze cognitieve emotietheoretici uit het veld van de deugdenethiek sluit ik mij aan. Zij zeggen dat er betekenissen en waardeoordelen aan emoties gekoppeld zijn. Volgens Solomon zijn emoties intentioneel, ze gaan ergens over of vervullen een functie.¹²⁰ Uitingen van verdriet, zoals huilen, kunnen bijvoorbeeld compassie en troost oproepen, terwijl woede kan zorgen voor ontzag en angst bij de anderen die hiermee worden geconfronteerd. Met de emotie wordt gecommuniceerd naar de

¹¹⁸ <http://go.galegroup.com.proxy-ub.rug.nl/ps/start.do?p=GURL&u=groning>>, ‘Emotion’, B. Strickland (red.), *The Gale Encyclopedia of Psychology*, 2nd ed. Detroit: Gale, (2001), 218-219. *Gale Virtual Reference Library*, bekeken op 24 november 2009.

¹¹⁹ Vgl. M. Boenink, ‘Inleiding’, in: M. Nussbaum, *Wat liefde weet: Emoties en moreel oordelen*, Amsterdam 1998, 8.

¹²⁰ R. C. Solomon, *Not Passion's Slave: Emotions and Choice*, Oxford 2003, 3.

buitenwereld en hiermee vervullen deze uitingen duidelijk een sociale functie. Misschien dat zelfs het belang van emoties in de identificatieprocessen gezien kan worden als een sociale functie. Door een pluraliteit van identificaties bouwt een mens immers haar of zijn identiteit op. Bovendien is een agent met een goede beschikbaarheid en toegankelijkheid van de eigen interne en externe posities, die door identificaties gevormd zijn, beter uitgerust om zich optimaal in het sociale verkeer te bewegen.

In reality-soaps wordt er van alles aan gedaan om de vooral primaire emoties wél te initiëren en aan te wakkeren, maar ook de complexe emoties spelen een rol in het genre, zoals schaamtegevoel en het gebrek aan schaamte die in schaamteloosheid wordt geuit, betrokkenheid, afgunst en schuldgevoel. Het gebruik van emoties in deze programma's blijkt een aantrekkingskracht op de kijkers te hebben. De emoties worden in de reality-soaps dan ook uitvergroot en met geluid en beeld, zoals met de camera inzoomen op een gezicht in pijn of verdriet, sterker gemaakt. In een interview zegt de programmabaas van RTL5, Van Westerloo, over de spelers van *De Gouden Kooi*: 'Ze zijn heel sterk in het uitvergrooten van hun emoties. Als ze iets heftigs zeggen kijken ze nét even iets langer in de camera's.'¹²¹ Het uitvergrooten van emoties in reality-soaps heeft een invloed op de kijkers zoals ook blijkt uit mijn empirische onderzoek. De dertienjarige VWO scholier Valentijn antwoordt op de vraag of hij ook meeleefde met de spelers in *The Hills*, dit:

Ja, soms wel, en vooral als je de emotie heel goed kunt zien. Meestal als er iets niet zo leuks is gebeurd, maar ook wel als er echt iets heel tofs gebeurt.

Daarna vroeg ik hem of hij dan de emotie ook echt zelf voelde. Hij antwoordde hier bevestigend op. De eveneens dertienjarige VWO scholiere Irene noemde de gevoelens van innerlijke spanning, genieten en schuldgevoelens, die tijdens het kijken naar *The Hills* opkwamen. Zij zegt hierover:

Schuldgevoelens ook wel, omdat je dan iets ziet en denkt oké, volgens mij heb ik dat ook wel eens gedaan. Ja, dan zie je namelijk hoe de ander zich voelt waarbij je dat hebt gedaan en dan denk je kut, dan heb ik de ander dit ook laten voelen. Dat is misschien dan toch niet zo'n goed idee geweest.

Hieruit blijkt het emotiegenererende effect van de reality-soap, dat in dit geval zelfs een complexe emotie zoals schuldgevoel kan oproepen.

Emoties zijn een voertuig of middel waarmee de identificatie met een ander wordt vergemakkelijkt. Omdat zoals gezegd identificatie een gevoelsbinding met een ander inhoudt, zijn emoties essentieel voor de identificatie met een ander. Deze gevoelsbinding kan zich uiten in een affectie of in het tegenovergestelde gevoel hiervan, dat afkeer is. De deelnemers in de reality-soaps worden dan ook op allerlei manieren gestimuleerd om bijvoorbeeld ruzie te maken, verliefd of jaloers te worden. In de constructie van het narratief van de reality-soap wordt er een nadruk op de rauwe emoties gelegd. De uitingen van gevoelens, van (liefdes)verdriet, woede, jaloezie, angst, blijdschap enzovoort, voeren de boventoon in de verhaallijnen van reality-soaps. Hoe intenser en authentieker de emoties overkomen hoe beter dit is voor het kijkcijfer, de belangrijkste peiler van de commerciële televisie.

De drieëntwintigjarige studente Godsdienstwetenschap Marjolein antwoordt op de vraag of ze ook echt de emoties kon meevoelen:

¹²¹ [http://www.volkskrant.nl/multimedia/article539474.ece/Minachting over Gouden Kooi is misplaatst, bekeken op 22 december 2009.](http://www.volkskrant.nl/multimedia/article539474.ece/Minachting%20over%20Gouden%20Kooi%20is%20misplaatst,%20bekeken%20op%2022%20december%202009)

Ja, dat is ook een beetje het verschil met bijvoorbeeld een echte soap. Ja, dan weet je het is show, het is gemaakt, het is in scène gezet. Maar hiervan weet je het gebeurt echt, weet je, het zijn gewoon echte mensen, echte emoties en daarom als je Amanda of Brian ziet huilen dat komt veel meer over als dat je naar GTST kijkt en iemand begint daar te huilen.¹²² Dit zijn gewoon echte emoties, dus op het moment dat iemand begint te huilen en je hebt een soort van sympathie voor iemand dan, ja dan voel ik dat sowieso wel.

In de verhaalstructuur van de reality-soap wordt behalve deze hierboven genoemde nadruk op emoties ook gebruik gemaakt van een relatief langzame opbouw, zodat de betrokkenheid steeds sterker kan worden en er een sympathie of afkeer voor de deelnemers kan ontstaan. De mogelijkheden voor identificaties van de kijkers ten aanzien van de deelnemers worden hiermee vergroot en steeds gemakkelijker naarmate de reality-soap langer duurt. Bovendien worden behalve de emoties ook bepaalde eigenschappen van de deelnemers uitvergroot, waardoor de identificatiemogelijkheden óók nog worden versterkt. Zoals de vijfendertigjarige audiovisuele technicus Monique opmerkt als ik haar vraag of ze een leerpunt van *De Gouden Kooi* kan benoemen:

Ja, het leerpunt was misschien dat, ja wat wel sterker naar voren kwam in zo'n *Gouden Kooi* dan in *Big Brother*, was dat in *Big Brother* alles gewoon bleef. Zeker de eerste *Big Brothers* waren heel erg juist niet extreem, en heel gewoon en heel gematigd. Dit was [over *De Gouden Kooi*] bijna een karikatuur ook van alle andere eerdere uitgezonden reality shows. Dus in die zin deed het je daarom ook meer qua gevoel, omdat de emoties zo groot werden neergezet dat het ook daadwerkelijk tot je komt denk ik, en wat je er dan uit leert is dat je toch bepaalde afschuw heel sterk voelt van bepaalde eigenschappen en vooral die afschuw... die afschuw heel sterk is. En misschien juist daardoor extreme foute eigenschappen van mensen, ja dat dat boven water komt drijven en dat je dat niet trekt. Dat je dat beter kan benoemen ineens.

Opvallend is het gevoel van afkeer dat Monique hier beschrijft. Ook andere kijkers, bijvoorbeeld die op het *forum* met elkaar chatten én de kijkers die ik heb geïnterviewd gaven blijk van gevoelens van afkeer voor de deelnemers. Deze afkeer wordt bij de afzonderlijke kijkers vooral geprojecteerd op één figuur in de reality-soap, en iedere kijker lijkt dan ook zijn eigen favoriete 'vijand' te hebben. In *De Gouden Kooi* zijn het vooral Huub, Brian, Natasia, Claire en Jaap die het mikpunt van afkeer zijn. Op het *Gouden Kooi forum* wordt er bijvoorbeeld door iemand over Huub 'getext':

Huub die mag er echt uit van mij, ik vind hem irri¹²³ en als hij in beeld is klik ik het uit, kan hem echt niet meer zien of horen, heb nog nooit iemand gezien die zo gemeen kan zijn!!!!!!!!!!!!.¹²⁴

Een andere reactie ten aanzien van Huub op ditzelfde *forum* is:

De grootste hufter blijft toch wel Huub!! Nekschotje nodig???.¹²⁵

Uit mijn interviews blijken ook deze gevoelens van afkeer voor Huub. Marjolein zegt in het interview over Huub en Jaap:

¹²² GTST is de afkorting van de Nederlandse soap *Goede Tijden Slechte Tijden*.

¹²³ Irri betekent hier irritant.

¹²⁴ http://www.degoudenkooi.org/e107_plugins/forum/forum.php, bekeken op 17 december 2009.

¹²⁵ Ibid.

Huub is echt *like the devil* gewoon, en je ziet ook in zijn ogen hij is gewoon leeg en Jaap heeft ook gewoon helemaal geen emotie, geen bezieling.

Een stukje verder in het interview zegt Marjolein:

Ik heb echt het idee dat Huub gewoon door en door slecht is en dat is niet echt een haat, maar het is wel dat ik denk van, nou dat is gewoon echt niet best.

Maar ook Brian ontkomt niet aan de gevoelens van afkeer. Monique antwoordt bij de vraag of ze ook een hekel had aan één van de spelers:

Ja, aan Brian daar had ik echt een hekel aan. Dat doen ze dus wel goed, ze kunnen er echt wel voor zorgen dat je, ja in hoeverre... dat vraag ik me wel af, in hoeverre dat bepaald wordt. In hoeverre jij niet gedwongen wordt om er een hekel aan te hebben wat je ziet. Wat mij bij hem vooral na is gebleven is dat hij heel bazig was en agressief en... nou als je nou kijkt hoe de relatie met dat meisje stond, die Amanda nou dan gaan bij mij de nekharen overeind staan. Daar kan ik niet tegen en dat irriteerde me ook mateloos.

De drieënvijftigjarige lerares tekenen/coach Debora had zo'n sterke afkeer van Jaap dat ze *De Gouden Kooi* zelfs een tijdje geboycot heeft:

Ik heb zelfs een tijdje niet willen kijken en dat kwam door Jaap. Die ging mij veel te ver. Dat in die kots rollen en je eigen kots weer opeten. Ik vond het zó smerig op een gegeven moment dat ik dacht, ik kijk niet meer, hij moet er eerst uit voordat ik weer kijk. Maar toch ga je weer kijken hè. Toen heb ik een tijdje niet gekeken uit protest.

Dit zijn duidelijk emotionele reacties. Op deze identificatieprocessen die zich in een afkeer uiten kom ik in hoofdstuk 4 nog uitvoeriger terug, omdat deze reacties behalve emotioneel ook een wezenlijk aspect zijn van de vorming van identiteit. Afkeer en affectie zijn twee kanten van de medaille van identificatie. Vooral *De Gouden Kooi* speelster Amanda scoort hoog met betrekking tot affectie. Zoals uit mijn interviews naar voren komt zeggen zes van de negen geïnterviewden Amanda sympathiek te vinden. Ook op het *forum* krijgt ze voornamelijk goede reacties. Over Amanda wordt er op het *forum* gezegd:

Ik weet niet waarom maar ondanks alles vind ik haar een schatje.¹²⁶

Een ander 'text' op hetzelfde *forum*:

Amanda doet zich tenminste niet anders voor dan ze is.¹²⁷

Debora noemt Amanda als favoriet in het interview dat ik met haar had:

Amanda vond ik in haar naïviteit nog het meest zichzelf eigenlijk en die anderen speelden een rol.

Ook de twintigjarige student voor Horecagastheer Ricardo zegt in het interview zich verbonden te voelen met Amanda:

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid.

Ja, soms kon ik wel... ja, iemand wel gewoon snappen. Ja, dat had ik met Amanda dus. Die snapte ik wel het meest eigenlijk. Omdat zij toch wel het eerlijkst was van iedereen en nou misschien is ze niet helemaal één van de slimste, maar ja ik vond het toch wel een leuk wijf.

*Ze kwam toch wel echt natuurlijk over, oprecht?*¹²⁸

Ja, ik vond haar wel oprecht overkomen ja. Misschien wilde ze wel van alles en nog wat, maar wie doet dat niet in *De Gouden Kooi* en wie doet dat sowieso niet in het echte leven. Als ze er op aangesproken werd dan was ze er wel *straight* over. Dat vind ik ook wel heel belangrijk bij mensen, ja je mag praten over wie dan ook, maar je moet niet te beroerd zijn om dat tegen die persoon in het gezicht te zeggen. Zo ben ik zelf namelijk ook.

Ook Laurie, achtentwintig en werkzaam als adviseur ruimte bij de gemeente, zegt op de vraag wie ze het meest de overwinning gunde:

Nee, ik gunde het Huub niet, ik denk dan nog eerder Amanda ofzo. Omdat dat gewoon, het was ook wel een schreeuwertje, maar die was dan net nog wat rustiger gewoon, die was wel heel oprecht zeg maar. Die had niet door hoe je spelletjes moest spelen.

Zoals deze reacties van de geïnterviewden en de ‘chatters’ op het *forum* van *De Gouden Kooi* uit mijn empirische onderzoek laten zien, maken emoties en de authenticiteit hiervan, naar het oordeel van de kijkers, een belangrijk deel uit van de verschillende identificatieprocessen. Onze emoties bepalen voor een groot deel onze identiteit en ze geven het leven waarde. Het bepaalt mede onze voorkeuren, liefde, waar we bang voor zijn en waarover we kwaad zijn. Kortom het maakt wie we zijn en vormt grotendeels ons karakter. Emotie heeft dan ook een sterke connectie met ethiek, waarden, geluk, gezondheid en welzijn.¹²⁹ Zoals uit de psychologische en ethische omschrijving van emotie bleek, is het mogelijk om enigszins een controle over de eigen emoties te hebben. Wij zijn niet alleen passieve slachtoffers van onze emoties, maar actief in het cultiveren en constitueren ervan.¹³⁰

Emoties zijn een soort middel waarmee de identificatie plaatsvindt en gemakkelijker wordt gemaakt. In de emoties van anderen herkennen wij onszelf. Vooral het zien van emoties in een ander heeft een sterk effect op onze eigen emoties. Het kan zorgen voor een catharsis van de eigen emoties of zorgen voor het beter begrijpen van de eigen emoties, maar het kan ook de eigen emoties aanwakkeren. Hiermee hebben ze dus zelfs het vermogen om een fysieke reactie teweeg te brengen. Vooral visuele impulsen in combinatie met geluid stimuleren de emoties. De emotionele expressie van anderen stimuleert de eigen gevoelens terwijl bijvoorbeeld tekstueel materiaal een meer rationele, logische en lineaire gedachtegang teweeg brengt.¹³¹

Voor de operationalisering van het concept identificatie in dit onderzoek is het belangrijk in te zien, dat identificatie een kernbegrip is voor de vorming van de verschillende ik-posities in het zelf, kortom de identiteit zoals dit in de theorie van het meerstemmige zelf begrepen kan worden en voor de vorming van het karakter zoals van toepassing is in de deugdenethiek. Een ik-positie wordt in de theorie van het meerstemmige dialogische zelf aanschouwelijk gemaakt door bijvoorbeeld de formulering: ‘ik als jaloers’, ‘ik als begrijpend’ of ‘ik als onafhankelijk’. In de verschillende ik-posities zijn zowel (on)deugden als houdingen en

¹²⁸ De interviewer geef ik cursief weer, dit houd ik in de gehele scriptie aan.

¹²⁹ R. C. Solomon, *True To Our Feelings: What Our Emotions Are Really Telling Us*, Oxford 2007, 1.

¹³⁰ Solomon, *True To Our Feelings*, 3.

¹³¹ H. Joffe, ‘The Power of Visual Material: Persuasion, Emotion and Identification’, *Diogenes: An International Review of Philosophy and Humanistic Studies*, vol. 217, (2008), 84-93.

emoties gelegen. Soms is een bepaalde ik-positie voornamelijk een ondeugd zoals uit de formulering ‘ik als jaloers’ blijkt, een andere keer vooral een deugd zoals ‘ik als begrijpend’. Ook kunnen het houdingen zijn, zoals uit de formulering ‘ik als onafhankelijk’ naar voren komt. Emoties maken een belangrijk onderdeel uit van al deze elementen. Ten eerste omdat de identificatie met behulp hiervan plaatsvindt. Ten tweede omdat het karakter van een agent samenhangt met de emotionele gesteldheid van een agent. Ten derde omdat de ik-posities affectief geladen zijn. Emoties zijn zowel van belang voor de praktische toepassing van de deugdenethiek als voor de theorie van het meerstemmige dialogische zelf, bij de analyse van het fenomeen reality-soaps.

Deze (on)deugden, houdingen en emoties zijn moeilijk van elkaar te scheiden, ze zijn met elkaar verweven en oefenen invloed op elkaar uit. Er is in de theorie van het meerstemmige dialogische zelf geen onderkenning dat de deugden en ondeugden een aanzienlijk deel uitmaken van de ik-posities. In het vocabulaire van deze theorie wordt er voornamelijk gesproken over gevoelens en houdingen, die worden uitgedrukt in sociale en persoonlijke ik-posities. Wel is er aandacht voor zelfreflectie in deze theorie, omdat het hierin immers gaat om verdiepend zelfonderzoek.¹³² Mijns inziens kan de theorie van het meerstemmige dialogische zelf een voordeel hebben door gebruik te maken van inzichten uit de deugdenethiek met betrekking tot de (on)deugden. Deze zouden gezien kunnen worden als een specifieke categorie van ik-posities. In paragraaf 4.3 zal ik hier op terugkomen als ik de identificatieprocessen ten aanzien van (on)deugden bij kijkers van *De Gouden Kooi* met empirisch materiaal expliciteer.

Zoals ik in het begin van dit hoofdstuk heb aangestipt maken zowel de deugdenethiek als de theorie van het meerstemmige dialogische zelf vruchtbaar gebruik van het narratieve genre. De toepassingen van dit genre kunnen in beide theorieën worden verbonden met de identificatieprocessen. Dit is mogelijk omdat het identificeren met aspecten van anderen plaatsvindt door middel van het zien of het lezen van het verhaal van de ander. De toepassingen van het narratieve genre hebben dus een directe verbinding met identificatie. Het narratieve genre is een medium waarmee identificatie kan plaatsvinden.

3.3 Narratieve toepassingen in de deugdenethiek

De deugden worden in de deugdenethiek gezien als noodzakelijke condities of als constitutionele elementen van menselijke bloei en welzijn. Daarmee worden deugden dus ook als bouwstenen voor een volgroeide identiteit gezien. De deugden worden in het zelf van een agent geïncorporeerd door middel van identificaties. Het toe-eigenen van de deugden of met andere woorden een ‘goed’ mens worden, hangt onder andere af van het imiteren van modellen.¹³³

Het leren om deugdzaam te zijn gaat op dezelfde manier als leren praten, lopen of dansen. Door het kijken naar, of lezen over, anderen die competent zijn in die gebieden, en door proberen ze na te doen. De identificatie met goede voorbeelden kan plaatsvinden met rolmodellen in de directe omgeving, maar ook met rolmodellen uit het narratieve genre, bijvoorbeeld uit de literatuur of reality-soaps. Van oudsher is dat de identificatie met een ideaal figuur, een mens of eigenschap beter dan de ‘gewone’ mens of eigenschap. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in de esthetica (deze term is afgeleid van *aesthesis* het Griekse woord voor perceptie), dat is gericht op de filosofische beschouwing van verschillende kunstvormen, zoals theater en muziek.¹³⁴

¹³² Vgl. Hermans, *Dialogoog en misverstand*, 70.

¹³³ Statman, ‘Virtue Ethics’, in: Statman (red.), *Virtue Ethics*, 13.

¹³⁴ <http://go.galegroup.com.proxyub.rug.nl/ps/i.do?&id=GALE%7CCX3446800027&v=2.1&u=groning&it=r&p=GURL&sw=w>, J. Robinson, ‘Problems of Aesthetics’, *Encyclopedia of Philosophy*, D. M. Borcherdt (red.) 2nd

In een tragedie is bijvoorbeeld een imitatie te zien van personen beter dan de gewone man.¹³⁵ Aristoteles's *Poëtica* geeft een praktische instructie van hoe een poëtisch drama te construeren, maar er is ook een moreel doel. Dit is het laten zien van het effect van de tragedie op de handelingen van de kijkers. Voor Aristoteles is dit een gunstig effect, het kijken naar de tragedie is goed voor de toeschouwers.¹³⁶ Door de identificatie met de 'ideale' tragediespeler worden er emoties van medelijden en angst in de kijkers opgeroepen. Deze kunnen nu door het kijken naar de tragedie worden geuit en zorgen op deze manier voor een verheldering en loutering van de eigen reacties van de kijkers, zodat ze zowel plezier en begrip geven.¹³⁷ Deugdenethiek kan baat hebben bij een focus op het narratieve genre omdat hierin karakters van mensen in detail worden beschreven of getoond.

Zoals ik in de vorige paragraaf óók heb aangestipt is in de deugdenethiek het idee van een paradigmatische persoon als voorbeeld gangbaar. Volgens Hursthouse, die hierin Aristoteles volgt, is de referentie naar een paradigmatisch figuur zelfs een deel van de formele definitie van deugdenethiek. Deze definitie luidt: een actie is goed als het is wat een deugdzaam iemand zou doen in die situatie.¹³⁸ Dit komt overeen met wat Aristoteles zegt: de dingen zijn waardevol en aangenaam die dat zijn in de ogen van een serieus en voortreffelijk mens.¹³⁹

Nussbaum brengt op haar beurt deugdenethiek in verband met de cognitieve opvatting van emoties.¹⁴⁰ Zij zegt dat reflectie op emotionele ervaringen en op hun rol in de zoektocht naar het goede leven kan worden gestimuleerd door toneel, literatuur en muziek. Nussbaum ontwikkelt de bepaalde opvattingen in haar werk dan ook vaak aan de hand van bepaalde teksten die het probleem voelbaar maken. Literaire teksten spreken naast onze rationele vermogens ook onze verbeelding, empathie en emoties aan, en deze zouden een belangrijke plaats in morele oordeelsvorming moeten innemen, volgens Nussbaum.¹⁴¹

Een inspiratie voor morele oordeelsvorming kan ook in films en mijns inziens juist ook in reality-tv gevonden worden, omdat hierin 'echte' mensen met 'echte' emoties optreden. Door de structuur van een verhaal, of het nu een boek of een reality-soap is, wordt de betrokkenheid van de lezers of kijkers vergroot. Er wordt hierin namelijk, zoals eerder gezegd, gebruik gemaakt van een relatief langzame opbouw van de karakters, met behulp waarvan de spelers of romanfiguren langzamerhand steeds bekender en hierdoor als meer 'ik-nabij' door de kijkers kunnen worden ervaren. Emoties zoals empathie, afkeer en affectie worden hierdoor versterkt. Al deze aspecten versterken de identificatieprocessen van de lezers of kijkers met de romanfiguren of spelers. De deelnemers in de reality-soaps kunnen dienen als voorbeeld en hiermee ook als identificatiemiddel. Door als kijker bewust te worden van deze identificatieprocessen kunnen deze deelnemers in de reality-soaps bovendien een instrument worden voor zelfreflectie, waardoor er een beter begrip van het zelf kan worden ontwikkeld. Dit kan wellicht helpen in de omgang met morele dilemma's, en het goede leven of *eudaimonia* dichterbij brengen.

Deze hierboven gegeven voorbeelden zijn gericht op het narratieve genre als toepassingsmogelijkheid voor de deugdenethiek, maar van deugdenethiek zelf kan ook gezegd worden dat het een narratieve structuur heeft. Zo hebben de opvattingen van Aristoteles in de *Ethica Nicomachea* een narratieve opbouw. Laat mij dit verhelderen. Aristoteles heeft het

ed. Vol. 1. Detroit: Macmillan Reference USA, (2006), *Gale Virtual Reference Library*, 72-81, bekeken op 7 januari 2010.

¹³⁵ W. Hamilton Fyfe, *Aristotle's Art of Poetry: A Greek View of Poetry and Drama*, Oxford 1940, 43.

¹³⁶ Vgl. W. Hamilton Fyfe, 'Introduction', in: *Aristotle's Art*, xv.

¹³⁷ A. Oksenberg Rorty, 'The Psychology of Aristotelian Tragedy', in: A. Oksenberg Rorty (red.), *Essays on Aristotle's Poetics*, Oxford 1992, 2.

¹³⁸ Vgl. Statman, 'Virtue Ethics', in: Statman (red.), *Virtue Ethics*, 10.

¹³⁹ Aristoteles, *Ethica*, 321.

¹⁴⁰ Boenink, 'Inleiding', in: Nussbaum, *Wat liefde weet*, 9.

¹⁴¹ *Ibid.*, 11.

hierin over drie verschillende levensvormen.¹⁴² Deze drie levensvormen hebben de structuur van een levensverhaal. Het leven kan geleefd worden met als leidraad het genot, het staatsburgerschap of de studie. Elk van deze verschillende levensvormen scheppen een toestand van zijn die past bij de specifieke vorm. Aristoteles brengt een driedeling aan in de mens op grond van verschillende vermogens, zoals begerend, gepassioneerd en redelijk, en volgt hierin Plato.¹⁴³ Door deze scheiding in een mens aan te brengen wordt er een gesimplificeerd beeld van de mogelijkheden en intrinsiek verweven eigenschappen van een mens gegeven, dat een overeenstemming heeft met de structuur van een verhaal. Op deze manier is het verhaal in de traditionele deugdenethiek een basisconcept.

Bovendien is de visie van het leven in de deugdenethiek narratief van aard. Hierin draait het immers om een geslaagd leven, dat bereikt kan worden door middel van de deugden. Zo beschouwd zijn verschillende ethische theorieën allen constructies om het menselijke verhaal zowel zo volledig mogelijk te vertellen, als om aanwijzingen te geven hoe het kan worden verbeterd. Als aanvullingen en inspiratiebronnen voor dit menselijke verhaal doet de deugdenethiek er goed aan om zijn traditionele horizon te verbreden en te zoeken naar meer materiaal voor deze verhalen.¹⁴⁴ Dit materiaal is in overvloed te vinden in het fenomeen reality-tv.

Er zijn, zoals uit al deze hierboven gegeven voorbeelden blijkt, meerdere mogelijkheden om het narratieve genre met de deugdenethiek te verbinden. Het narratieve genre, in het bijzonder de reality-soap, is mijns inziens in ieder geval een uitstekend middel om op een gedetailleerde manier naar verschillende identificatieprocessen te kijken. De identificatieprocessen die tussen de kijkers en deelnemers van de reality-soaps plaatsvinden, kunnen worden bestudeerd met behulp van zowel de deugdenethiek als de theorie van het meerstemmige dialogische zelf. Hierbij kunnen zowel de ‘goede’ als ‘slechte’ gedragingen van de reality-soap deelnemers als voorbeeld en identificatiemiddel dienen. Er zijn aanwijzingen dat de ‘slechte’ voorbeelden in de reality-soaps juist kunnen stimuleren om ‘goed’ te doen. In hoofdstuk 4 ga ik hier uitgebreid op in en zal deze bewering met empirisch materiaal illustreren. Allereerst richt ik de aandacht op de toepassingen van het narratieve genre in de theorie van het meerstemmige dialogische zelf.

3.4 Narratieve toepassingen in de theorie van het meerstemmige dialogische zelf

In de vorige paragraaf werd duidelijk dat het narratieve genre op verschillende manieren met de deugdenethiek verbonden kan worden. In deze paragraaf zal ik laten zien dat dit ook voor de theorie van het dialogische zelf geldt. Hierin wordt het verhaal namelijk zelfs als basismetafoor gebruikt.¹⁴⁵ In de theorie van het meerstemmige dialogische zelf krijgt deze metafoor onder andere gestalte in de zinsnede van ‘ik als’. ‘Ik als’ kan gezien worden als een stem in het dialogische zelf en deze wordt in de theorie een ik-positie genoemd. Alle verschillende ‘ik als-en’ samen vormen het persoonlijke positierpertoire. Dit kan vergeleken worden met een landschap van stemmen die het individu in verbinding stelt met de cultuur om haar of hem heen. Elke stem vertelt een ander verhaal en elke stem is in competitie voor dominantie in het mentale leven.¹⁴⁶ Met andere woorden vanuit elke positie vertel je een ander verhaal over jezelf. Het ik fluctueert tussen verschillende en zelfs tegengestelde posities, en heeft de imaginaire capaciteit om elke positie een stem te geven zodat er dialogische relaties

¹⁴² Aristoteles, *Ethica*, 29.

¹⁴³ Vgl. *ibid.*, noot 7, 29.

¹⁴⁴ Vgl. Statman, ‘Virtue Ethics’, in: Statman (red.), *Virtue Ethics*, 18.

¹⁴⁵ Hermans en Kempen, *The Dialogical Self*, 11.

¹⁴⁶ Vgl. P. T. F. Raggat, ‘Mapping the Dialogical Self: Towards a Rationale and Method of Assessment’, *European Journal of Personality*, 14, 1, (2000), 65-90.

tussen de posities kunnen ontstaan.¹⁴⁷ De stemmen functioneren als karakters in een verhaal die met elkaar in wisselwerking staan en betrokken zijn in een proces van vraag, antwoord, overeenstemming en onenigheid.¹⁴⁸

De context is belangrijk bij het gebruik van deze metafoor, een gebeurtenis kan immers alleen begrepen worden in de juiste context van tijd en ruimte. In deze context vindt er een doorgaande structuur van gecompliceerde gebeurtenissen plaats, die allen worden beïnvloed door begeleidende voorvallen en diverse handelende agenten. Bovendien is er een constante verandering in de structuur van de situaties en in de posities van de agenten. Om een ordening of gevoel van continuïteit te kunnen ervaren in deze constant veranderende structuur of realiteit, beter gezegd verschillende realiteiten, worden er verhalen geconstrueerd.¹⁴⁹ Dit vindt plaats in de geschiedschrijving en in het dagelijkse leven van mensen. Mensen construeren hun eigen levensverhaal, dit verhaal staat nooit vast, maar wordt telkens opnieuw verteld en veranderd, nieuwe ervaringen voortkomend uit veranderende situaties worden er in geïntegreerd.

Behalve dat aan de verschillende ik-posities en het mensenleven een narratieve structuur wordt toegekend, is er in de theorie van het dialogische zelf ook erkenning voor de narratieve structuren die gelegen zijn in de percepties, emoties en handelingen van agenten.¹⁵⁰ De narratieve structuur van perceptie is aangetoond door de Belgische psycholoog Michotte.¹⁵¹ Hij voerde experimenten uit om de perceptie van causaliteit bij mensen te testen. Dit deed Michotte door het tonen van een vierkant, driehoek en een rechthoek aan subjecten waarbij de snelheid, richting en afstand die de vormen aflegden werden gecontroleerd.

Uit dit experiment kwam naar voren dat mensen een verhaal en een causaliteit bedachten bij de vormen die ze zagen. Als rechthoek A bijvoorbeeld naar driehoek B bewoog werd er op een causale manier een betekenis aan de bewegingen gegeven. Er werd bijvoorbeeld gezegd, 'het is alsof B bang werd van A en snel aan de kant ging'.¹⁵² Sarbin, een vertegenwoordiger van de theorie van het dialogische zelf, concludeert hieruit dat de betekenisloze bewegingen van de geometrische figuren een betekenis krijgen in het idioom van het narratief.

Emoties kunnen ook in een narratieve structuur worden geplaatst. Deze visie heeft een verbinding met de cognitieve benadering van emoties die ik in paragraaf 3.2.1 heb besproken. Voor de cognitieve benadering is, net als bij een narratieve benadering, ook de *betekenis* van de emotie van groot belang. De narratieve structuur valt als het ware in de cognitieve benadering, omdat de structuur en inhoud van een verhaal nooit los kunnen worden gekoppeld van betekenissen, waardeoordelen en functies.

Ik zal een voorbeeld geven van de narratieve structuur van emoties. Als A bijvoorbeeld wordt beledigd door B en A reageert daar op door B een klap te geven, dan staat zowel de belediging als de klap niet op zichzelf. Bovendien kan de emotie van woede die in deze situatie wordt gevoeld, niet losgekoppeld worden van de belediging en de vergelding hiervan. Al deze componenten vormen het geheel van een woede-narratief. Ze zijn aangeleerd als behorend tot een deel van een patroon. Een patroon dat bijvoorbeeld zo gaat: op een belediging wordt er woedend gereageerd. Sarbin spreekt dan ook over retorische acties met betrekking tot de narratieve kwaliteit van emoties.¹⁵³ Deze acties kunnen worden gezien als

¹⁴⁷ Hermans, 'The Dialogical Self', *Culture & Psychology*, 248.

¹⁴⁸ *Ibid.*, 248.

¹⁴⁹ Een realiteit wordt opgebouwd door feiten. Feiten moeten worden geïnterpreteerd, dit kan op verschillende manieren en is afhankelijk van het bepaalde gezichtspunt dat er wordt ingenomen, daarom spreek ik hier van verschillende realiteiten.

¹⁵⁰ Hermans en Kempen, *The Dialogical Self*, 17.

¹⁵¹ *Ibid.*, 17.

¹⁵² *Ibid.*, 18.

¹⁵³ Vgl. *ibid.*, 18-20.

probleemoplossend gedrag in het domein van interpersoonlijke activiteiten.¹⁵⁴ Op deze manier vervullen ze een functie en hebben een betekenis. Deze functies en betekenissen zijn context afhankelijk, in de ene context zal een belediging met een klap worden vergolden, terwijl er in een andere context met boze woorden, of nog anders zal worden gereageerd.

Net als emoties kunnen handelingen ook door narratieve verwickelingen worden geleid. In de eerste plaats natuurlijk omdat handelingen mede gestuurd worden door emoties, zoals ik in het voorbeeld van het woede-narratief heb laten zien. De handeling is dan een effect dat is afgeleid van de bepaalde emotie. Maar de narratieve invloed op de handelingen kan ook op een directe manier worden aangetoond. Bij een verhaal en de avonturen van de agenten of romanfiguren, die hierin spelen, wordt men als lezer, luisteraar of kijker direct betrokken. De handelingen hoeven echter niet alleen in de verhalen plaats te vinden, zij kunnen ook uit de verhalen volgen.

Een concept dat duidelijk laat zien dat handelingen beïnvloed kunnen worden door een narratieve structuur is het zogenaamde ‘Quichot principe’. Dit principe refereert aan de identiteitsvorming die plaatsvindt door middel van het lezen van of kijken naar verhalen. Het verhaal van Don Quichot is hierbij het paradigmatische geval. Dit verhaal illustreert hoe de identiteit van een agent wordt gevormd door middel van het lezen van een verhaal. De lezer is eerst een betrokken deelnemer in het verhaal en identificeert zich met één van de hoofdfiguren. Nadat deze rol van het karakter wordt uitgebeeld in de fantasie, wordt het daarna openlijk uitgebeeld en leidt het de handelingen van de lezer.¹⁵⁵

Een historisch voorbeeld van de invloed die het lezen van een boek kan hebben is het verhaal van Goethe, *Het lijden van de jonge Werther*, dat in 1774 is gepubliceerd. Naar aanleiding van dit boek vond er een golf van zelfmoorden plaats. Dit is door sociologen het Werther effect genoemd: zelfmoord geïnspireerd door zelfmoordverhalen.¹⁵⁶ Een voorbeeld van het ‘Quichot principe’ uit de wereld van reality-tv kan gegeven worden met het verhaal van *Big Brother* fan Joost de Bruin.¹⁵⁷ Joost keek dagelijks naar *Big Brother*. In deze periode ging hij samen met oude vrienden naar een vakantiehuisje voor een fietstripje. Dit vakantiehuisje deed hen zo denken aan het *Big Brother* huis dat ze besloten om er een zogenaamde *dagboekkamer* in te maken.¹⁵⁸ Er werd een camera geïnstalleerd en de vrienden evalueerden elkaars gedrag en nomineerden elkaar voor de camera. Na de eerste opnamen werd de videoband in de huiskamer in aanwezigheid van iedereen afgespeeld. Het fietsen, dat het doel van het uitje was, werd omgedoopt tot *weekopdracht*.¹⁵⁹ Op deze manier werd de *Big Brother* serie door deze groep vrienden in het echt nagespeeld. Het ‘Quichot principe’ heeft dus verschillende manifestaties en er kunnen meerdere voorbeelden van worden gegeven. Het laat zien dat verhalen tot handelingen kunnen leiden.

Het is zoals gezegd een basisconcept in het dialogische zelf, dat de realiteit wordt gevormd door een narratieve structuur. Het narratieve genre kan bovendien in deze theorie als toepassingsmiddel gebruikt worden, zoals ik met de volgende voorbeelden zal laten zien. In het artikel, ‘The Self as a Theater of Voices: Disorganization and Reorganization of a Position Repertoire’ betoogt Hermans dat de metafoer van het theater een krachtig gereedschap kan

¹⁵⁴ Ibid., 20.

¹⁵⁵ Het verhaal van Don Quichot gaat over de 16^e eeuwse Spaanse edelman Alonzo Quesada die zo onder de indruk is van de heldendaden van de ridders waar hij over leest dat hij zelf een ridder-persona aanneemt en onder de naam van Don Quichot de onrechtvaardigheden in de wereld gaat bevechten.

¹⁵⁶ Vgl. Hermans en Kempen, *The Dialogical Self*, 21.

¹⁵⁷ De Bruin, ‘Het ‘maatjesgevoel’, in: Costera Meijer en Reesink (red.), *Reality Soap!*, 74-76.

¹⁵⁸ De *dagboekkamer* was een kamer in het *Big Brother* huis waarin de bewoners over elkaar en zichzelf konden praten tegen de redactie en buitenwereld. In deze kamer vonden ook de ‘wegstem’ nominaties plaats.

¹⁵⁹ In het *Big Brother* huis moeten de bewoners wekelijks een gezamenlijke opdracht uitvoeren met deze opdracht kan huishoudgeld worden verdiend, als er niet aan deze opdracht wordt voldaan krijgen zij een noodrantsoen. Zie <http://bigbrother6.wordpress.com/category/spelregels-etc/>, bekeken op 24 februari 2010.

zijn om de dramatische ontwikkelingen van mensen, die met elkaar en zichzelf in interactie zijn, te begrijpen.¹⁶⁰ Het doel van dit artikel is om te laten zien hoe de theorie van het dialogische zelf, door de theatermetafoor geïnspireerd, gebruikt kan worden in de psychotherapie, waarbij er een nadruk wordt gelegd op de orde, wanorde en herordening van de verhalen in het zelf, aldus Hermans.¹⁶¹

Met de theatermetafoor kunnen de verschillende ik-posities inzichtelijk en ruimtelijk gemaakt worden. De toneelspelers worden voorgesteld als verschillende ik-posities, die vanuit verschillende kanten het toneel opkomen, en die bovendien in allerlei ruimtelijke dimensies op het podium aanwezig zijn. Door het gebruik van een toneelmeester is er een overzicht over de verschillende karakters in het theater, dit kan direct worden vertaald naar een overzicht over de eigen ik-posities. Door het voorbeeld van de toneelmeester te nemen kan een cliënt geleerd worden om een metapositie in te nemen en hierdoor kan er een reflectie ten aanzien van de eigen ik-posities plaatsvinden.¹⁶²

Deze vergelijking kan mijns inziens ook worden toegepast op de reality-soap waarin immers verschillende ‘echte’ mensen met ‘echte’ emoties spelen. Tussen de kijkers en de reality-soap deelnemers vinden allerlei identificatieprocessen plaats, en door een bewustwording hiervan kan er wellicht een vergroting van het inzicht in de eigen ik-posities van de kijkers ontstaan. Bovendien wordt er in de reality-soap gebruik gemaakt van een ‘voice-over’, een alwetende verteller. Deze heeft net als de toneelmeester het overzicht over alle karakters, maar levert ook nog tijdens de uitzending commentaar op de karakters.¹⁶³ Deze ‘voice-over’ kan dienen om een gewenste afstand te creëren, die nodig is om identificatie om te zetten in zelfreflectie.

Uit dit hoofdstuk kwam naar voren dat er met het concept identificatie een verbinding gemaakt kan worden tussen de deugdenethiek en de theorie van het meerstemmige dialogische zelf. Verder werd duidelijk dat de narratieve structuur een intrinsiek concept in zowel de deugdenethiek als het dialogische zelf is. Ook kan het in beide theorieën als identificatiemiddel dienen en op deze manier als instrument worden gebruikt in de zoektocht naar meer begrip over het zelf én de ander. Identificatie vindt plaats met aspecten van anderen. Dit kunnen anderen uit de directe omgeving zijn, maar ook anderen die verder weg staan. Vooral over deze identificaties ga ik het hebben, de reality-tv personages die een identificatiemodel zijn voor de kijkers. In het volgende hoofdstuk zal ik ingaan op de verschillende identificatieprocessen tussen de kijkers en de deelnemers van *De Gouden Kooi*, *Big Brother* en *The Hills*.

¹⁶⁰ Vgl. H. J. M. Hermans, ‘The Self as a Theater of Voices: Disorganization and Reorganization of a Position Repertoire’, *Journal of Constructivist Psychology*, vol. 19, 2, (2006), 147.

¹⁶¹ Vgl. Hermans, ‘The Self as a Theater of Voices’, *Journal of Constructivist Psychology*, 148.

¹⁶² De metapositie is een positie die een overzicht heeft over de andere posities en heeft overeenkomsten met de posities die Hermans, het ware zelf, de derde positie en de promotorpositie noemt. Zie Hermans, *Dialogoog en misverstand*, 39-47.

¹⁶³ Hierbij wil ik opmerken dat dit commentaar niet hoeft te leiden tot een groter inzicht in de karakters. Het zou ook juist vooroordelen kunnen versterken, waardoor het inzicht in de ander en uiteindelijk ook het zelf kan worden gemaskeerd.

Hoofdstuk 4: Identificatieprocessen bij kijkers van reality-soaps

4.1 De reality-soap als identificatiemiddel

Er vinden verschillende soorten identificatie plaats tussen kijkers en deelnemers van reality-soaps. Deze zijn, identificatie door middel van affiniteit, herkenning, afkeer en afgrenzing. In dit hoofdstuk zal ik ingaan op welke verschillende manieren deze identificatieprocessen zich voordoen en waardoor deze identificatieprocessen worden versterkt. Bij de analyse hiervan zal ik gebruik maken van resultaten uit mijn conceptuele (literatuur) en empirische (interviews) onderzoek. Dit houdt in, dat ik de theorie en de praktijk met elkaar zal vergelijken. In deze eerste paragraaf belicht ik de sociaal gerelateerde identificatieprocessen. Eerst zal ik een aantal identificatieversterkende factoren met betrekking tot de reality-soap beschrijven.

Reality-soaps als *De Gouden Kooi* en *Big Brother* zijn programma's die elke dag voor een langere periode, *De Gouden Kooi* ongeveer anderhalf jaar en *Big Brother* drie maanden, op de televisie waren. Door deze veelvuldige en continue 'exposure' worden de identificatieprocessen van kijkers met deelnemers versterkt. Er kan zich geleidelijk een verbondenheid met de spelers gaan ontwikkelen, die sterker wordt naarmate de serie vordert. Op de stelling 'Hoe langer ik naar de reality-soap keek hoe meer ik me betrokken voelde bij de spelers' antwoordden zeven van de elf geïnterviewden dat ze het hier mee eens waren. Drie van de elf antwoordden 'ik weet niet' en slechts één antwoordde 'oneens'.

Bovendien worden de reality-soaps voor veel kijkers een favoriet gespreksonderwerp, en ook hierdoor wordt de betrokkenheid versterkt. Vanuit de onderzoeksbureaus TNS NIPO en Veldkamp is er een onderzoek gedaan naar de sociale implicaties van het kijken naar reality-tv. Uit dit onderzoek naar mediabeleving, dat in 2003-2004 is gehouden, blijkt dat het medium televisie beter dan in 1997-1998, toen hetzelfde onderzoek is uitgevoerd, in staat is om gespreksstof te genereren. De toename van de belevingsfactor 'sociale factor' lijkt toe te schrijven te zijn aan de opkomst van de 'real life soaps' zoals *De Bauers* of een format als *Idols* en reality-soaps zoals *Big Brother*, volgens dit Nederlandse onderzoek.¹⁶⁴

Ook het 'stemmen' op de spelers via de mobiele telefoon kan zorgen voor een grotere betrokkenheid. Bovendien vergroot 'chatten' met andere fans op speciaal hiervoor opgerichte *forums* op het Internet de betrokkenheid en maakt de identificatie met deelnemers in de reality-soaps gemakkelijker. Doordat er een afstand (televisiescherm) is tussen kijkers en deelnemers, kan er van een veilige afstand worden geoordeeld en geroddeld. Daarnaast krijgt de reality-soap door er over te praten of 'chatten' met anderen een groter gewicht in het privé-leven dan als er alleen maar naar gekeken zou worden. Dit houdt in, dat hierdoor de identificatieprocessen van herkenning en affiniteit, maar ook van afkeer en afgrenzing worden gefaciliteerd én versterkt.

Verbondenheid met de deelnemers in de reality-soap

De deelnemers in de reality-soaps worden vaak in allerlei extreme situaties geplaatst die sterke emoties oproepen. Om de interactie tussen deelnemers spannender te maken, worden zij gecast vanuit een uiteenlopende achtergrond, etniciteit, karakter, gender of seksuele oriëntatie. Hierdoor zijn er meer mogelijkheden tot identificatie en wordt er bovendien een groter publiek aangesproken. Met deze diversiteit is het ook belangrijk dat de personages in herkenbare rollen kunnen worden geplaatst. Identificatieprocessen worden hierdoor namelijk vergemakkelijkt. Een rolvorming tot het uiterste doorgevoerd leidt tot stereotypering, een

¹⁶⁴ <http://www.tns-nipo.com/pages/nieuws-pers>, <http://www.veldkamp.net/vnipo.asp?file=persvannipo%5Cmediabeleving04.htm>, TNS- Mediabelevingsonderzoek 2003/200: 'Hoe de veranderingen in het medialandschap de mediabeleving hebben beïnvloed', bekeken op 10 augustus 2009.

generalisering van het karakter van een groep of individu. Door de programmamakers van reality-soaps worden er vaak, zoals ik ook al in de inleiding heb gezegd, personen geselecteerd die goed in een stereotype te plaatsen zijn.

In *De Gouden Kooi* voldoet Amanda bijvoorbeeld aan het stereotype seksobject of barbiepopje, zoals een aantal van de geïnterviewden haar noemden. Brian past in het stereotype van macho en Jaap in het stereotype van clown. Deze diversiteit in de herkenbare rollen van macho, seksobject, moederfiguur of clown, zorgt voor een versterking van de aantrekkings- of afstotingskracht en bevordert hiermee, zoals gezegd, het gevoel van verbondenheid met de deelnemers en hiermee ook het identificatieproces.

Deze verbondenheid kan zo sterk worden dat er zelfs het gevoel kan ontstaan de spelers in de reality-soap beter te kennen dan onze eigen familie of vrienden.¹⁶⁵ De spelers worden immers meer en vaker voor een langere aaneengesloten periode aanschouwt dan misschien onze vrienden en familie. We bekijken ze in hun blijdschappen, woedeuitbarstingen, verliefdheden en verdriet. Bovendien zien we ze in diverse situaties en in relatie tot verschillende mensen, terwijl we onze familie en vrienden meestal alleen maar in relatie tot onszelf kunnen waarnemen. De zeventienjarige *Big Brother* fan Anna Woltz zegt hierover:

Als ik zou kunnen zien hoe mijn zusje tegen haar vriendinnen doet, hoe de leraar wiskunde met zijn vrouw praat, hoe mijn ouders zich gedragen onder volwassenen, dan zou ik geen behoefte hebben voor een surrogaat voor het leven. Maar dat zie ik allemaal niet. Hoe krijg je mensenkennis als je maar drie soorten mensen kent: leeftijdgenoten, leraren en ouders? *Big Brother* is het enige programma waar we dagelijks met de hele familie naar kijken en over praten. Eindelijk hebben we gemeenschappelijke ‘vrienden’ over wie we kunnen praten, denken en roddelen.¹⁶⁶

Een andere fan van *Big Brother* heeft naar eigen zeggen veel steun gehad aan de uitzendingen.¹⁶⁷ Zijn vriendin met wie hij vijf jaar had samengewoond had hem verlaten en hij voelde zich eenzaam en alleen. Deze *Big Brother* fan, Joost de Bruin, heeft toen de gewoonte ontwikkeld om elke dag om zeven uur naar *Big Brother* te gaan kijken. Naar eigen zeggen werden de bewoners van het *Big Brother*-huis zijn vervangende gezelschap, huisgenoten of zelfs nieuwe vrienden. En zoals hij hieraan zelf toevoegt, ‘door het veelvuldige contact leerde ik de bewoners doorgronden, net als bij goede vrienden had ik inzicht in de eigenaardigheden van hun karakter’.¹⁶⁸

Ook uit het verhaal van John van Stokkum, die een stukje heeft geschreven over zijn ervaringen tijdens het kijken naar *Big Brother*, spreekt een sterke betrokkenheid en een vergaand proces van identificatie. Zijn identificatiemodel was Karin, die de moederrol vervulde in het *Big Brother* huis. Hij vertelt:

Karin bleek over een aantal karaktereigenschappen te beschikken, die ik ook aan mijzelf toedicht: zij is nuchter, verzorgend, analytisch en ze beschikt over een gezonde dosis zelfspot. Karin lacht ook hard om haar eigen grapjes. Dat alles schept een band. Die eenzijdige band heeft tot het einde van het programma standgehouden en is alleen maar sterker geworden.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Vgl. L. Spence, *Watching Daytime Soap Operas: The Power of Pleasure*, Middletown 2005, 154.

¹⁶⁶ Van Zoonen, ‘Verlangen en Verzet’, in: Costera Meijer en Reesink (red.), *Reality Soap!*, 31.

¹⁶⁷ Vgl. De Bruin, ‘Het ‘maatjesgevoel’ van Big Brother’, in: Costera Meijer en Reesink (red.), *Reality Soap!*, 74.

¹⁶⁸ *Ibid.*, 74.

¹⁶⁹ J. van Stokkum, ‘De betrokkenheid van de kijker’, in: Costera Meijer en Reesink (red.), *Reality Soap!*, 130.

Zijn betrokkenheid met Karin ging zo ver dat hij op een moment dat Karin het moeilijk had tot drie uur s' nachts op het Internet naar *Big Brother* heeft gekeken, omdat hij dicht bij haar wilde zijn. 'Idioot hè, alsof mijn kijken haar iets zou helpen', aldus John. De eenzijdigheid die inherent is aan de relatie van de kijkers met de spelers, is exemplarisch. Deze eenzijdigheid kan zorgen voor een gevoel van veiligheid. De macht en controle, die bij deze 'voyeuristische' aantrekkingskracht hoort, is een belangrijk aspect in het kijken naar reality-tv.¹⁷⁰ Zoals ik in het volgende subkopje zal illustreren.

Reality-soap kijkers en onzekerheid

De aspecten van macht, controle en veiligheid zijn inherent aan de eenzijdige relatie die er tussen kijkers en deelnemers bestaat. Dit blijkt ook uit mijn interviews. Een aantal van de geïnterviewden gaven aan onzeker te zijn en gevoelens van angst te hebben. Het kijken naar *De Gouden Kooi* helpt hen bij het bedwingen van deze gevoelens. De geïnterviewden Laurie, Harm, Debora, en Ricardo kozen de ik-positie van 'ik als onzeker'. Er was een keuzemogelijkheid tussen dertig verschillende posities en om dan als één van de drie, de positie van 'ik als onzeker' te kiezen geeft, denk ik, aan dat het een belangrijke positie in het zelf van deze geïnterviewden is.¹⁷¹ Laurie plaatst bij de positie 'ik als onzeker', de gevoelens van angst en het gevoel dat ze zichzelf niet is. Toen ik haar vroeg om te beschrijven hoe ze zich meestal voelde tijdens het kijken naar *De Gouden Kooi* antwoordde ze:

Ja, een gevoel van veiligheid, omdat je er zelf niet zit. En omdat je zo van een afstandje alles kan bekijken, denk ik, en een gevoel van vrijheid ook wel omdat je, ja zij zitten daar opgesloten en ik kan gewoon bepalen of ik er naar kan kijken en als ik er niks meer aan vind, dan zet ik het uit.

Daarna vraag ik of het ook een gevoel van opluchting is dat ze er niet zelf in zit. Laurie zegt:

Ja, dat ook, ja. Ik zou er niet aan moeten denken.

De eenenvijftigjarige ICTer Harm plaatst bij de ik-positie, 'ik als onzeker' de gevoelens van zorgen maken, gevoel van minderwaardigheid en ongelukkig zijn. Harm was ook al een fan van *Big Brother* in 1999 en zegt de reality-soaps zoiets absurds en intrigerends te vinden dat hij er meteen verslaafd aan is geraakt. Ook Harm zegt net als Laurie:

Al zou ik er niet aan moeten denken om er in te gaan zitten.

Bij Debora neemt eveneens de positie van 'ik als onzeker' een belangrijke plaats in haar positierepertoire in. Aan deze positie verbindt zij ook de positie van 'ik als kwetsbaar', deze twee posities horen voor haar bij elkaar. Zij plaatst bij deze posities de gevoelens van zorgen maken en angst. Debora vertelt hierover:

Onzeker en kwetsbaar dat is eigenlijk een eigenschap, die heb ik mijn leven lang al... eigenlijk in mijn puberteit voelde ik mij al onzeker en kwetsbaar. Ook een beetje voortkomend uit een wat minderwaardigheidscomplex, mezelf altijd te dik vinden enzovoort. Maar de laatste tijd, hoe ouder je wordt zijn het meer angsten die je... me onzeker en kwetsbaar maken.

Debora zegt iets verder in het interview:

¹⁷⁰ Vgl. M. Andrejevic, *Reality TV: The Work of Being Watched*, Oxford 2004, 173.

¹⁷¹ Zie lijst met posities in de bijlage.

Tja, nou ik zou sowieso nooit in zo'n programma gaan zitten, want ik zal werkelijk binnen één dag gillend wegrennen, ik zou het niet overleven daar. Maar die mensen die uit zichzelf vertrokken, daar kon ik me wel mee identificeren, in die zin van, dat kan ik me voorstellen. Er waren er een paar bij in het begin, ook één vrouw die was vrij sympathiek. Ja, dat was een vrij normale vrouw waarvan je dacht, ik kan me voorstellen dat je er uit stapt.

Toen ik Debora vroeg om de gevoelens te benoemen die ze voelde tijdens het kijken naar *De Gouden Kooi* zei ze:

Nou ik weet wel tijdens het kijken naar *De Gouden Kooi*, of *Big Brother*, dan was ik even helemaal van de wereld, dan zat ik in een andere wereld. Voor mij was het puur ontspanning, het was ook een moment van de dag waarop ik dacht, oh heerlijk straks even *De Gouden Kooi* kijken. Hè, dat vond ik eigenlijk hét moment van de dag... ja dat vond ik genieten. Even ja, puur ontspanning, even ja... je wordt vermaakt. Ja, hè je hoeft zelf niets te doen, even lekker vermaakt worden. Ja, ik kon er wel van genieten en het gaf me ook wel rust, vreugde dat soort gevoelens, heerlijk.

Het kijken naar *De Gouden Kooi* lijkt voor Debora een kalmerende werking te hebben. Ricardo noemt ook de positie 'ik als onzeker' als een belangrijke positie in zijn repertoire. Bij 'ik als onzeker' horen voor hem de gevoelens van machteloosheid en angst. Ook bij deze gevoelens van Ricardo zou een verbinding gemaakt kunnen worden met de macht die je als kijker of 'voyeur' hebt en de relatieve machteloosheid die de spelers hebben. Zij worden immers vierentwintig uur met een camera gevolgd en zijn opgesloten in een huis.¹⁷²

De onzekerheid van Ricardo komt ook naar voren in het naar eigen zeggen teveel bezig zijn met anderen en wat deze van hem denken. Het kijken naar anderen in een sociale setting kan een angstverminderende werking hebben. Er is een gevoel van verbondenheid met anderen, zonder dat deze verbondenheid eisen stelt. Deze connectie is vanzelfsprekend eenzijdig en hierdoor ook vaak oppervlakkig. Ricardo zegt bijvoorbeeld bij de stelling 'hoe langer ik naar de reality-soap keek hoe meer ik me betrokken voelde bij de spelers' dit:

Nou niet echt, maar je leert ze wel allemaal kennen dat wel. Je hebt wel gewoon je mening klaar staan over iemand, maar niet dat ik denk van, oh mijn god, wat gebeurt er met die enzo, nee echt niet. Ja, en nee, je leert ze wel kennen, maar je hebt er geen gevoel bij.

Ook de zevenentwintigjarige componist Nico heeft een vergelijkbaar respons op dezelfde stelling. Hij zegt:

Weet niet, meer betrokken niet, maar wel je leert ze beter kennen ofzo. Dus je voelt wel een interesse, ja misschien is dat wel een betrokkenheid, niet echt persoonlijk ofzo, wel dat mijn interesse verdiept wordt.

Identificatie door afgrenzing en reality-soaps als gespreksonderwerp

De reality-soap deelnemers zijn een voorbeeld voor kijkers, dit kan in een positieve, maar vooral ook in een negatieve betekenis worden begrepen. Door het zien van het 'slechte' voorbeeld kan een kijker namelijk juist gestimuleerd worden om zelf het 'goede' te doen. Door middel van de afgrenzing van de 'slechte' eigenschappen van anderen wordt, zoals ik in

¹⁷² De deelnemers hebben ondanks dat ze opgesloten zijn in het huis altijd de optie om het huis te verlaten, maar dit houdt in dat ze dan uit het spel zijn.

paragraaf 3.2 heb betoogd, ook de eigen identiteit gevormd. In deze erkenning dat het ‘slechte’ een inspirerende werking kan hebben voor het ‘goede’ sta ik niet alleen. In het recente onderzoek over reality-tv is dit fenomeen ook opgemerkt.

Hill neemt als voorbeeld voor dit verschijnsel de reality-tv serie *Temptation Island*, hierin wedijveren stellen met elkaar over wie trouw kan blijven in een situatie, waarin de beide partners aan allerlei verleidingen worden blootgesteld. Het format van *Temptation Island* is volgens haar gebaseerd op de deugdenethiek; de programmamakers testen de integriteit van de participanten en hun pogingen om deugdzaam te blijven gedurende het programma. Kijkers kunnen leren over deugdenethiek door deelnemers te zien worstelen om trouw te blijven aan hun partner, aldus Hill.¹⁷³

De kritische beoordeling van het gedrag van de deelnemers is één van de redenen waarom er naar dit reality-tv programma gekeken wordt. De deelnemers en hun deugden en ondeugden worden door de kijkers geëvalueerd. *Temptation Island* test net als *De Gouden Kooi* op deze manier de limieten van sociaal gedrag. Reality-soaps kunnen een middel zijn om sociaal acceptabel en onacceptabel gedrag van de verschillende deelnemers bespreekbaar te maken bij de kijkers.¹⁷⁴ Door over het gedrag van de deelnemers te praten worden de standpunten van de kijkers geëvalueerd en ten opzichte van de eigen sociale setting getest. Dit blijkt eveneens uit de antwoorden die Marjolein in het interview geeft. Ik vroeg: *Heb je wel eens gevoeld, bijvoorbeeld als je met mensen aan het praten was, dat ze een heel andere mening over een bepaalde persoon hadden?* Op deze vraag antwoordde ze bevestigend. Daarna vroeg ik haar: *En veranderde daardoor ook jou mening over diegene met wie je in gesprek was?*

Ja, het ligt eraan wat de reden daarvan is. Ja, ik bedoel als je Huub leuk vindt, van nou mijn mond valt altijd open van verbazing, dan denk ik van, ja daar kan ik niet echt veel op tegen hebben, maar als je zegt van, ik vind hem onwijs cool of wat onwijs grappig dat hij zo doet zoals hij doet, dan kijk ik wel even met een... ja dan trek ik wel even mijn wenkbrauwen omhoog. Ja, ik heb het niet heel erg gehad hoor in mijn omgeving, de meeste mensen waren het wel met me eens, maar inderdaad er zijn wel eens discussies over los gekomen dat we dachten... dat ik een andere mening had dan iemand anders, ja dat wel. Ik vond Nadia bijvoorbeeld wel oké en andere mensen vonden haar echt een enorme bimbo enzo. Nou ja, dat soort dingen.

Zien hoe anderen het doen en er daardoor achter komen dat je het anders wilt doen, is een vorm van identificatie door middel van afgrenzing. Door het praten met anderen over de reality-soap worden de eigen deugden en ondeugden geëxpliciteerd, waardoor óók deze onderling kunnen worden besproken. Bovendien worden de identificatieprocessen hierdoor versterkt. *De Gouden Kooi* is ook een dankbaar gespreksonderwerp, zoals uit mijn interviews blijkt. Laurie zegt veel hierover gepraat te hebben met collega's:

Heel veel mensen zeggen altijd dat ze er niet naar keken. En als ik het er dan met een collega over had, dat ze dan toch in één keer heel veel dingen wisten en dat heel veel mensen het toch stiekem wel heel erg leuk vonden.

Ook Marjolein antwoordt op de vraag, of ze het leuk vond om er over te praten, bevestigend:

Ja, natuurlijk dat is gewoon iets dat schandalig is, het is natuurlijk hartstikke leuk om daar over te praten met vrienden die dat ook volgen, ja nou.

¹⁷³ Vgl. Hill, *Realitytv: Audiences*, 184.

¹⁷⁴ Vgl. *ibid.*, 184.

Paul, een grafische vormgever van eenenveertig jaar, zegt:

Het is wel leuk om erover te discussiëren, dat vind ik wel leuk, zo van bla bla dat gaat wel ver.

Monique zegt:

We leefden absoluut mee, het was ook wel een gezinsding bij ons, iedereen keek ernaar inclusief kind en man, ja dus en iedereen had zijn mening erover, ja absoluut.

Een makkelijk onderwerp om over te roddelen?

Ja, ja het is inderdaad een heel veilig onderwerp om over te roddelen, ook met vrienden. Het is heel gemakkelijk, je valt niemand af, maar je kan toch lekker afzeiken. Maar ik heb wel met mijn zoon discussies tijdens het tv kijken gehad en dat hij toch dingen echt anders zag dan ik. Hij is natuurlijk twintig, hij gaat een beetje met zijn vriendjes om van twintig jaar en die staan ook nog veel platter in het hele gebeuren dan ik, die dus inderdaad kijk een bagage bij me heeft en ik heb wel af en toe met hem dingen in het perspectief moeten plaatsen.

En is dat dan misschien ook ...of zou dat [De Gouden Kooi] een goed instrument kunnen zijn om daar over te praten in je gezin?

Ja, wel degelijk, daar heb ik best wel interessante gesprekken... daardoor gehad. Ja, en ik denk dat zijn visie daar echt wel... dat hij door mijn mening en de mening van Paul [haar partner] en van wat je op tv ziet ...toch wel echt dingen kunt bespreken en het in het juiste perspectief kunt plaatsen, in de juiste contexten, maar het is wel ook bijna noodzakelijk toch wel, denk ik. Omdat je anders een verkeerd... opdat het in een breder perspectief geplaatst moet worden. Je moet niet als kind denken dat dit de hele wereld is. Het zijn wel mensen die allemaal veel ouder zijn dan ze, dus je krijgt veel sneller een rolmodel idee en zo'n Amanda bijvoorbeeld, nou er zijn genoeg meisjes in de omgeving van mijn zoon die een soort type zijn als Amanda en dat je dat dan toch een beetje probeert toe te lichten, zo van, god hoe denk jij daar dan over als iemand topless op de bar staat te dansen en daar zijn brood mee verdiend. Dat je toch op dat soort manieren probeert... of dat je mensen na laat denken. Ik denk dat je in eerste instantie misschien... hè je hebt het gevoel dat je... met een innerlijk leeg hoofd bekijkt, maar uiteindelijk hebben we, denk ik, toch best wel wat interessante gesprekken erover gehad.

Laurie zegt met betrekking tot dit onderwerp:

Maar ik denk dat het voor ouders enzo, dat die juist wel als ze samen kijken met hun kinderen wel kunnen zeggen van, nou vind je dit normaal en dat ze een gesprek erover kunnen beginnen.

De reality-soap spelers zijn dus een dankbaar gespreksonderwerp en hierdoor worden de identificatieprocessen tussen kijkers en spelers versterkt. Bovendien kan de sociale setting, waarin de reality-soap deelnemers in interactie zijn, een reflectiemodel voor de opvattingen van de kijkers worden. In gesprekken met anderen worden deze opvattingen blootgelegd. Zoals bleek uit het voorbeeld van Monique kan er ook een zorg ontstaan voor de jongere generatie. Monique moet naar eigen zeggen het reflectiemodel *De Gouden Kooi* in het juiste perspectief plaatsen en duidelijk maken dat het niet de 'echte' realiteit is die er in wordt getoond. Met de reality-soap is er een mogelijkheid om generatieverschillen op te sporen en bespreekbaar te maken.

In deze paragraaf werd duidelijk dat kijkers steun kunnen ervaren door het kijken naar de reality-soap. Er kan bijvoorbeeld een gevoel van verbondenheid met andere mensen ontstaan, waardoor gevoelens van eenzaamheid worden verminderd. Voor andere kijkers kan de reality-soap dienen als een middel om mensenkennis op te doen. Ook kan het kijken naar reality-soaps voor sommigen zorgen voor een versterking van het gevoel van controle en macht. Het kijken heeft een angstverminderende werking en kan hierdoor het gevoel van veiligheid voor een aantal kijkers vergroten. Er kan op een veilige afstand over de spelers worden gepraat en dit kan dienen als graadmeter voor de beoordeling van toelaatbaar en niet toelaatbaar gedrag met betrekking tot een agent of de bepaalde sociale setting waarin men zich bevindt.

De hierboven gegeven voorbeelden hebben allemaal te maken met de verschillende functies die de reality-soap kan hebben op sociaal gerelateerde identificatieprocessen. De reality-soap deelnemers kunnen ook deel gaan uitmaken van het persoonlijke positierpertoire van de kijkers. Met behulp van een directe en persoonlijke toepassing van de theorie van het meerstemmige dialogische zelf op de kijkers van reality-soaps kunnen deze verschillende identificatieprocessen geanalyseerd worden. Ik zal nu laten zien op welke manier.

4.2 Identificatieprocessen in het persoonlijke positierpertoire

Zowel het herkennen en overnemen, als het afgrenzen van aspecten van de ander zijn belangrijke ingrediënten in de vorming van identiteit, zoals ik in de vorige paragraaf heb uitgelegd. Identificatie door afgrenzing van aspecten van anderen is vaak een onbewust proces waarbij de posities in het eigen positierpertoire een belangrijke rol spelen. Eerst zal ik een aantal voorbeelden geven van identificatie door zowel het herkennen als het afgrenzen van aspecten van anderen. Daarna zal ik voorbeelden geven van verborgen posities in het positierpertoire van enkele geïnterviewden, en de invloed die dit heeft op de afgrenzing met een ander. Tenslotte ga ik in op de dialogische relatie tussen de posities.

Identificatie door herkennen en afgrenzen

Het herkennen en afgrenzen van aspecten van anderen is goed te zien bij de verschillende geïnterviewden uit mijn onderzoek. Zo ook bij Marjolein, na haar gevraagd te hebben of ze bij elke speler een woord wilde opschrijven dat voor haar de bepaalde speler het meest karakteriseerde, schreef ze bij Brian het woord *emotie*. Een stuk verder in het interview vraag ik haar: *Welke van de woorden die je hebt opgeschreven bij de spelers vind je ook wel bij jezelf passen?*

Nou die emotie denk ik. Daarom denk ik dat ik ook wel de meeste affiniteit had met Brian omdat hij ondanks dat hij een ontzettende heethoofd is... maar ik heb dat zelf ook wel, dat ik best wel heel emotioneel kan zijn. Dat kan supervrolijk zijn, maar dat kan ook gewoon heel verdrietig of boos of... ik zal niet met dingen gaan smijten, maar ik kan die emotie... dat heb ik zelf ook.

Dat je soms door de emotie wordt overgenomen?

Ja ik heb het wel redelijk onder controle, maar ik merk wel dat ik wisselend ben, dat ik heel erg... dat je snel van het ene in het andere moment in een andere emotie... doordat je een bepaald iets denkt. Dat je dan heel gauw overgaat op een bepaalde emotie, dus ik denk dat emotionele, dat herken ik wel. Maar bijvoorbeeld die leegte die Huub heeft, dat helemaal niet, ik vind mezelf een heel diepzinnig diepgaand persoon met bezieling. En het ergste zou ik vinden als mensen mij leeg vonden of oppervlakkig. En ik denk dat ik dat

ook absoluut niet ben dus dat is, denk ik, wel waar ik me het minste mee kan identificeren.

Marjolein herkent zich in Brian en grenst zich af van Huub en Jaap. Uit het interview met Nico kwam er een overeenkomstige reactie naar voren met betrekking tot identificatie door de afgrenzing van anderen. Hij zegt:

Ik denk dat je altijd wel naar de acties van andere mensen kijkt en vergelijkt met hoe je zelf doet, ik denk dat dat ook de kern is van zo'n realityprogramma, dat je de hele tijd onbewust met jezelf toch geconfronteerd wordt ofzo. Hij doet dat dus ook zo, of hij doet dat anders ofzo, maar ik denk persoonlijk dat ik de meeste dingen anders zou doen. Dat ligt al ten grondslag aan dat ik überhaupt nooit aan zo'n programma zou meedoen. Ik denk toch dat mensen die hieraan meedoen anders zijn dan mensen die dat niet doen. Ik denk niet dat je ook al neem je zeven verschillende personen voor zo'n show dat kan staan voor de wereld of voor de echte reality. Ik denk dan nog zijn dat zeven mensen die heel bewust in dit programma mee willen doen en zichzelf laten filmen. Ik identificeer me eigenlijk al niet met die groep mensen. Ik identificeer me natuurlijk wel altijd met bepaalde handelingen, ja dat kan van alles zijn of het nu seksuele of liefdevolle handelingen zijn, of haat of ruzie, dat kennen we allemaal als mens denk ik wel, maar dat zijn geen dingen geweest als voorbeeld voor mij, want ik heb toch het idee dat ik in mijn eigen ontwikkeling aan de ene kant toch een stuk verder ben dan die mensen die daarin... Ik heb toch het idee dat ze allemaal nog een stukje opvoeding nodig hebben eigenlijk. Ik herken mezelf eigenlijk al minder omdat het toch een apart slag mensen is in mijn ogen, mensen die zichzelf al profileren als... of mensen die zichzelf graag willen zien.

Ook Harm heeft een overeenkomstig idee over de mensen die met *De Gouden Kooi* meedoen. Hij zegt op de vraag wie had je graag als winnaar gezien, dit:

Ja, eigenlijk hoefde niemand meer te winnen want de mensen die ik sympathiek vond die waren er al uit. Ja, er was nog zo'n Bart, ja die vond ik ook nog wel leuk. Ja, die vond ik dan ook nog wel oprecht enzo. Ja, want die is dan op een gegeven moment uit zichzelf eruit gestapt, omdat hij er gewoon niet meer aan mee wilde doen. Ja, dat kon ik wel waarderen, ja het is ook iets stompzinig om hier op te draven en aan die rotzooi mee te doen.

Onzekerheid met de eigen identiteit brengt angst met zich mee en hoe minder stevig het gevoel van identiteit is, des te sterker de behoefte om zich af te zetten tegen anderen wordt, het gevoel dát ben ik niet en wil ik ook niet zijn. Dit mechanisme is duidelijk bij de kijkers van reality-soaps te zien. Ik vraag Marjolein of ze ook iets heeft kunnen leren van *De Gouden Kooi*. Ze antwoordt:

Ja, nee er is niet iets dat ze me hebben kunnen leren, alleen hoe het niet moet, maar dat wist ik al. Het is ook weer zo'n bevestiging van, oh ja, bijvoorbeeld ik drink niet en ik weet donders goed waarom ik niet drink als ik zie wat er allemaal van komt, dan doe ik... ja ik leef zeg maar, zoals ik leef omdat ik zeg maar, niet zó wil zijn.

Een stukje verder in het interview als ik haar vraag of ze denkt dat er door *De Gouden Kooi* een spiegel wordt voorgehouden, antwoordt ze:

Ja, misschien wel ja, maar het kan ook verkeerd overkomen. Ja als zo'n Huub bijvoorbeeld of zo'n Jaap geprezen wordt om wie hij is en ook nog eens een keer door... zo'n wedstrijd wint, weet je, dan wordt het gedrag eigenlijk alleen nog maar beloond en dan... ja, dat is dan ook weer een beetje krom. Maar voor mij... weet je, voor het feit dat

er zo'n Jaap wint, dat is voor mij meer een bevestiging bijvoorbeeld van wat gebeurt er eigenlijk met onze samenleving? Dat het verhardt en mensen hebben gewoon geen bezieling meer en geen diepgang en alles kan en alles mag en dat is voor mij juist weer meer een reden om me anders te gedragen, omdat ik dus niet zo wil zijn als die mensen daar.

Het kijken naar *De Gouden Kooi* kan zoals uit dit geval blijkt ook dienen om de eigen opvattingen kracht bij te zetten en de posities in het positierpertoire te versterken. Identificatie wordt zoals uit deze voorbeelden naar voren komt aan de ene kant door de herkenning met een ander gevormd en aan de andere kant door de afgrenzing met een ander, dat zich uit in: 'dát ben ik niet en wil ik ook niet zijn'. Zelf noemt de geïnterviewde dit geen identificatie omdat er in het 'populaire' gebruik van de term identificatie wordt aangenomen dat identificeren met, inhoudt dat je iets (een aspect of eigenschap van een ander) graag wilt zijn of wilt hebben en *niet* dat wat je juist niet wilt zijn of hebben.

Verborgene posities in het positierpertoire

Identificatie door afgrenzing is vaak, zoals ik in het begin van deze paragraaf noemde, een onbewust proces waarbij de verborgene posities in de eigen identiteit, of het positierpertoire, een belangrijke rol kunnen spelen. De posities bevinden zich in een schakering van dieper weggestopt tot meer aan de oppervlakte gelegen regionen in het zelf. Ik neem als voorbeeld eerst een positie van Ricardo die niet verborgen, maar ook niet helemaal bewust is. Ook zal ik een voorbeeld geven van een dieper verborgen gelegen positie bij hem. Daarna zal ik Laurie als voorbeeld nemen. Ricardo antwoordde op de vraag wat hij het leukst om te zien vond in *De Gouden Kooi*:

Ja, het ruzie maken en het egoïsme van Huub.

Een stukje verder in het interview zegt hij:

Het was puur leedvermaak, ja natuurlijk op dat moment kan je wel hebben van, oh heftig op dat soort dingen of goh wat kut, maar ik had niet echt het gevoel bij die persoon van, oh dat meen je niet en hoe zou het nu met die persoon gaan. Nee, ik ken die persoon niet en... ja het is ook een beetje een eigenschap. Of een eigenschap? Kijk zolang ik die mensen niet ken en zolang ik gewoon geen band met die persoon heb... ja hoe die persoon zich dan voelt, ja sorry hoor, maar daar kan ik verder niks mee. Daarvoor ben ik ook teveel met mezelf bezig ook en heb ik gewoon teveel eigen dingen waardoor... misschien ook wel een stukje egoïsme, maar ja ik weet niet. Ik vind mezelf gewoon belangrijk, waardoor ik niet echt gevoel uit naar mensen die ik niet ken.

Hij herkent aspecten van Huub in zichzelf en kijkt ook vooral om Huub's ruzie maken naar *De Gouden Kooi*. Maar zoals hij zegt:

Huub is gewoon een beetje te, ik vind Huub wel tof omdat hij wel gewoon een hele grote rol heeft gespeeld in *De Gouden Kooi* maar een beetje te heftig, iets te heftig. Ik ben zelf ook wel een beetje een heftig persoon, maar bij hem gaat het toch wel een tikje verder.

Het egoïsme van Huub lijkt een positie ingenomen te hebben in het externe domein van het positierpertoire van Ricardo. Hij herkent het wel als zodanig, maar hij heeft het niet geïnternaliseerd. Er vindt wel een identificatie plaats, maar deze blijft aan de oppervlakte van het externe domein. Dit betekent dat de eigen interne positie niet verborgen is, maar ook niet op de voorgrond treedt. Tegelijkertijd heeft Ricardo wel zicht op deze interne positie, zijn eigen egoïsme, en kan wellicht ook hierdoor een gevoelsbinding met Huub maken, al geeft hij

zelf aan reserveringen bij hem te hebben. Op de vraag of hij ook met één of meer van de spelers vrienden of vriendinnen zou kunnen worden in het echte leven, zegt hij dan ook:

Ja, zoals ik al zei, Amanda zou echt een stapmaatje kunnen zijn, gewoon zo'n gezellige meid waar je leuk mee uit kunt gaan en lekker los mee kan gaan. Ja, en misschien ook wel... volgens mij is Huub wel tof in het echt. Maar een beetje egotripper. Dat vind ik dan wel weer wat minder.

Concreet zouden verborgen of onbewuste posities, 'slechte anderen' of niet geaccepteerde delen van het zelf kunnen zijn die eerst als externe posities en vervolgens als interne posities in het repertoire worden opgenomen. Dit kunnen bijvoorbeeld familieleden of vrienden zijn die in het verleden krenkend of gemeen zijn geweest.¹⁷⁵ Ook zouden het posities in het zelf kunnen zijn die men liever niet ziet, zoals 'ik als jaloers' of 'ik als egoïstisch'. Doordat deze posities moeilijker te *erkennen* zijn, worden ze verplaatst naar de achtergrond van het positierpertoire, waardoor ze vervolgens moeilijker te *herkennen* zijn. Als deze ervaringen en posities niet én bewust én geïntegreerd worden in het zelf, dan bestaat de kans dat ze kritiekloos in de ander worden waargenomen. In combinatie met de verbeelding leidt dit tot een vijandbeeld dat de tegenstelling tussen *in-* en *outgroup* versterkt.¹⁷⁶ Een voorbeeld hiervan is te zien in de afkeer die Ricardo uit ten aanzien van Nadia. Ik vraag: *Was er ook een speler bij waar je echt een hekel aan had?*

Nadia. Ja, gewoon een schijnheilige hoer.

Waarom dan?

Ja, gewoon haar persoon hoe ze gewoon doet, ik... me zo niet even herinneren wat ze allemaal precies deed, maar ik weet wel, ja ik vind haar gewoon, eulch [hij maakt een geluid van afkeer]. Ja, maar ook hoe ze deed, ik kan het even niet meer in details noemen, maar ik weet niet, het was echt... beetje een meelopertje van de groep. Niet echt haar eigen standpunt hebben en ondertussen ook een beetje haar kutje achterna volgen, dat.

Deze beschrijving van Nadia door Ricardo is een voorbeeld van de verwerping van de ander op puur emotionele gronden, waarbij er een messcherpe scheiding wordt aangebracht tussen het zelf en de ander.¹⁷⁷ Vervolgens vergelijkt hij Nadia met Amanda waar hij wel een affectie voor voelt:

En ja, Amanda volgt haar kutje ook wel achterna, maar die had wel haar eigen standpunt en die stond wel voor haar eigen ding, weet je, en dat was dan wel weer het verschil tussen hun twee. Dat vind ik dan wel weer tof aan haar dat ze wel die standpunten had, en dat ze gewoon wel staat voor wie ze staat. En dat is Nadia weer echt totaal niet, ik hou niet van zulk soort instabiele jankbekken, dat is gewoon zo'n jankbek.

Opvallend is het feit dat hij haar instabiel noemt en de duidelijke afkeer die hij hiervoor voelt. Toen ik hem in het begin van het interview vroeg enkele karaktereigenschappen van zichzelf te noemen zei hij:

Ja, ik ben... ik pieker, ik heb wel mijn mondje klaar staan, daar ben ik ook heel blij mee. Ik ben ook iemand die heel assertief uit de hoek komt, dat is ook een goede eigenschap

¹⁷⁵ Vgl. Hermans, *Dialogo en Misverstand*, 168.

¹⁷⁶ Vgl. *ibid.*, 168.

¹⁷⁷ Zie paragraaf 3.2 van deze scriptie.

van mezelf, waar ik me wel heel erg bewust van ben. Ik vind mezelf nog wel redelijk instabiel, maar dat is niet echt een eigenschap of wel? Hangt ook van de leeftijd af.

Je ‘proeft’ in deze beschrijving door Ricardo van zichzelf, de ambigue gevoelens die hij ten aanzien van zijn eigen instabiliteit heeft. Hij wil zich niet instabiel voelen en heeft dan ook moeite om het een eigenschap te noemen. Bovendien geeft hij tegelijkertijd een reden voor de instabiliteit met zijn leeftijd. Bij Laurie lijkt er ongeveer hetzelfde te gebeuren maar dan nét even anders. Zij zegt de meeste hekel aan Natasia en Claire te hebben:

Die Natasia en die Claire. Die [Claire] vond ik ook een beetje onnozel. Omdat ze gewoon... ze kwam er best wel laat in en ze had alles al meegekregen en toch liet ze zich zo, ja verneuken eigenlijk door de rest. Dat idee een beetje. Dan denk ik van oh meisje doe het niet.

Ik vraag haar vervolgens of je dat naïviteit kan noemen. Hier antwoordt ze bevestigend op. Later in het interview vraag ik of ze ook heeft meegeleefd met de spelers ze zegt:

Ja, ja bij vlagen wel ja.

Oké, en aan welke situaties denk je dan?

Nou gewoon door alle... als ze weer gingen roddelen ofzo, over mensen, dat je dan dacht, oh als je er dan bij kon zijn dan kon je zeggen hoe... ja hoe iedereen eigenlijk echt over elkaar denkt en hoe nep het allemaal is. Ja, en dat je zoiets hebt van dat je ze eigenlijk wilt helpen, zo van doe er geen moeite voor want het heeft geen zin, diegene zit toch alleen maar achter je rug om te roddelen en te stoken.

En bij wie voelde je dat vooral, wie zou je dan het liefst willen helpen?

Ik denk dan die Claire, omdat ze als naïef meisje gewoon er inging en gewoon over zich heen liet lopen door iedereen.

Laurie heeft een hekel aan Claire, maar deze hekel gaat niet zo ver dat ze niet meer met haar meeleeft, integendeel toen ik haar namelijk vroeg of ze een soort beschermingsgevoel voor de zwakste had, Claire in dit geval, antwoordde ze bevestigend. Toen ik Laurie vroeg om bij elke speler een woord te schrijven die voor haar de speler het meest karakteriseerde schreef ze bij Claire *naïef*. Ik vroeg haar vervolgens welke van de woorden ze bij zichzelf vond passen:

Nou dan misschien naïef. Goedgelovig, dat je een beetje het beste in de mensen wilt zien ook al dat het misschien niet altijd zo is.

De externe positie van naïviteit die ze in Claire herkent maakt verschillende gevoelens bij Laurie los. Aan de ene kant voelt ze hiervoor een afkeer maar aan de andere kant voelt ze ook een medelijden met de draagster ervan, dit impliceert een gevoelsbinding en betekent dat het een positie is die niet verborgen is. Dit blijkt ook uit het feit dat ze zichzelf naïef noemt. Tegelijkertijd is de positie ook niet helemaal geaccepteerd. Ze zegt namelijk ook een hekel aan Claire te hebben omdat ze zo naïef is.

Bij de analyse van Laurie's posities valt het op dat ze sterk gepolariseerd zijn. Tegenover ‘ik als dominant’ staat ‘ik als onzeker’ en tegenover ‘ik als perfectionistisch’ staat ‘ik als twijfelend’. Door deze polarisering vindt er wellicht een overheersing van sommige posities ten opzichte van andere posities plaats. Zoals ik in paragraaf 2.2.3 heb betoogd is het ideaal als alle posities goed met elkaar kunnen samenwerken, maar het kan ook zo zijn dat er een

sterke hiërarchie in de posities heerst en dat sommige posities zo dominant zijn ten opzichte van andere posities, dat ze deze ‘wegduwen’. Bij Laurie uit zich dit in de overheersing van de positie ‘ik als dominant’ die als het ware de positie ‘ik als onzeker’ wegduwt. Laurie zegt zich dichter bij zichzelf te voelen bij de positie ‘ik als dominant’.

Dialogische relaties tussen de posities

Tot slot van deze paragraaf zal ik nu een aantal ik-posities van de geïnterviewde reality-soap kijkers in verband brengen met een aantal onder invloed van de reality-soap spelers gevormde externe posities in het positierpertoire. Daarbij zal ik ingaan op de dialogische relatie die er tussen de posities bestaat. Ter illustratie het voorbeeld van de tweeëntwintigjarige HBO’er Jordi die als een (interne) ik-positie ‘ik als onafhankelijk’ noemt. Hij plaatst hierbij de gevoelens van eigenwaarde, vrijheid en vertrouwen. Vooral voor het gevoel van eigenwaarde is er een identificatie te vinden die teruggelokaliseerd kan worden uit de jeugd van de geïnterviewde. Jordi zegt:

Ja, ik vond het vooral mooi hoe... om kleine dingen, ja vooral de botsende ego’s, zeg maar. Ruzie als thema, ja en dat je mensen kan sarren. Ja, eigenlijk als ik kijk naar vroeger dat had ik met mijn broer ook, dat je echt het bloed onder elkaars nagels weghaalt.

Dat je dat herkent?

Ja, dat is natuurlijk... ja het is niet leuk op zo’n manier niet, ja voor diegene die het bloed dan daar weghaalt is het wel leuk. Het is toch, ja het is ook heel apart om dat sommige mensen te zien doen.

Het is wel leedvermaak zou je kunnen zeggen?

Ja, een soort leedvermaak, ja en ook een soort van... ja ergens, ja die mensen die zetten zich wel te kijk voor heel Nederland. En dat is per definitie al grappig en ja, als ze dan ook nog domme ja, echt heel domme dingen doen, dan ja, dan wordt het alleen nog maar leuker. Ja, ik denk dat dat voornamelijk voor mij het vermakelijkste was.

Door het in de externe positie gevormde leedvermaak wordt de interne positie in het positierpertoire van Jordi, de eigenwaarde, versterkt. Er is een dialogische relatie tussen deze twee (on)deugden of posities. De onderlinge relatie tussen leedvermaak en eigenwaarde zal ik in paragraaf 4.5 expliciteren.

Laurie noemt de (interne) ik-positie ‘ik als dominant’ waarbij zij de gevoelens van zorgen maken, innerlijke spanning en veiligheid noemt. Er is een identificatie met de positie van ‘ik als dominant’ met Jaap te maken. Zij zegt namelijk op mijn vraag: *Als je voor één keer in de huid van één van de spelers zou moeten of mogen kruipen wie zou je dan kiezen?*

Jaap.

Waarom dan?

Gewoon om eens uit te proberen hoe ver je kunt gaan in.... ja, hij kan gewoon eigenlijk alles maken. Want iedereen was ook bang voor hem op één of andere manier. Ja, gewoon een woest, heel groot persoon. Sowieso fysiek kan je hem niet aan en hij is ook nog best wel slim. Dus met woorden kon die ook best wel veel mensen aan. Ja, overheersend.

Ik merk op: *Heel dominant eigenlijk*. Laurie antwoordt hier bevestigend op. Deze ik-positie van ‘ik als dominant’ lijkt een tegenwicht te hebben met de ik-positie ‘ik als onzeker’ die zij ook als een interne positie koos en waarbij zij de gevoelens van angst en minderwaardigheid noemde. De positie van ‘ik als dominant’ kan met de gevoelens van veiligheid die hier bijhoren wellicht een tegenwicht bieden aan de gevoelens van angst, die behoren tot de positie ‘ik als onzeker’. Op deze manier staan de verschillende interne en externe posities dus in dialogische relatie tot elkaar en oefenen invloed op elkaar uit.

Uit deze analyse van de interviews van Marjolein, Harm, Ricardo, Laurie en Jordi blijkt dat identificatieprocessen zich op verschillende manieren kunnen voordoen. Ze kunnen gericht zijn op herkenning, affiniteit, afgrenzing en afkeer. Vaak is identificatie door herkenning en affiniteit bewust, en door afgrenzing en afkeer (meestal) een onbewust proces. Deze processen kunnen dus bewust, onbewust of een combinatie hiervan zijn. De verschillende identificatieprocessen zijn gecompliceerd, veelvormig en onderling verweven. Bovendien is er een dialogische relatie tussen de afzonderlijke posities die allen een identificatie kunnen aangaan. Tot zover de identificaties die betrekking hebben op het persoonlijke positierpertoire. In de volgende paragraaf ga ik de identificatieprocessen in relatie tot deugden en ondeugden behandelen.

4.3 Identificatieprocessen en (on)deugden

Deugdenethiek richt zich op de (on)deugden van een agent die samen zijn/haar karakter vormen. Hierin zijn emoties van groot belang, bovendien is het moeilijk om het karakter te scheiden van de psychologische gesteldheid van een agent.¹⁷⁸ De (on)deugden zoals, trouw, eerlijkheid, egoïsme, onzekerheid of jaloezie kunnen niet gescheiden worden van emoties omdat de deugd immers ook de juiste emotionele reactie op het juiste moment ten aanzien van de juiste situatie is. De theorie van het meerstemmige dialogische zelf geeft inzicht in de veelstemmigheid, affectieve lading en de dialogische relaties van de verschillende posities, waar (on)deugden ook een onderdeel van zijn, en kan op deze manier deugdenethiek aanvullen. Zoals ik al in paragraaf 3.2.1 kort heb aangestipt, kan deugdenethiek op haar beurt ook een aanvulling geven aan de theorie van het meerstemmige dialogische zelf, door de aandacht te richten op de (on)deugden in de ik-posities. De (on)deugden zouden als specifieke soort ik-posities aangemerkt kunnen worden. Door deze aanvulling kan het verdiepende zelfonderzoek, dat een onderdeel uitmaakt van de theorie van het meerstemmige dialogische zelf, gecompliceerder worden met het vocabulaire uit de deugdenethiek zodat het nog meer verdiept kan worden. Bovendien zijn er (on)deugden die intrinsiek met de verschillende posities verweven zijn, waarbij één bepaalde deugd of ondeugd, zoals vriendelijkheid of egoïsme zich in meerdere posities kan bevinden. Ondanks de meerstemmigheid en veelvormigheid is er ook een eenheid in een agent die de verschillende posities te boven gaat. De (on)deugden overstijgen de posities, maar zitten er tegelijkertijd ook in. Dit geeft aan dat deugdenethiek ook belangrijke gezichtspunten heeft bij te dragen aan de theorie van het meerstemmige dialogische zelf.

De interviews van Marjolein en Ricardo laten zien dat de deugden en ondeugden zich tegelijkertijd in meerdere posities kunnen bevinden. Bij Marjolein is dit te zien in de afkeer die zij heeft van de ondeugden leegheid en oppervlakkigheid die zij in Huub en Jaap ziet. Deze ondeugden vinden een toetssteen in de deugd verantwoordelijkheid. Over zichzelf zegt Marjolein:

Ik vind mezelf een heel diepzinnig diepgaand persoon met bezieling.

¹⁷⁸ Vgl. O. J. Flanagan en A. Oksenberg Rorty, ‘Introduction’, in: O. J. Flanagan en A. Oksenberg Rorty (red.), *Identity, Character, and Morality: Essays in Moral Psychology*, Cambridge 1990, 1.

Het hebben van een verantwoordelijkheidsgevoel is belangrijk voor haar. Toen ik haar vroeg om gevoelens bij de posities te beschrijven kwam namelijk dit gevoel van verantwoordelijkheid ter sprake.¹⁷⁹ Verantwoordelijkheidsgevoel stond niet op de lijst met gevoelens.¹⁸⁰ Ze vroeg daarom of ze dit gevoel er zelf bij mocht zetten. Dit geeft aan dat verantwoordelijkheid voor haar belangrijk is en waarschijnlijk een rol speelt in meerdere van haar ik-posities. Ricardo identificeert zich met het geruzie en egoïsme van Huub, zoals uit de vorige paragraaf bleek. Het is moeilijk te zeggen in welke van zijn posities deze eigenschappen zich bevinden, in 'ik als onzeker', 'ik als idealist' of 'ik als onafhankelijk'. Bovendien geeft Ricardo blijk van eerlijkheid in het interview. In relatie tot eerlijkheid en Amanda zegt hij:

Dat vind ik ook wel heel belangrijk bij mensen. Ja, je mag praten over wie dan ook, maar je moet niet te beroerd zijn om dat tegen die persoon in het gezicht te zeggen. Zo ben ik zelf namelijk ook.

De eigenschappen of (on)deugden zoals, egoïsme en eerlijkheid kunnen zich in meer of mindere mate in meerdere van zijn posities bevinden.

Identificatie door herkenning en afgrenzing van de (on)deugden

Ik zal nu enkele voorbeelden van identificatie geven met betrekking tot de (on)deugden uit mijn interviews. Vanzelfsprekend geldt ook hierbij dat identificatie behalve door herkenning van (on)deugden ook plaatsvindt door middel van afgrenzing ten opzichte van (on)deugden. Dit verschijnsel is echter in de traditionele deugdenethiek nog niet onderkend, zoals ik in paragraaf 3.2 heb laten zien.

De dertienjarige VWO scholier en *The Hills* kijker Valentijn noemt als goede karaktereigenschappen in een ander: flirten, brutaal en niet verlegen zijn. Toen ik hem vroeg welke karaktereigenschap hij zelf zou willen hebben, zei hij:

Dat ik altijd weet wat ik moet zeggen.

Valentijn identificeert zich met de door hem genoemde goede eigenschappen door middel van het willen hebben van de bepaalde eigenschappen. Hij zegt verder de grootste hekel aan Spencer te hebben. Vooral de eigenschappen van Spencer, zoals bemoeizuchtigheid en het regels maken voor zijn vriendin, staat Valentijn niet aan. Hij zegt dan ook:

Ja, bijvoorbeeld dat Spencer dan zegt van, dat Heidi niet vriendinnen mag zijn met iemand die wel haar goede vriendin is, omdat hij daar een hekel aan heeft ofzo. En haar laat kiezen tussen twee ofzo. Dat zou ik nooit doen.

Valentijn identificeert zich door middel van afgrenzing met de eigenschappen van Spencer door te zeggen, 'dat zou ik nooit doen'. De deugden verdraagzaamheid en iemand anders iets gunnen worden door de afgrenzing met de ondeugden, die hij in Spencer ziet, wellicht gestimuleerd. De dertienjarige VWO scholiere en *The Hills* kijkster Irene noemt als belangrijkste karaktereigenschappen in een vriend of vriendin: loyaliteit en niet jaloers zijn. Op de vraag of ze ook eigen karaktereigenschappen kan noemen antwoordt ze:

¹⁷⁹ In het vocabulaire van deugdenethiek is verantwoordelijkheid een deugd, maar in het vocabulaire van de theorie van het meerstemmige dialogische zelf wordt het een gevoel genoemd.

¹⁸⁰ Zie bijlage voor lijst met gevoelens.

Nou, ik ben ook niet jaloers en ik kan heel goed luisteren. Volgens mij ben ik ook wel trouw.

Irene identificeert zich met de, voor haar, belangrijkste eigenschappen in een vriend of vriendin door middel van herkenning van de bepaalde eigenschappen. Ook Irene had de minste sympathie voor Spencer, zij zegt over hem:

Hij is heel opdringerig. Daar kan ik niet tegen en ja, alles moet gaan zoals hij het wil. Daar kan ik ook niet goed tegen. Ja, die twee wel. Heel erg opdringerig... ja, zijn ideeën zijn het beste en de rest is heel slecht. Ja, egocentrisch.

Irene identificeert zich door middel van afgrenzing van de ondeugden van Spencer door te zeggen, 'daar kan ik niet tegen'. Bij Monique is er een identificatie te zien met Amanda. Zij zegt:

Amanda was dan ook wel praatgraag en oordelend want volgens mij was ze ook wel erg oordelend, best snel haar oordeel klaar over mensen, slordig was ze volgens mij ook heel erg. Daar kreeg ze ook kritiek op geloof ik. Ja, en volgens mij is ze best wel een ambitieus meisje als je dat zo bekijkt.

Over zichzelf zegt Monique:

Ja, ik ben ook wel ambitieus denk ik en leergierig dat hangt, denk ik, ook weer samen met die ambitie. Ja als ik iets leuk vind om te leren dan ben ik er ook wel ambitieus in, maar ik ben niet iemand die eindeloos zal doorgaan met iets wat me niet boeit. Als het me niet boeit ben ik er zo klaar mee. Dat ik enorm slonzig kan zijn dat is ook wel een slechte eigenschap denk ik.

Een favoriete speler in *De Gouden Kooi* is Amanda voor Monique:

Ja, als ik zo terugkijk inderdaad, dan denk ik dat Amanda een goeie kanshebster is. Nou ik denk eigenlijk dat ik Amanda de leukste vond, dat ik daar uiteindelijk de meeste sympathie voor kon opbrengen.

Opvallend zijn de overeenkomsten in de beide vrouwen met betrekking tot de (on)deugden, slordigheid en ambitie. Monique herkent zich dan ook in enkele hiervan van Amanda, maar grenst zich af van de (on)deugden van Brian. Zij zegt bijvoorbeeld over Amanda en Brian dit:

Maar ze [Amanda] is vreselijk naïef en ik denk dat die naïviteit je een gevoel geeft dat zij niet heel erg gevormd wordt door redactionele invloeden, maar dat zij toch echt wel heel impulsief reageerde en dat dat het meest charmant van haar was, terwijl je bij Brian had je dat ook wel, maar omdat het zo agressief was en dan heb je het over een ondeugd. Nou dat spreekt mij helemaal niet aan.

Monique zegt verder over Brian:

Ja, wat bij hem vooral mij na is gebleven... dat hij heel bazig was en agressief hè. Bazig en agressief en nou als je nou kijkt hoe de relatie met dat meisje stond die Amanda. Nou dan gaan bij mij de nekharen overeind staan. Daar kan ik niet tegen en dat irriteerde me ook mateloos. Ja, en ook dat je geweld inderdaad als eerste pakt. Ja, dat is een tactiek die ik in mijn leven inderdaad nooit zo zou aanpakken en ook absoluut niet trek.

Monique grenst zich af van de eigenschappen, agressie en bazigheid die zij in Brian ziet, door te zeggen 'daar kan ik niet tegen' en 'dat is een tactiek die ik in mijn leven inderdaad nooit zo zou aanpakken en ook absoluut niet trek'. Ook Ricardo grenst zich net als Monique af van Brian en zegt over hem:

Brian vind ik gewoon super egoïstisch ook en gewoon heel agressief, vrouwonvriendelijk. Denkt gewoon alleen maar aan zichzelf, gewoon ja, heel egoïstisch. Ja, hij is gewoon te veel met zichzelf...en alles wat hij vind is toch wel perfect en ja, bla bla bla. Ja, Brian vind ik gewoon alles wat ondeugd is.

Debora zegt over karaktereigenschappen die ze belangrijk vindt in vrienden dit:

Interesse in elkaar hebben, belangstelling tonen, ja meeleven dat soort eigenschappen.

Over zichzelf zegt ze:

Ik vind dat ik wel goed kan luisteren.

Toen ik haar vroeg naar eigenschappen die haar het meest tegenstonden in de spelers, noemde ze vooral Jaap:

Nou van Jaap vond ik zijn smerigheid... stond mij het meest tegen hè. Hij ging over alle grenzen heen. Met kots en poep en seks en naakt rondlopen terwijl hij één bubbelende... er zat geen vorm meer aan zijn lijf. Aan de ene kant kan ik het ook wel weer waarderen in die zin van, dat je dat durft hè. Misschien heeft het wel een taboedoorbrekende werking? Ja dat jij dat durft! Daar heb ik dan toch ook wel weer respect voor maar hij ging gewoon alle grenzen over. Alles wat je zelf hè in dit leven als...waar toch een beetje taboe op heerst als poep en kots en dik zijn en naakt en alles in het openbaar dan... althans hè, het gebeurde gewoon in het openbaar en heel Nederland keek daar naar.

Debora grenst zich duidelijk van Jaap af, op een zodanige sterke manier, dat ze zelfs een tijdje niet meer wilde kijken, maar zegt tegelijkertijd ook wel weer respect voor Jaap te hebben. Hieruit blijkt dat de afgrenzingen niet absoluut en eenduidig zijn, maar gecompliceerd en veelvormig. Behalve van Jaap grenst ze zich ook af van de agressie die ze ziet in *De Gouden Kooi*. Ze zegt:

Nou ja, op negatieve manier dus die Jaap dus, hoe smerig en over grenzen die heen gaat dat... dat heeft me écht ...dat ik bijna niet meer wilde kijken. Dan dacht ik nou ben ik er klaar mee, dat gaat me gewoon te ver. Die agressiviteit van Brian dat vond ik ook shocking, vreselijk zoals die te keer kon gaan. Deuren kapot smijten en een glas wijn over je heen gooien, dat soort zaken. Daar vond ik Huub ook heel dicht bij staan... wat Huub ook heel erg deed weet je wel, steeds maar boven op iemand staan. Ja, verschrikkelijk.

Waarom denk je dat vooral deze situaties zoveel indruk op jou hebben gemaakt?

Ik denk omdat ik daar helemaal niet tegen kan. Ik zou daar niet tegen kunnen in het dagelijkse leven, ik heb sowieso moeite met agressie, conflicten en dat soort zaken.

Debora grenst zich af van agressie door te zeggen, 'ik zou daar niet tegen kunnen in het dagelijkse leven, ik heb sowieso moeite met agressie, conflicten en dat soort zaken'. Door het afgrenzen van deze ondeugd wordt wellicht de deugd vredelievendheid gestimuleerd of versterkt.

De aantrekkingskracht van de (on)deugden

Niet iedereen grenst zich af van de (on)deugden zoals uit de volgende illustraties zal blijken. Jordi gebruikt ze bijvoorbeeld als aanleiding om iets te leren over zichzelf en de mensen om hem heen. Daarin staat Jordi overigens niet alleen, alle geïnterviewden zeggen vooral om de ondeugden naar de reality-soap te kijken. Het geruzie, roddelen en de andere drama's die ontstaan, zorgen voor veel kijkplezier. Er gaat duidelijk een bekorende werking uit van de ondeugden. In paragraaf 4.5 kom ik hier nog op terug. Jordi zegt over de karaktereigenschappen van de spelers die hem aanspreken dit:

Ja, Jaap dat ie gewoon helemaal gek was. Huub... ja, hij was behoorlijk manipulatief, die gast. Ik vond Brian... was wel gewoon een eerlijke gast, dat vond ik wel goed aan hem. Huub ... ja, ook een beetje gek, maar dan op een andere manier dan Jaap. Ja, hij was meer intelligent gek, ja Jaap ook wel, maar die liet dat niet zo zeer blijken, denk ik maar. Ja, en Huub omdat die zo aan het feesten was altijd... ja, vrij, hij had ook wel een bepaalde manier van denken die me wel aansprak, alleen hoe hij het dan weer gebruikte was een tweede.

Oké, waarom denk je dat die eigenschappen die jij net opgenoemd hebt jou aanspreken?

Voorname­lijk omdat ze de meeste chaos in... enzo veroorzaakten. Het is niet persé dat die personen mij om de deugdelijkheid aanspreken. Maar om... ja daarvoor kijk ik in principe niet naar het programma, tenminste dat was niet mijn motivatie. En ja, het ging me juist om te kijken hoe gestoord mensen kunnen worden in een huis met z'n allen. En wat voor een akkefietjes en conflicten daar ontstaan. Dat is voor mij eigenlijk de *main reason*.

Jordi geeft aan dat hij van de conflicten in *De Gouden Kooi* iets leert over mensen. Hij zegt namelijk ook:

Ja, dat als je afgesloten bent van andere dingen dat je heel snel je eigen waarheden en perceptie krijgt, zeg maar. Dat dat toch wel snel kan veranderen ofzo, of heel beperkt kunnen zijn. Ja, je ziet het natuurlijk ook op grotere schaal, ik bedoel mensen die in een Gronings dorp wonen en die er nooit weg komen. Hun leven wordt ook niet groter, maar als je het leven beperkt tot een huis... dan ja, kun je daar toch heel snel in meegenomen worden, en ja, ik weet niet of je die film hebt gezien die Duitse *Das Experiment*.

Ja, daar heb ik wel van gehoord ja, mensen in een gevangenis?

Ja, precies een beetje dat idee, dat nou... dat het met de psyche toch heel veel doet ofzo en dat... dat vind ik ja, dat vond ik wel het meest interessante en daar heb ik ook wel dingen van geleerd denk ik.

Ook Laurie wordt aangetrokken door de ondeugden in de reality-soap, maar grenst zichzelf er ook van af. Zij zegt:

Eigenlijk vond ik ze allemaal niet zo heel erg leuk, maar ik denk dat de meeste favoriete dan toch wel een beetje de wat gangmakers waren, zoals Huub ofzo. Die bracht een beetje meer leven in de brouwerij. En je had ook nog die homo, Erik. Ja, die vond ik ook wel grappig.

Kun je daar iets meer over vertellen, wat je leuk bijvoorbeeld aan hem vond, aan Erik?

Omdat het gewoon... ja eigenlijk was hij heel erg fout, want altijd een beetje aan het stoken. En ik denk dat dat ook wel nodig is in zo'n *Gouden Kooi*. Ik denk dat als ik, zeg

maar, hem daarbuiten zou tegenkomen, zou ik liever om hem heen lopen omdat ik...het zo'n druktemaker is, maar voor zo'n tv-programma vind ik dat...is het juist leuk.

Net als in de vorige paragraaf blijkt ook uit al deze voorbeelden dat identificatie plaatsvindt door middel van het willen *hebben* van, of door een *herkenning* van én door een *afgrenzing* van de eigenschappen van de ander. De deugden en ondeugden die gezien worden bij de deelnemers in de reality-soap worden geëvalueerd ten opzichte van de eigen deugden en ondeugden van de kijkers, en vinden op deze manier een klankbord of een toetssteen waartegen ze kunnen worden geanalyseerd en beoordeeld. De deugden compassie, vrijgevigheid en verdraagzaamheid kunnen misschien dienen als toetsstenen om ondeugden zoals egoïsme, onbeschoftheid en onverdraagzaamheid mee te kunnen beoordelen en zich hiertegen af te kunnen zetten. Bovendien werd duidelijk dat er een andere beoordeling is van de deugden en de ondeugden die in *De Gouden Kooi* te zien zijn en de beoordeling hiervan in het 'echte' leven.

Er lijken twee verschillende sets van waarderingen met betrekking tot deugden en ondeugden te bestaan, die van het 'echte' leven en die van de reality-soap. De reality-soap doet dienst als een bijzondere en aparte ruimte, waarin de deugden en ondeugden kunnen worden uitgespeeld en uitgetest. Het is een soort oefenruimte. Zoals Debora opmerkt komt alles waar in het dagelijkse leven een taboe op heerst met de reality-soap in de openbaarheid. De deelnemers worden gestimuleerd om in de gedeeltelijk afgesloten 'halfdoorziebare' ruimte, die de reality-soap eigenlijk is, hun emoties de vrije loop te laten.¹⁸¹ Dit uiten van de emoties door de spelers wordt sterk aangewakkerd door de producenten van de bepaalde reality-soap. Door de afstand en de eenzijdige relatie van de kijkers tot de spelers kunnen er vanaf een veilige afstand allerlei identificatieprocessen plaatsvinden. Ook kan er zonder dat dit negatieve consequenties heeft over de spelers worden geroddeld. Bovendien kan er worden gezien wat de gevolgen zijn van bepaalde handelingen van de deelnemers en op deze manier kan de reality-soap een voorbeeld zijn voor de kijkers, zoals ik in de volgende paragraaf zal laten zien.

4.4 De voorbeeldfunctie van de reality-soap

In deze paragraaf ga ik het hebben over de verschillende manieren waarop de reality-soap als voorbeeld kan dienen voor de kijkers. Juist het 'slechte' voorbeeld en de afgrenzing hiervan is een belangrijk aspect van het kijken naar de reality-soap. De informatie van de reality-soap wordt in meer of mindere mate in het eigen leven toegepast, op deze manier kan de reality-soap een voorbeeld zijn in het leven van de kijker. Uit de interviews bleek dat *alle* geïnterviewden deze gevoelens van afgrenzing ten opzichte van de gedragingen van sommige van de spelers deelden. Alle geïnterviewden zagen handelingen door de spelers uitgevoerd waarvan ze zelf zeiden deze nooit te zullen of willen doen. Sommige van de geïnterviewde kijkers koppelden deze informatie aan het gevolg van de handelingen die ze zagen in de reality-soap. Ik zal een aantal van deze reacties weergeven. Hierbij richt ik mij vooral op reacties van de geïnterviewden die erop wijzen dat ze een invloed zouden kunnen hebben op de handelingen van de geïnterviewde kijkers zelf. Irene is exemplarisch voor deze toepassing van een voorbeeld nemen op een 'goede' manier, aan het 'slechte' voorbeeld in de reality-soap *The Hills*. Toen ik vroeg of ze iets van de reality-soap kon leren, antwoordde ze:

¹⁸¹ 'Halfdoorziebaar' kan op twee manieren worden geïnterpreteerd. Ten eerste worden de spelers door de kijkers bekeken, maar kunnen deze zelf niet zien. Ten tweede blijft het de vraag in hoeverre de kijkers de beeldvorming van de producers doorzien.

Nou niet persé, maar soms denk ik wel, hé dat heb ik ergens meegemaakt. Oh nee, dat was in *The Hills* en dat was geen goede oplossing en dat ga ik nu ook doen, dus dat moet ik niet doen, want dat liep daar ook niet goed af. Dus ga ik iets anders doen.

Toen ik haar vroeg of *The Hills* ook als voorbeeld voor haar diende, antwoordde ze:

Er zijn wel dingen van, dat is wel een voorbeeld. Nou dat is wel een goeie manier om dat te doen, maar bij sommige dingen heb je ook van nee, zo moet ik het dus niet doen.

Wat denk je van bepaalde dingen zoals roddelen enzo, wat denk je daarbij, wordt dat meer geaccepteerd daardoor, denk je?

Nee, ik denk het juist niet omdat daarin... alle roddels komen daar uit en de persoon waar het om gaat komt er daar altijd achter wie het was, zeg maar en het eindigt nooit goed. Dus ik denk niet dat mensen dan denken van hé, zij doen dat ook en het gaat zo geweldig, dus dan kunnen wij dat ook doen.

Ja, denk je dat het andersom misschien wel zo zou werken?

Ja, misschien wel bij sommige mensen, maar dan kan het natuurlijk ook dat ze denken, ze laten het op tv zien dus zoveel zou er niet mis mee zijn. Maar ik denk toch dat de meeste mensen wel denken van, hmm [afkeurend] het loopt daar niet goed af en dan zal het bij mij wel niet anders zijn.

*Gaat er een positieve of een negatieve werking uit van *The Hills*?*

Dat ligt helemaal aan de persoon zelf. Ja, je hebt gewoon mensen die...die zien dan, oh die komt daar goed mee weg oké, en je hebt ook mensen en die zien dan van wat er allemaal in gebeurt en waarom dat allemaal gebeurt en dan denken ze, dan moet ik dat... toch zorgen dat dat mij niet overkomt. Dus dat ligt helemaal aan de persoon zelf.

Op welke manier zou het negatief kunnen werken?

Doordat er bijvoorbeeld meer geroddeld wordt en dat mensen toch denken van het gebeurt op tv en dan kan ik het ook.

In deze reacties van Irene is te zien dat zij de gevolgen van de bepaalde acties in de reality-soap toepast in haar eigen leven. Zij ziet de bepaalde 'slechte' handelingen, zoals roddelen, uitgespeeld in *The Hills* en ziet daadwerkelijk dat de gevolgen nadelig kunnen zijn. Dit doet haar besluiten om het zelf anders te doen. Ook Marjolein ziet deze nadelige gevolgen, ik vraag haar of *De Gouden Kooi* ook egoïsme aanwakkert, zij zegt hierop:

Nou nee, dat vind ik niet, voor mij niet in ieder geval. Het is meer wat ik zeg... net ook al, het laat mij zien dat wat ik juist niet wil zijn. Dat ik ook zie wat er van komt.

Marjolein ziet óók dat er door bijvoorbeeld egoïsme, negatieve consequenties ontstaan. Voor haar is dit een motivatie om juist niet zo te zijn. Bij Paul is de toepassing van de reality-soap in het eigen leven minder duidelijk, maar het is wel opvallend dat hij meer zegt te leren van het 'slechte' dan van het 'goede' voorbeeld. Paul zegt op de vraag: *Zijn er ook situaties of gedragingen of acties door de spelers die voor jou als een voorbeeld zouden kunnen dienen?*

Nee.

Of zijn er ook misschien gedragingen geweest die nou juist als tegenvoorbeeld dienen zo van, nou zo zou ik nooit doen en goed dat ik heb gezien wat het effect daarvan is ofzo?

Onbewust vast wel, onbewust denk ik dat wel ja. Ik denk wel dat je dat als zo'n Brian uit zijn dak gaat dat je dan ziet ...kijk dat zijn gewoon dingen die wil je gewoon niet... en ten alle tijden voorkomen. Dat neem je wel mee. Daar zijn natuurlijk genoeg voorbeelden van te noemen, maar ik denk dat dat toch één van de dingen is... Natasia dat gedoe met dat geruzie en elkaar uitschelden enzo op een niveau waarvan je denkt, nou nou. Ja, ja dat neem je wel mee.

Dat je dan wel denkt van, nou zo ver wil ik zelf nooit gaan?

Ja, nee het leidt tot niets. Nee, dat is niet een weg die ik bewandel.

Paul ziet het 'slechte' gedrag in *De gouden Kooi* als voorbeeld van hoe niet te handelen. Nico heeft een overeenkomstig antwoord als ik hem vraag of er iets te leren valt van reality-soaps, hij zegt:

De wereld is in verandering en alles groeit naar elkaar toe en iedereen kan in elkaars keuken kijken, je past je ook wel een beetje aan en je pikt ook wel de goede dingen ertussenuit die je ziet en de slechte dingen laat je liggen, toch denk ik onbewust wel dat we ervan leren.

Ook aan Laurie vraag ik: *Zijn er ook situaties of gedragingen door de spelers geweest die voor jou als voorbeeld kunnen dienen in het gewone leven?*

Nee.

Zijn er misschien situaties en gedragingen geweest die voor jou als tegenvoorbeeld dienen zo van nou dat zou ik nooit doen bijvoorbeeld?

Nou ja, zoveel te communiceren door te schreeuwen enzo. Ja, daardoor denk ik juist van, zo werkt het dus echt niet. Zo moet je het dus niet doen.

Net als Paul neemt Laurie wel een voorbeeld aan het 'slechte' maar niet aan het 'goede' dat er te zien is in *De Gouden Kooi*. Dit geldt overigens voor de meeste kijkers die ik heb geïnterviewd. Hierbij moet volledigheidshalve worden vermeld dat er meer ondeugden dan deugden te zien zijn in *De Gouden Kooi*. Tijdens de interviews heb ik een lijst met deugden en ondeugden aangeboden en gevraagd om aan te geven op de schaal van 0 tot 5, hoe vaak de geïnterviewden de bepaalde deugd of ondeugd zagen gerepresenteerd in de reality-soap.¹⁸² Het zal geen verassing zijn dat de ondeugden aanzienlijk hoger scoorden dan de deugden. De score van acht geïnterviewden over *De Gouden Kooi* opgeteld is: de ondeugden 222 en de deugden 82. Negen van de elf geïnterviewden zeggen dan ook geen voorbeeld in positieve zin te nemen aan de reality-soap, terwijl *alle* geïnterviewden zeggen een voorbeeld te nemen aan de reality-soap in negatieve betekenis van het woord. Het proces van het afzetten tegen de 'slechte' eigenschappen van anderen werkt blijkbaar sterker dan het overnemen van 'goede' eigenschappen van een ander.

Als kijker heb je een overzicht over de directe gevolgen van de acties van de spelers. Dergelijk overzicht mist meestal in het eigen leven en zodoende zou het in theorie mogelijk

¹⁸² Zie bijlage voor de lijst met deugden en ondeugden.

kunnen zijn om te leren van de fouten van de reality-soap deelnemers, maar zoals de geïnterviewde Irene opmerkt, is het ook mogelijk dat doordat het ‘slechte’ getoond wordt, het juist geaccepteerd en nagedaan wordt. Deze observaties maakten meerdere geïnterviewden. Monique antwoordt op de vraag wat het kijken naar *De Gouden Kooi* met jonge mensen kan doen ten aanzien van schelden en pesten dit:

Ja, ja dat vrees ik dus wel, dat je dat dus op tv ziet... dat een bijna winnaar van *De Gouden Kooi* dus met een miljoen euro... weet ik hoeveel geld naar huis toe gaat en dus succesvol heeft kunnen worden door heel veel te pesten, dan vraag ik me wel af inderdaad, in hoeverre je daar niet door beïnvloed zou worden van, goh dit kan best. Niet dat het mij zo beïnvloed heeft want nogmaals ik zie wel heel duidelijk hoe het werkt maar...

Opvallend is dat veel van de geïnterviewden denken dat het effect slechter is bij anderen dan bij henzelf. Zelf zeggen ze *allen* het onderscheidingsvermogen te hebben om de informatie op waarde te kunnen schatten.

Ik heb het gehad over de voorbeeldfunctie in zowel een positieve als een negatieve betekenis voor de kijkers zelf, maar er zou ook een voorbeeldfunctie kunnen plaatsvinden voor de maatschappij in het geheel, of groepen mensen in de maatschappij. Met betrekking tot deze kwestie vraag ik Laurie: *Denk je misschien dat Jaap een voorbeeld zou kunnen zijn voor andere mensen die ook heel dik zijn?*

Ja, dat denk ik wel ja, doordat ze zich...nou hij laat zich gewoon zien en hij schaamt zich er niet voor en ik denk dat dat voor mensen wel een voorbeeld kan zijn. Ja, dat ze denken, oh zo kan het ook ja. Dan moeten ze wel de goede dingen eruit halen natuurlijk.

Ook Hall merkt deze positieve invloed van het kijken naar reality-tv op in haar artikel, ‘Viewers Perceptions of Reality Programs’. Zij zegt dat doordat er gewone mensen in de reality-tv programma’s spelen, deze de kijkers met hun successen kunnen inspireren. Omdat kijkers hierdoor zelf ook het idee hebben hun doelen of wensen te kunnen vervullen. Eén van haar geïnterviewden zegt over *American Idol*:¹⁸³

Het geeft hoop omdat je altijd denkt, beroemd worden of mijn dromen vervullen om een zanger of een acteur te worden, dat kan ik niet bereiken en dan zie je gewone mensen uit je eigen stad die succesvol worden.¹⁸⁴

In de deugdenethiek is het leren van goede voorbeelden ingebed. Men leert door het nadoen van goede voorbeelden, bijvoorbeeld vanuit de tragedies zoals ik al eerder heb gezegd. Aristoteles zegt in *Poëtica*, dat de karakters van de Griekse tragedies goed moeten zijn, zelfs de bijrollen moeten heldhaftig en beter dan de gewone mens zijn, omdat juist het goede van de agent zijn lot voor ons een tragedie maakt.¹⁸⁵ Dit in tegenstelling tot de komedie waarin de karakters juist slechter zijn dan de gemiddelde mens.¹⁸⁶ Hierin is het juist de bedoeling dat zij zich slecht gedragen, omdat het hier gaat om ‘inferieure’ mensen en het slechte gedrag het grappig maakt.¹⁸⁷ Net als in de Griekse komedie gaat het in de reality-soap over levens van

¹⁸³ *American Idol* is een talentenshowprogramma waarin deelnemers een auditie doen als zanger en daarna weggestemd kunnen worden door de kijkers. Er blijft uiteindelijk één over die de winnaar van het programma wordt. Dit format is over de hele wereld een succes.

¹⁸⁴ Vgl. Hall, ‘Viewers Perceptions’, *Communication Quarterly*, (eigen vertaling), 206.

¹⁸⁵ Hamilton Fyfe, *Aristotle’s Art*, 43.

¹⁸⁶ *Ibid.*, 13.

¹⁸⁷ Vgl. <http://www.leeds.ac.uk/classics/heath/Aristotle%20on%20comedy.pdf>, M. Heath, ‘Aristotle on Comedy’, bekeken op 28 juni 2010.

gewone mensen met gewone problemen. Die niet beter dan anderen zijn, maar vaak juist 'slechter' en daardoor een voorbeeld worden.

Bovendien heeft het 'goede' in de huidige context van *American Idol* en andere reality-tv programma's een andere lading gekregen. Hierin wordt het 'goede' niet op een morele manier gezien, maar in het geval van *American Idol* of je iets goed kan, goed zingen of goed dansen. Of in het geval van *De Gouden Kooi* of *Big Brother* betekent het 'goede' hoe succesvol je bent in het spel. Door hun succes kunnen de deelnemers een inspiratie voor anderen zijn. Het uitkomen van de dromen van anderen, die in principe net zo zijn als jij, kan hoop geven en het plezier in het kijken naar de reality-soap of andere reality-tv programma's vergroten. Maar zoals ook naar voren komt uit het voorbeeld van Jaap, alleen al door zichzelf te laten zien kunnen anderen zich meer geaccepteerd voelen. Ook kan de ondeugd van een ander een zuiverende invloed op het zelf hebben, zoals ik nu zal uitleggen.

4.5 De bekorende werking van de ondeugden

De ondeugden van anderen hebben een aantrekkingskracht op de kijkers naar de reality-soaps. Dit uit zich onder andere in leedvermaak, zoals ik later in deze paragraaf zal laten zien. Bovendien kan er van het kijken naar fouten van anderen worden geleerd, zoals bleek in paragraaf 4.4. Er ligt bovendien plezier in het kijken naar zwakheden van anderen. Dit komt ook in mijn interviews naar voren. De geïnterviewde kijkers zeggen bijna allemaal bij de stelling: 'het geruzie in de reality-soap maakt het aantrekkelijk om naar te kijken', 'mee eens'. Slechts één zegt 'oneens', en twee zeggen 'weet niet'. De twee geïnterviewden die 'weet niet' zeiden, hadden daar een verklaring bij. Irene zegt:

Aan de ene kant is het wel zo dat door het geruzie het leuker is om naar te kijken, want anders zou het saai zijn, maar het is ook niet zo van, oh er is ruzie leuk, daar ga ik eens lekker naar kijken.

Monique zegt:

Eigenlijk de vragen waar ik, weet niet, bij heb gezet zijn echt dingen waar ik ambivalent ook tegenover sta, dat ik beide kanten wel zie. Net als bij het geruzie in de reality-soap. Ja, soms wel en soms niet, soms trek ik het helemaal niet en soms is het *yes!* Laten we er voor gaan.

Nico zegt als enige op de hierboven gegeven stelling 'oneens' en vertelt hierbij dit:

Nou nee, het geruzie vind ik niet echt leuk om naar te kijken. Ik vind het best wel irritant. Nou, soms het ligt er ook aan wat voor een ruzie, sommige zijn wel grappig, maar anderen gaan te lang door en is echt niks... ofzo.

Afgezien van deze drie ambivalente reacties, zeggen dus *alle* andere geïnterviewden dat vooral de ruzies het kijkplezier verhogen. Wel gaven een aantal van de geïnterviewden aan dit niet goed van zichzelf te vinden, zo zegt Laurie bijvoorbeeld op de vraag: *Wat vond je zelf van het geruzie enzo maakt het dat wel aantrekkelijk om naar te kijken?*

Ja toch wel. Ja, want als ze daar allemaal op de bank hadden gezeten twee jaar lang, dan had ik niet gekeken. Ja, het is toch heel erg, maar dat [het geruzie] trekt het wel aan.

Ja, vind je het zelf erg dat dat zo is?

Ja. Ja, het is toch de sensatie die trekt.

Marjolein zegt:

Het geruzie maakt het aantrekkelijk om naar te kijken, nou dat sowieso. Dat is echt ...ja, het is heel slecht misschien om dat te zeggen maar het is gewoon zo.

Kun je beschrijven hoe je je voelde, misschien met die lijst met gevoelens erbij, tijdens het kijken naar De Gouden Kooi?

Nou moeilijk. Ja, als je dit zo leest dan denk je eigenlijk... eigenlijk krijg ik dit niet, weet je... vreugde... ja, nou vreugde? Het geeft niet echt vreugde en genieten? Ja, ik weet niet genieten blijkbaar wel, want anders keek ik niet, maar ik weet niet op welke manier het dan genieten is, want waarom zou je genieten van zoveel drama van zoveel ellende. Dus het is een beetje raar ja.

Je begrijpt het eigenlijk niet zo goed, waarom dat dan zo zou zijn?

Nee, het is gewoon, ik weet niet, is verbazing ook een gevoel misschien? Ik denk ja, wat ik zei het is...iets trekt aan mij... ook aan mij, omdat het me zo verbaast dat ik denk hoe is het mogelijk dat...

Het onbekende?

Ja, misschien is dat het wel... iets wat ik eigenlijk in mijn eigen omgeving niet ken. Ik heb geen vrienden die zo zijn, ik heb geen familieleden die zo zijn en dan ja, dat ja... dat is onbekend voor mij en daarom intrigeert het me misschien wel een beetje. Ik denk... oh dus dit bestaat ook en... en... en dat ik er normaal eigenlijk niet bij kan, dat ik het eigenlijk niet zie.

Jordi heeft minder moeite om toe te geven dat het mensen ruzie zien maken voor hem aantrekkelijk is, hij zegt op de vraag: *Wat vind je zelf van het ruzie maken in De Gouden Kooi, draagt dat bij tot het plezier van het kijken?*

Ja, ja dat denk ik wel. Ja, ik denk dat dat de voornaamste reden is waarom je daarnaar kijkt. Niet voor intelligente gesprekken. Ja, het...het ja, ik vond het vooral mooi hoe om kleine dingen. Ja, vooral de botsende ego's zeg maar. Dat... dat dan ruzie...thema... ja en dat je mensen kan sarren. Ja, eigenlijk als ik kijk naar vroeger, dat had ik met mijn broer ook, dat je echt het bloed onder elkaars nagels weghaalt.

Plezier beleven aan het zien van de ondeugden van anderen is een vorm van toegeven aan de verleiding, maar dan vanaf een veilige afstand. De negatieve emoties, die van de buis afspatten, zoals woede, jaloezie, angst en verdriet kunnen door de kijkers worden meegevoeld. Op deze manier kan er een catharsis van de eigen emoties plaatsvinden. Paul verwoordt dit mooi in het interview, hij zegt:

Ja, ik kan me ook vrij snel heel kort in die situatie verplaatsen en met iemand meevoelen en een uur later denk ik, nou ja, dat is dan jammer voor die persoon. Ja, dat vind ik ook wel lekker aan zo'n serie. Ik denk dat het ook meer te maken heeft met even al die emoties bij langs ja, zoals een saxofoon doorblazen.

Het lichaam kan op deze manier worden gezuiverd van negatieve emoties, zoals het doorblazen van een saxofoon, zoals Paul dit noemt. Dit komt overeen met wat Aristoteles zegt ten aanzien van de tragedie, dat ik in paragraaf 2.3.1 heb genoemd. Met de tragedie kan een catharsis plaatsvinden met betrekking tot de emoties van medelijden en angst van de kijkers.¹⁸⁸ Op deze manier kunnen de emoties getraind worden en de tragedie kan zodoende voorzien in een ethische opvoeding. De reality-soap kan mijns inziens ook van dienst zijn bij de ethische opvoeding, omdat alleen al door het kijken ernaar allerlei ethische vragen worden aangewakkerd, zoals bleek uit de vorige paragrafen. Er kan zoals uit bovenstaande blijkt een voordeel behaald worden door het kijken naar de ondeugden van anderen. De ondeugden hebben een speciale aantrekkingskracht en het kijken naar de reality-soap is een veilige manier om aan deze verleiding toe te geven, zodat er een uitlaatklep is voor gevoelens die wij óók allemaal met elkaar delen en die wij misschien liever niet van onszelf willen zien, maar daarom des te liever in een ander. Zoals Marjolein opmerkt bij de stelling, ‘liegen loont in de reality-soap’:

Ja, ik vind het eigenlijk...dat het juist in de reality-soap grappig is dat je iets vindt en je zegt het gewoon en vooral... ja, dat klinkt heel gek maar als het iets is wat schokkend is, of echt niet kan... ja, voor een reality-soap... ja, dat is waarom mensen kijken. Mensen willen niet gezellig... mensen vinden het leuk om schokkende dingen te zien en te horen... dus ja, ik weet niet, maar het kan ook zijn dat je gaat liegen omdat daar juist iets schokkend uit naar voren komt.

Er is zoals gezegd volgens Aristoteles slechts één manier om het ‘goede’ te bereiken, het juiste midden. Het ‘goede’ is het begrensde en het ‘kwade’ het onbegrensde. Juist het onbegrensde en de onvoorspelbare elementen in de reality-soap spreken de kijkers aan. Laurie zegt als ik haar vraag of er dingen in *De Gouden Kooi* waren die haar te ver gingen dit:

Nou ik vond met name dat van Jaap dan, dat die ging eten en met... ja, dat kotsen enzo dat ging hij uitsmeren toch? Ja, volgens mij was dat ook Jaap of Huub... dan had die huishoudster alles netjes gemaakt en de tafel gedekt en dat ze dan alles weer om gingen gooien dat soort dingen. Ja, dat vond ik gewoon nergens over gaan en dat had voor mij ook niet persé gehoeven, maar dat maakt dan ook wel weer het programma natuurlijk.

Marjolein zegt:

Wel eens dat ik dacht, nou oké dat is echt een beetje te, dat vind ik een beetje te ver gaan. Maar ik denk ook dat... zeg maar in het algemeen, niet zozeer voor mezelf maar voor de meeste mensen die dit kijken, dat dat ook ergens wel trekt een beetje, want je weet eigenlijk... het is niet goed om hier naar te kijken, maar het trekt, je wil het juist zien op de één of andere manier. Omdat gewoon aan de ene kant... ja, slechte dingen intrigeren gewoon. Dat is gewoon zo.

Anderen zien falen of domme dingen zien doen, kan het gevoel van eigenwaarde verhogen. Dit hangt samen met het gevoel van leedvermaak, dat een ondeugd is en vaak voorkomt bij de kijkers van *De Gouden Kooi*. In het volgende subkopje zal ik deze eigenaardigheid toelichten.

¹⁸⁸ Vgl. Lear, ‘Katharsis’, in: Oksenberg Rorty (red.), *Essays on Aristotle’s Poetics*, 315.

Leedvermaak en eigenwaarde

Voor veel kijkers naar reality-tv is het plezier vooral gelegen in het zien van de afgang van een ander, Hall merkt dit ook op in haar artikel 'Viewers Perceptions of Reality Programs', waarin één van haar geïnterviewden zegt:

Door het kijken naar *Survival* zie je hoe dom sommige mensen kunnen zijn.¹⁸⁹

Door jezelf superieur ten opzichte van de reality-tv spelers te voelen kan de eigenwaarde worden vergroot. De emotie leedvermaak, gedefinieerd als vermaak om het leed van een ander dat je zelf niet hebt veroorzaakt, lijkt diep geworteld te zijn in de mens. Het leed van anderen geeft ons vooral het gevoel dat we het zelf nog niet zo slecht doen. Het kan ons zelfbeeld in positieve zin bijstellen.¹⁹⁰ Leedvermaak heeft dus een directe verbinding met eigenwaarde. Het kan niet alleen de eigenwaarde vergroten, maar komt ook voort uit een gebrek aan eigenwaarde. Wellicht is het een mechanisme dat in werking wordt gezet door dit gebrek aan eigenwaarde dat op deze manier probeert zichzelf te vervolledigen. De emotie leedvermaak vervult op deze manier een functie, net zoals huilen onder andere de functie heeft om troost op te wekken bij anderen, wekt leedvermaak een verhoging van de eigenwaarde op. Agenten kunnen op deze manier emotioneel profiteren van het leed van anderen.

Aristoteles zegt dat leedvermaak nooit goed kan zijn, het is van zichzelf slecht en het is bijgevolg onmogelijk om zich met betrekking hiertoe ooit juist te gedragen; hier is men altijd fout.¹⁹¹ Begrippen krijgen altijd hun betekenis in de context waarin ze worden gebruikt, zoals ik in paragraaf 2.3.2 ook heb aangegeven. In de huidige context, die sterk door de media is en wordt beïnvloed, heeft leedvermaak een andere connotatie gekregen dan in de Griekse oudheid. De context van het leedvermaak die in deze scriptie van belang is, is de context van reality-tv. Hierbij is het belangrijk in te zien dat de mensen die hieraan deelnemen dit op vrijwillige basis doen, er op elk moment uit kunnen stappen en een groot geldbedrag kunnen winnen.¹⁹² De reality-soap is zoals gezegd een aparte ruimte, en door dit feit verandert de betekenis van het leedvermaak. Het leedvermaak dat door de kijker wordt gevoeld heeft geen directe impact op degene die het leed ondergaat. Het gevoel kan in de anonimiteit worden ervaren en geuit, waardoor het vanzelfsprekend een andere betekenis krijgt.

Leedvermaak is een cognitieve emotie dat wil zeggen dat het niet alleen een onwillekeurige reactie is, maar voortkomt uit een denkproces dat ons tot rechters maakt over wat anderen verdienen.¹⁹³ Iemand kan bijvoorbeeld plezier hebben in het liefdesverdriet van Huub, omdat hij of zij vindt dat Huub dit heeft verdiend, aangezien hij altijd vreemd gaat. Het leedvermaak is direct op een persoon gericht, er wordt alleen maar leedvermaak gevoeld als er de overtuiging is dat het rechtvaardig is. Als er het gevoel is dat iemand het leed niet verdient dan ontstaat er de emotie van medelijden of compassie. Marjolein zegt op de vraag of ze wel eens hard heeft gelachen tijdens het kijken naar *De Gouden Kooi* dit:

Ja, gewoon als ze dan met z'n allen een plannetje aan het brouwen waren voor... om iets tegen Huub te doen ofzo. Ja, dat vond ik wel... daar kon ik wel van genieten.

Net goed ofzo?

¹⁸⁹ Hall, 'Viewers Perception', *Communication Quarterly*, (eigen vertaling), 204.

¹⁹⁰ <http://studium.hosting.rug.nl/2009/Activiteiten/reality-dijk-pont.htm>, bekeken op 16 juni 2009.

¹⁹¹ Aristoteles, *Ethica*, 65.

¹⁹² Er kan ook worden geargumenteed dat de vrijwilligheid wordt ondermijnd door de grote som geld die er kan worden gewonnen.

¹⁹³ Vgl. J. Portman, *When Bad Things Happen to Other People*, New York 2000, 43.

Ja, dat vond ik wel komisch... ja, dat is wel een paar keer voorgekomen dat ze gewoon iemand wilde beetpakken ofzo en als ik dan zoiets had van, dat is goed doe maar, dat ik dat wel grappig vond. Gewoon hoe iemand dan kon reageren ofzo. Ja, zonder al te sadistisch te zijn, zeg maar.

Er hoeft niets voor leedvermaak worden gedaan of gelaten, puur het kijken naar het leed of de fouten van anderen zorgt voor amusement. Leedvermaak is in zichzelf een gift in de vorm van plezier, dat gratis is.¹⁹⁴ Het leed als vermaak krijgt echter in de reality-soap wel een waarde, een ‘entertainmentswaarde’ en wordt hierin dan ook gebruikt om de entertainment van de reality-soap te vergroten. In de deugdenethiek wordt er vanuit gegaan dat het ‘goede’ kan worden toegeëigend door het goede voorbeeld te imiteren. Dit moet door oefening en volharding worden getraind. De goede eigenschappen of de deugden zijn niet gemakkelijk te verkrijgen en zijn zeker niet gratis. Leedvermaak gaat hier rechtstreeks tegenin, het is het vermaak om het leed van een ander, dat gratis en gemakkelijk te verkrijgen is en waardoor wij ons goed voelen.

Met leedvermaak is er echter iets eigenaardigs aan de hand, het voelt ‘goed’ en kan ook een bevorderlijk effect hebben, zoals uit recent onderzoek blijkt. Het kan namelijk het gevoel van eigenwaarde versterken waardoor dit in principe een *gunstig effect* zou kunnen hebben op de mogelijkheid tot een geslaagd leven. Wel vraag ik mij hierbij af of dit een diepgeworteld gevoel van eigenwaarde is, of alleen een momentaan effect, dat ook weer snel weggaat en daardoor telkens weer moet worden toegediend. Dit zou overeen kunnen komen met het verslavende effect van de reality-soap. Zeven van de elf geïnterviewden antwoordden bij de stelling: ‘reality-soaps kijken is verslavend’, ‘mee eens’, drie antwoordden ‘weet niet’, en slechts één van de geïnterviewden antwoordde ‘oneens’.

Goed voelen en goed zijn, zijn natuurlijk twee verschillende dingen. Het kan bijvoorbeeld op het moment goed voelen om een sigaret te roken of een shot heroïne te nemen, terwijl dit schadelijke consequenties kan hebben. Het is slecht voor de gezondheid en verslavend, dus niet goed te noemen. Leedvermaak lijkt het symptoom van lage eigenwaarde te bestrijden maar niet de diepere reden van dit lage gevoel van eigenwaarde. Daarom moet er telkens weer een nieuw ‘shot’ leedvermaak in, waardoor het kijken naar de reality-soap een verslavende werking zou kunnen hebben, dat het bevorderlijke effect ondermijnt. Het kan net als de sigaret of de shot heroïne op het moment goed voelen, maar tegelijkertijd kan het zorgen voor een verdovende werking op het karakter, waardoor de diepere reden van het lage gevoel van eigenwaarde niet wordt erkend en ook niet kan worden opgelost. Zo geredeneerd zal leedvermaak een *ongunstig effect* hebben op de mogelijkheid tot een geslaagd leven.

Volgens Rawls (1921-2002) heeft eigenwaarde of zelfrespect twee aspecten. Ten eerste wordt het opgebouwd door hoe de agent zichzelf waardeert, dat zijn of haar overtuiging en levensplan of idee van wat het goede is, het waard is om uitgevoerd te worden. Ten tweede door het vertrouwen in de eigen talenten, dus dat het daadwerkelijk mogelijk is om de eigen intenties te vervullen. In *A Theorie of Justice* noemt Rawls eigenwaarde zelfs de belangrijkste *primary good*, dit wil zeggen dat eigenwaarde een elementaire goedheid is voor het functioneren van een maatschappij.¹⁹⁵

Rawls wijst bij zijn verklaring van eigenwaarde als elementaire goedheid in een samenleving op de waarde van een rationeel levensplan. Dit verbindt hij met het principe van Aristoteles, dat inhoudt dat mensen zich verheugen in de uitvoering van hun eigen gerealiseerde capaciteiten, in dit geval de aangeboren en getrainde deugden. Het plezier hierin

¹⁹⁴ Vgl. Portman, *When Bad Things*, 26.

¹⁹⁵ Vgl. J. Rawls, ‘Self-Respect, Excellences, and Shame’, in: R. S. Dillon (red.), *Dignity, Character and Self-Respect*, New York 1995, 125-126.

wordt groter naarmate de capaciteit of de complexiteit ervan toeneemt. Met andere woorden de training en toename van de eigen deugden vergroten de eigenwaarde.

Nietzsche (1844-1900) zegt over leedvermaak dit:

Het leedvermaak ontstaat hierdoor, dat iedereen er in sommige opzichten, waarvan hij zich welbewust is, slecht voorstaat, en met zorgen, wroeging of verdriet te kampen heeft: het leed dat de ander raakt, stelt deze aan hem *gelijk*, verzoent zijn jaloezie.¹⁹⁶

De rationaliteit achter leedvermaak is gericht op de neiging tot gelijkheid van de mens en op het herstel van het evenwicht tussen de mensen, aldus Nietzsche. Pas sinds de mens heeft geleerd in andere mensen zijn gelijke te zien, dus pas sinds de grondvesting van de samenleving bestaat er leedvermaak.¹⁹⁷ De herstellende werking die het leedvermaak heeft op dit onderlinge evenwicht en op de individuele eigenwaarde is van groot belang voor zowel de gemeenschap als de agent.

Leedvermaak is een belangrijk aspect van het kijken naar reality-soaps en misschien dat de reality-soap op deze manier een belangrijke functie kan vervullen in onze steeds complexer wordende maatschappij. Leedvermaak lijkt heel goed te passen in onze westerse kapitalistische en op competitie gerichte maatschappij. Het leedvermaak kan een nivellerende werking voor de gemeenschap en een aanmoedigende werking voor het individu te hebben.

Lage eigenwaarde, gevoelens van loyaliteit of gerechtigheid en humor kunnen als de voornaamste bronnen van leedvermaak aangemerkt worden.¹⁹⁸ Al deze bronnen komen terug in de interviewuitkomsten. Het vermaak om het leed van anderen maakt dan ook een belangrijk deel uit van het kijkplezier naar *De Gouden Kooi*. Hoe zit dit in elkaar en waarom is dit zo? Voor de beantwoording van deze vragen zal ik wederom een aantal interviewuitkomsten analyseren.

Alle geïnterviewden, behalve Marjolein antwoordden bij de stelling: Ik heb wel eens leedvermaak gevoeld bij het kijken naar de reality-soap, mee eens.¹⁹⁹ Ricardo noemt leedvermaak als belangrijke reden van het kijken naar *De Gouden Kooi*. Hij heeft als belangrijke ik-posities 'ik als onzeker' en 'ik als onafhankelijk' genoemd. 'Ik als onzeker' is verbonden met gevoelens van angst en machteloosheid en 'ik als onafhankelijk' met gevoelens van vrijheid, innerlijke rust maar vooral óók met gevoelens van eigenwaarde. Ik vraag Ricardo of hij onafhankelijkheid belangrijk vindt.

Ja, heel belangrijk. Je leeft toch voor jezelf.

Hij zegt later in het interview:

Het was puur leedvermaak, ja natuurlijk op dat moment kan je wel hebben van oh heftig op dat soort dingen of goh wat kut, maar ik had niet echt het gevoel bij die persoon van, oh dat meen je niet en hoe zou het nu met die persoon gaan.

Ricardo zegt met betrekking tot zijn onzekerheid dit:

Maar dat heeft ook een beetje met dingen in mezelf te maken, ik heb in het verleden me wel vaak genoeg... hoe zeg je dat teleurgesteld? Daardoor heb ik ook wel

¹⁹⁶ F. Nietzsche, *Menselijk al te menselijk: Een boek voor vrije geesten*, vertaald door T. Graftdijk, Amsterdam 2000, 437.

¹⁹⁷ Nietzsche, *Menselijk al te menselijk*, 437.

¹⁹⁸ Vgl. Portman, *When Bad Things*, 31.

¹⁹⁹ Marjolein zegt bij deze stelling oneens, al blijkt uit eerdere reacties het tegendeel. Zie het begin van deze paragraaf.

onzekerheden. Maar ik wil niet zeggen dat ik als een onzeker persoon door het leven ga dus het is een beetje ertussenin. Ja, wie heeft dat niet iedereen heeft onzekerheden. Al heeft dat bij mij nog af en toe wel de overhand in mijn hoofd. Ja, met onzeker dan vind ik toch wel gevoelens van machteloosheid. Omdat, ja ik ben ook iemand die heel erg maalt over dingen, weet je wel, en mijn verstand weet wel van, ja het kan allemaal... ja hoe moet ik dat zeggen? Mijn verstand zegt, het valt allemaal mee, waarom ben je onzeker waarvoor. Ben je onzeker, het slaat nergens op maar mijn gevoel zegt iets anders en mijn gevoel blijft het gevoel ook al zeg ik tegen mezelf van... het is niet zo.

Er is een dialogische relatie tussen de ik-positie 'ik als onzeker' en 'ik als onafhankelijk'. Bij de ik-positie 'ik als onzeker' komen de gevoelens van angst en machteloosheid naar voren. Uit deze gevoelens blijkt het gebrek aan eigenwaarde dat past bij de positie 'ik als onzeker'. Terwijl hij bij de positie 'ik als onafhankelijk' juist expliciet de gevoelens van eigenwaarde noemt. Deze twee posities zijn onderling dialogisch verbonden en door het leedvermaak dat door de positie 'ik als onzeker' getriggerd wordt, kan het gevoel van eigenwaarde versterkt worden. Vervolgens kan dit zorgen voor een stevigere verankering van de ik-positie 'ik als onafhankelijk'. De bron van leedvermaak lijkt bij Ricardo de lage eigenwaarde in de positie 'ik als onzeker' te zijn.

Jordi zegt ook leedvermaak te voelen bij het kijken naar *De Gouden Kooi*:

Ja, een soort leedvermaak. Ja, en ook een soort van... ja ergens... ja, die mensen die zetten zich wel te kijk voor heel Nederland. En dat is per definitie al grappig en ja, als ze dan ook nog domme... ja, echt hele domme dingen doen dan... ja, dan wordt het alleen nog maar leuker... ja, ik denk dat dat voornamelijk voor mij het gemakkelijkste was.

Ook Laurie vond het vooral grappig:

Ja, ik vond het ook wel weer grappig als ze... ja, dat deden ze heel vaak dan gingen ze elkaar afluisteren en bespioneren enzo en dat zag er gewoon heel debiel uit. Ja, hoe oud ben je dan, maar wel heel grappig om te zien.

En ook Nico zegt:

Nou als bijvoorbeeld Jaap puur met zijn fysieke machtspositie... geweld... over iemand heen walste met zijn grote mond en middelen die... die gewoon voor handen had... zette die gewoon in om mensen geen kans mee te geven. Bijna als een soort sumoworstelaar drukte die de andere mensen van de ring. Die hadden helemaal geen kans meer om terug te vechten en dat vond ik toch ook wel grappig. Ja, en dat hij zich nooit mee liet voelen ofzo. Ja, daar kon ik wel om lachen. Sowieso als mensen domme dingen doen dat vind ik altijd grappig.

Monique antwoordt op de vraag of ze wel eens hard heeft moeten lachen bij *De Gouden Kooi* dit:

Ja, ja absoluut, maar ook weer leedvermaak dus het is eigenlijk... je lacht niet omdat het heel grappig is, maar het gaat echt om leedvermaak.

Ja precies, je lacht echt mensen uit?

Ja, eigenlijk wel, ja.

Zoals hier te zien is zet Monique zelf kanttekeningen bij het feit of het wel écht grappig is. Paul zegt bij dezelfde vraag:

Wij hebben er vooral heel erg om gelachen voor mij is het grootste deel de humor. Ook wel een beetje de triestigheid... zeg maar daarvan, maar toch is het wel grappig.

Maar soms vergaat je het lachen wel een beetje, zeg maar?

Nou zo serieus zie ik het nou ook weer niet, het is gewoon tv en tv dat staat heel ver van mij weg en ik neem tv met een hele grote korrel zout. Dat heb ik ook met het nieuws.

Paul laat zien dat hij zelf nadenkt over het effect van het kijken naar *De Gouden Kooi*. Voor hem maakt leedvermaak een belangrijk deel uit van de aantrekkingskracht van de reality-soap. Dit is overigens vooral zo omdat het een aparte ruimte is buiten de 'normale' orde en zoals hij zelf zegt, ver van hem afstaat. Toen ik hem vroeg: *Wie van de spelers heeft de meeste indruk op je gemaakt, dat kan zowel positief als negatief zijn?* Antwoorde hij:

Ja, ik denk dat dat Brian wel is geweest en ik denk dat dat voor heel Nederland wel geldt.

Was dat dan negatief?

Ja, dat is negatief ja. Wat ik dan wel weer positief vond zeg maar, want ja... en nou daar kijk je dan eigenlijk voor. Om iemand dan zo uit zijn naad te zien gaan dat hij zichzelf helemaal niet meer onder controle heeft op tv. Dat hij zo bezwijkt onder al die druk van de camera's en de mensen en verhaaltjes. En dat maakt het dan gewoon leedvermaak. Dat maakt het ook best wel heel sneu.

Een stukje verder in het interview zegt hij:

Ja, ja dat is volgens mij ook wel de reden dat je er naar kijkt dat detailniveau, daar zoek je steeds bevestiging in want eigenlijk wil je uiteindelijk naar zo'n serie kijken van ja het zijn allemaal sukkels. Wat doe ik het toch goed inderdaad.

*Kun je beschrijven hoe je je meestal voelde tijdens het kijken naar De Gouden Kooi, ik heb hier een lijst misschien kan je kijken welke gevoelens dan vooral naar boven komen?*²⁰⁰

Ja, als er al iets in zit in dit rijtje is het eigenwaarde. Maar ik ga niet de hele tijd... ja, ik moet ook een beetje relaxt kijken, dus ik zit niet, terwijl ik kijk te meten hoe zich dat dan verhoudt tot mijn eigenwaarde. Voor de rest ja, alle... nou de meeste zijn... zijn niet van toepassing.

Oké, eigenwaarde valt je op omdat?

Omdat er daar iets in terug komt van de manier waarop ik naar dat programma kijk. Ik probeer wel met mijn eigen, ja hoe zeg je dat, op de één of andere manier voedt dat programma je eigenwaarde. Ja, dat is een beetje... en dan moet je er soms om lachen en soms denk je, oh oh wat een sukkels en dan. Ja, ja als je het anders wil zeggen dan spiegel je de dag met behulp van dat programma. Dus je spiegelt jezelf en jezelf in de dag met dat medium.

²⁰⁰ Zie lijst met gevoelens in de bijlage.

Paul ziet zelf de connectie tussen leedvermaak en eigenwaarde zoals blijkt uit deze interviewuitkomsten. Bij hem komen alledrie de bronnen van leedvermaak samen. Hij zegt er soms om te kunnen lachen en soms denkt hij, wat zijn het toch sukkel. Dit laatste heeft een stimulerend effect op de eigenwaarde en komt voort uit een laag gevoel van eigenwaarde, maar ook het gerechtigheidsgevoel komt terug omdat het leedvermaak vooral op Brian gericht is, de speler waar hij de minste sympathie voor voelt, dus de overtuiging er is dat hij het verdient. Deze zelfkennis van Paul staat in tegenstelling tot Marjolein. Marjolein zegt:

Nou, ik hou in principe niet zo van leedvermaak dus, niet... niet echt.

Zij lijkt zich te schamen voor deze gevoelens en noemt het dan ook geen leedvermaak. Toen ik haar vroeg gevoelens te beschrijven die ze voelde tijdens het kijken naar *De Gouden Kooi* komt haar eigen twijfel naar boven. Ze antwoordt:

Nou moeilijk. Ja, als je dit zo leest dan denk je eigenlijk... eigenlijk krijg ik dit niet... weet je. Vreugde, ja... nou vreugde... het geeft niet echt vreugde... en genieten? Ja, ik weet niet, genieten blijkbaar wel, want anders keek ik niet, maar ik weet niet op welke manier het dan genieten is. Want waarom zou je genieten van zoveel drama van zoveel ellende? Dus het is een beetje raar, ja.

Marjolein zegt niet van leedvermaak te houden, maar in haar reacties die ik in het begin van deze paragraaf heb beschreven is wel leedvermaak te herkennen. De twee aspecten die als bron zijn aangemerkt voor leedvermaak, gerechtigheid en humor komen hierin terug. Het lachen om Huub wordt gerechtvaardigd omdat hij het in haar ogen verdient. Zoals uit deze interviews bleek, komen de bronnen lage eigenwaarde, gevoelens van gerechtigheid en humor allemaal terug bij de geïnterviewden. Met deze voorbeelden van de kijkers van *De Gouden Kooi* heb ik laten zien dat leedvermaak kan dienen om de eigenwaarde te versterken en om te lachen, maar alleen als dit gerechtvaardigd kan worden. De reality-soap zelf zorgt voor deze rechtvaardiging omdat het zoals gezegd niet de 'echte' werkelijkheid is waarin het 'leed' plaatsvindt, maar een gecreëerde werkelijkheid die van een afstand te bekijken is. Bovendien doen de deelnemers hierin vrijwillig met een spel mee, waar ze een beloning in de vorm van geld en bekendheid mee verdienen.

Zoals duidelijk werd in deze paragraaf zorgen juist de ondeugden in de reality-soap voor kijkplezier, maar bijna alle geïnterviewden gaven aan zich ook betrokken te voelen bij de deelnemers en een medeleven te voelen met behalve hun wee, ook hun wel. Door deze betrokkenheid kan de deugd compassie worden opgeroepen. De kijkers hadden vooral medeleven met de underdog. In de volgende paragraaf ga ik het hebben over deze sympathie voor de zwakste.

4.6 Betrokkenheid en compassie

De geïnterviewde kijkers van de reality-soaps geven aan betrokken te zijn en compassie te voelen met de spelers in de reality-soap. Dit heeft alles te maken met het gevoel de spelers te kennen. Onbekend maakt immers, zoals het spreekwoord niet voor niets zegt, onbemind. Het leren kennen van de spelers in de reality-soaps gaat op een langzame en geleidelijke manier. Elke dag zijn de spelers te zien en des langer ze te zien zijn des te bekender ze voor de kijkers worden. Op de stelling, 'hoe langer ik naar de reality-soap keek hoe meer ik me betrokken voelde bij de spelers' antwoordden zeven van de elf geïnterviewden, 'mee eens'. Drie antwoordden, 'weet niet' en slechts één, 'oneens'. Voor de meeste kijkers geldt dus dat hoe langer ze naar de reality-soap keken, des te sterker de gevoelens van betrokkenheid werden.

Door deze grotere betrokkenheid worden gevoelens van compassie en medelijden gestimuleerd, maar voor elke speler wordt er niet in dezelfde mate een betrokkenheid gevoeld door de kijkers. Omdat ook betrokkenheid een cognitieve emotie is waar een oordeelvorming aan ten grondslag ligt, is het in hoge mate subjectief en persoonlijk. Alleen diegene die naar ons oordeel de sympathie en compassie waard is, zal deze ontvangen. Vaak is dit de underdog, de agent in de zwakste positie, waar de rest van de leden van de groep in de reality-soap zich tegen keren. De kijkers hebben door de afstand die zij hebben tot de groep reality-soap deelnemers, een metapositie. Dit geeft een overzicht over de handelingen van de individuen in de groep en het groepsproces in het geheel.

Aan Irene vraag ik: *Heb je wel eens medelijden gevoeld met iemand?*

Jawel, vast wel. Ja.

Weet je ook met wie?

Nee, dat is denk ik te vaak voorgekomen.

Het is wel vaak voorgekomen? Bij welke dingen heb je vooral medelijden?

Nou dan is er weer eens iets aan de gang en dat geeft dan zoveel problemen... dat mensen niet meer samen kunnen wonen ofzo en dan denk je, ach wat zielig. Ja, dat dingen helemaal stuklopen, dat is wel kut.

Kan je op dat moment dat ook meevoelen terwijl ze dat ondergaan, zeg maar?

Jawel ook.

Voel je dat dan ook, zeg maar, zelf?

Nou dat niet persé, maar dan kan je toch wel... wel indenken hoe dat voor die persoon voelt, zeg maar.

Irene voelt een sterke betrokkenheid bij de spelers, dit blijkt onder andere uit haar antwoorden bij de twee stellingen: 'door het kijken naar de reality-soap heb ik meer begrip voor mensen die anders zijn dan ik' en 'hoe langer ik naar de reality-soap keek hoe meer ik me betrokken voelde bij de spelers'. Op allebei antwoordde ze, 'mee eens'.

Ik vraag Laurie: *Zou je kunnen zeggen dat je hebt meegeleefd met de spelers?*

Ja, ja bij vlagen wel, ja.

Aan welke situaties denk je dan?

Nou gewoon door alle... als ze weer gingen roddelen ofzo... over mensen, dat je dan dacht, oh als je er dan bij kon zijn, dan kon je zeggen hoe... ja, hoe iedereen eigenlijk echt over elkaar denkt en hoe nep het allemaal is.

Dat je een overzicht hebt dat zij niet hebben?

Ja.

En daar voelde je wel door... een soort van aangesproken?

Ja, dat je zoiets hebt van, dat je ze eigenlijk wilt helpen. Zo van, doe er geen moeite voor, want het heeft geen zin, diegene zit toch alleen maar achter je rug om te roddelen en te stoken.

En bij wie voelde je dat vooral, wie zou je dan het liefst willen helpen?

Ik denk dan die Claire, omdat ze als naïef meisje gewoon er in ging en gewoon over zich heen liet lopen, door iedereen.

Uit deze reactie van Laurie blijkt dat de zwakste in de groep vaak onze compassie en medelijden verdient. Dit is echter geen wetmatigheid, zoals blijkt uit de reactie van Marjolein, ik vraag haar: *Zou je kunnen zeggen dat je hebt meegeleefd met de spelers?*

Ja, op een gegeven moment ga je toch ook... je wil het wel volgen, je gaat de volgende dag expres kijken, omdat je wil weten wat er gaat gebeuren van, oh en... en dat je als kijker natuurlijk ook wel meer ziet dan de spelers zelf... eroverheen... omdat je dan ook weet van, oh ze gaan een plannetje uitvoeren en dan wil ik eigenlijk wel weten wat er gaat gebeuren en dan... dat ze gaan afluisteren of ze hadden een plan ofzo en ik denk dat je op zo'n moment dan wel meeleeft gewoon omdat je wil weten hoe iemand gaat reageren, ik denk dat dat het vooral is. Zo van, hoe heftig gaat iemand hier op reageren, bijvoorbeeld Claire die doorkrijgt dat hij [Huub] met die hoeren aan de haal gaat of...

Had je toen ook medelijden met haar?

Nou nee, ze deed het zichzelf aan. Nee, het was meer zoiets van, hoe dom kan je zijn, ik bedoel ze heeft al zo vaak...ze heeft al zo vaak eigenlijk een soort van aanwijzing gekregen van die jongen, die spoort niet en dan toch blijf je doorgaan. Wat denk je dan? Dat je dan... je... je kan niet van een kikker een prins maken, hij is gewoon zo en hij gaat nooit veranderen. Zoals hij is, zo blijft hij gewoon. Dat zit namelijk gewoon in hem. Dus medelijden? Nee, niet echt, ik had niet echt medelijden met Claire.

Marjolein heeft geen medeleven met Claire, omdat zij in haar ogen dit medeleven niet verdient. Zoals blijkt uit de zinnen, 'ze deed het zichzelf aan' en 'hoe dom kan je zijn'. Medeleven is een cognitieve emotie waar een oordeelvorming aan ten grondslag ligt, maar vaak is het wel gericht op de underdog. Zoals Jordi zegt:

Het is natuurlijk ook de bedoeling dat je elkaar sard in zo'n huis, maar de manier waarop dat gedaan werd door sterkere spelers dan... ja, dan ga je toch de underdog een beetje... daar krijg je dan toch een beetje medelijden mee.

Underdog betekent volgens de Nederlandse van Dale: degene die altijd verliest, die in de hoek zit waar de klappen vallen. In de reality-soap wordt er door de kijkers vanuit gegaan dat de underdog het spel niet kan winnen. Hij of zij wordt niet serieus genomen. De term underdog wordt ook vaak in de sportwereld gebruikt, waarbij het opvalt dat een sporter of ploeg zich graag in de positie van underdog manoeuvreert met het kennelijke doel de tegenstander zand in de ogen te strooien.²⁰¹ Analooq hieraan is de underdogpositie in de reality-soap. Hierin is ook, net als in sport, het doel het winnen van het spel.

De underdog kan vaak op veel sympathie van de kijkers rekenen. Als deze namelijk tegen alle verwachtingen in de overwinnaar wordt, kan dit bij de kijkers een groot gevoel van

²⁰¹ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Underdog>, bekeken op 24 april 2010.

voldoening geven. Het laat namelijk zien dat iedereen kan winnen of succesvol kan worden, ook al bevind je je in eerste instantie in de mindere positie of zie je er nog zo gewoon of juist ongewoon uit. Vooral bij *Idols*, *X Factor* en dergelijke talentenshows op televisie waarbij het publiek moet stemmen, komt het steeds vaker voor dat de underdog wint. Een voorbeeld hiervan is de Engelse Susan Boyle van *Britain's Got Talent*.²⁰² In verhalen is de underdog vaak de anti-held. In *De Gouden Kooi* kan Jaap de underdog genoemd worden. Marjolein zegt over Jaap:

Ik heb bijvoorbeeld laatst gelezen dat Jaap had gezegd, ik ga het aan een goed doel schenken. Ja, het enige... en toen had hij gezegd stichting aap, maar het enige goede doel is stichting Jaap want hij heeft alles... alles voor zichzelf gehouden.

Ja precies, het was eigenlijk ook een soort truc om mensen te laten stemmen.

Ja, ja heel veel mensen denken, dat is gewoon grappig weet je wel. We gaan op de underdog stemmen, maar niemand geloofde het, want niemand geloofde het hele programma door dat Jaap zou winnen.

Monique zegt over Jaap:

Nou Jaap heeft wel heel veel indruk gemaakt en dan alleen al gewoon... ik denk dat Jaap trouwens uiteindelijk mijn favoriet is geweest als je dan helemaal verder gaat in de finale... want waarom... dat vind ik... daarom heeft hij ook het meeste indruk op mij gemaakt, die was het minst conformerend aan wat je verwacht in zo'n serie. Hij is vies, dik, lelijk, hij doet alles wat vies en walgelijk is en ondertussen wint hij wel telkens meer aan populariteit, dat heeft me wel heel erg geboeid en uiteindelijk had ik wel als je vraagt, goh wie had je nou het liefste hebben zien winnen uiteindelijk... dan was ik toch het meest gecharmeerd van Jaap als winnaar. Maar ook weer, denk ik, omdat hij vanuit die underdogpositie gewoon op is gekomen, terwijl verder ik het echt een walgelijke kerel vind.

Ik vraag haar of ze vindt of de beste [Jaap] heeft gewonnen, ze antwoordt:

Ja, ik ben wel van mening dat degene... ja die Jaap dat die de beste... Ja dat is lastig, maar ik vind wel dat ie het het mooist heeft gespeeld.

En waaruit komt dat naar voren denk je?

Nou omdat hij een totale antiheld was, in al zijn karaktereigenschappen... eigenlijk gewoon niet de winnaar zou moeten zijn, omdat hij lelijk is, dik is, vies is, hij is alles waarvan je... ja en zo vies! Dat je er echt... dat je rillingen je over het lijf lopen, zo vies met kots en weet ik veel. Ja, dat vind ik toch wel heel knap dat je dan toch met zulk gedrag de populariteit weet te winnen.

Paul zegt op de vraag of de beste heeft gewonnen dit:

Nou ja, ik vind wel dat de beste heeft gewonnen... dat hij verdiend heeft gewonnen. Ja, ik had wel een tevreden gevoel dat Jaap had gewonnen. Nou omdat hij de underdog positie lang in handen heeft gehad en het is altijd leuk als die wint.

²⁰² Vgl. <http://www.nytimes.com.proxyub.rug.nl/interactive/2010/04/11/weekinreview/0411-considered-graphic.html?scp=1&sq=global%20idols&st=cse>, D. Hyun Lim, *Considered Global Idol*, 11 april 2010, bekeken op 24 april 2010.

Laurie zegt als ik vraag: *Wat vind je van de karaktereigenschappen van de winnaar waarom denk je dat hij heeft gewonnen?*

Entertainer. Ik denk daarom eigenlijk en misschien ook omdat ie wel een buitenbeentje was en door iedereen steeds werd uitgekotst.

De underdogpositie?

Ja, ja, ja, ik denk dat ie daarom gewonnen heeft.

Over Jaap zegt Harm:

Ja, en je verwacht ook niet dat hij [Jaap] dan ook nog ging winnen hè. Nou... ik... me toch ook wel voorstellen. Hij had dan ook nog iets van... ja, misschien dat hij ook nog een soort underdog was ofzo... voor mensen hè, zo van.....

Jaap heeft zoals gezegd de underdogpositie in *De Gouden Kooi* maar niet iedereen ziet dit zo. Voor verschillende geïnterviewden zijn er verschillende underdogs. Zo noemt Harm, Lieke en Huub bijvoorbeeld ook underdogs. Als ik Harm vraag wie zijn favoriete spelers in *De Gouden Kooi* zijn, komt deze underdogpositie van Lieke en Huub naar voren, hij zegt:

Nou in eerste instantie omdat ze [Lieke en Huub] de underdog waren. Blijkbaar ga ik voor de underdog. Ja... door iederéén een beetje uitgekotst en omdat hij nieuw was natuurlijk ook en... dus daarom sprak hij mij aan. Toen aan het eind toen begon ik me wel... ja, toen vond ik hem niet meer sympathiek eigenlijk maar... En Lieke ook eigenlijk... juist toen die ook... ja juist door hem in de zeik werd gezet op een gegeven moment. Ja dat is meestal zo dat ik dan de underdog eigenlijk... Ja, in het begin... dacht ik ook, had ik eigenlijk niets met Lieke... ja, en dat was toch eigenlijk ook een beetje... ja, van ja, je probeert je er hier op een bepaalde manier in te lullen enzo. Maar toen zij zo werd uitgekotst door al die anderen weer. Ja dan...

Een beetje een soort beschermend...?

Ja, precies dan krijg je toch... ja, ik denk ook dat dat wel een beetje logisch is... ja, voor de underdog.

Ja, omdat iedereen tegen één is?

Ja precies.

Ja, je rechtvaardigheidsgevoel....?

Ja, ja.

Monique ziet Nadia, Dennis en Amanda als underdogs, zij zegt:

Nadia precies, ik denk dat ik in het begin nog wel erg goed ging op Nadia totdat zij te schaperig werd en toen had ik echt zo iets van, nou dat kan niet, maar ik heb wel heel lang meer met haar gehad dan met de rest van de spelers en ook met die Dennis wel, dat er toch iets was, ook omdat ze de underdog waren in het huis. Ze werden heel veel gepest en dergelijke en dan... je valt wel op de underdog, tenminste ik heb die neiging wel heel erg

dat je toch de zielige in het huis de voorkeur geeft. Amanda werd op een gegeven moment erg doelwit van alles, inclusief van Brian haar vriendje... natuurlijk... en ja, die andere twee die spoorden gewoon niet natuurlijk. Ja, ik denk dat daarom de sympathie voor Amanda is opgekomen.

Zoals gezegd kunnen er andere underdogs zijn voor de verschillende geïnterviewden. Jordi zegt op de vraag als hij voor één keer in de huid van één van de spelers kan kruipen wie hij dan zal kiezen dit:

Ja, Jaap toch... denk ik, maar dat is omdat ik de meeste sympathie bij hem voel, denk ik. Dus ja, je zou natuurlijk ook een underdog kunnen kiezen ofzo, maar je weet dat Jaap wint natuurlijk, dus misschien dat dat je ook nog beïnvloedt ofzo. Ja, ik denk toch dat hij dat dan zou zijn.

Uit deze woorden van Jordi blijkt dat er een andere visie kan zijn op wie de underdog is. Jordi ziet Jaap omdat hij heeft gewonnen niet als underdog, maar juist als *topdog*. Als ik Jordi vraag wat hij vindt van de karaktereigenschappen van de winnaar, zegt hij:

Ja zoals ik al zei, hij is moeilijk ook te doorgronden... Jaap, maar hij zal een grote jongen zijn met een klein hartje ergens. Ik vond hem in ieder geval ook wel een lieve jongen gewoon.

Ja, dat vond je er wel uitspreken dat hij een lieve jongen was?

Ja, ik... nou ja, als je dan verder op zijn achtergrond ingaat... ik bedoel hij is vrij fors en ik denk dat hij altijd wel problemen...mee gehad heeft en dat dat ook wel heel groterdeels zijn karakter heeft bepaald. Omdat hij toch een beetje door de clown uit te hangen. Daardoor toch echt heel erg geaccepteerd wordt en hij heeft gemerkt dat dat werkt en dat hij dat ook heel goed kon gebruiken in *De Gouden Kooi*. Ik denk dat het daar ergens vandaan komt. Maar dat... ja, dus dan is hij per definitie net als Brian, die ik dan als een soort patser zie, maar het is ook een hele goeie gast waarschijnlijk. Ja, ik heb hem net ook lol zien maken op het filmpje en dan denk ik nou het is gewoon ook een normale kerel en hij flipt hem soms gewoon. Ja misschien omdat hij dan jaloers werd om bepaalde dingen of bepaalde dingen niet kon hebben, het zijn ook allemaal gewoon mensen. Ja, maar ik denk inderdaad Jaap dat... dat is gewoon een normale ja, ook wel lieve jongen en ja, hij kon gewoon heel gekke dingen doen en dat vind ik ook mooi dat je dat ziet. Over de hele *Gouden Kooi* is... natuurlijk wel mooi om te zien dat er toch vriendschappen ontstaan en een soort broederschap enzo. Ja, ik denk dat dat ook moet, want anders zou het echt een sadistische show worden, denk ik.

Door het regelmatig kijken naar de reality-soaps ontstaat er het idee dat de mensen die er in spelen gekend worden. Soms wordt er, zoals uit het hierboven gegeven voorbeeld van Jordi naar voren komt, een sympathie voor deze mensen ontwikkeld. Zoals hij zegt zijn het allemaal maar gewoon mensen, 'gewone' mensen waar een betrokkenheid en hieruit voortvloeiend een medeleven voor kan worden gevoeld. Samen kunnen de betrokkenheid en het medeleven zorgen voor een grotere kennis van en hierdoor wellicht ook begrip voor 'mensen' buiten en binnen het zelf.

In dit laatste hoofdstuk kwam naar voren dat de identificatieprocessen die te zien zijn bij de reality-soap kijkers heel verschillend zijn. Het proces van identificatie is complex, er kunnen vele manieren van identificatie plaatsvinden tussen de kijkers en de spelers. De verschillende ik-posities, maar ook de deugden en ondeugden, in de agenten kunnen allemaal identificaties

aangaan en zijn bovendien in en buiten het zelf, dialogisch met elkaar verbonden. De reality-soap is een middel om te laten zien hoe complex en veelvormig dit proces van identificatie is.

In de reality-soap gelden andere regels dan in het 'echte' leven en is als het ware een vrije ruimte buiten de 'normale' sociale orde. Kijkers identificeren zich met de deelnemers in die aparte ruimte. De beelden hebben een rechtstreekse en transformerende werking op de kijkers. Juist omdat reality-soaps buiten het 'echte' leven blijven, kan het door een bewustwording van de verschillende identificatieprocessen een middel zijn om meer inzicht in jezelf te krijgen. Er wordt als het ware door het tv-programma een ruimte gecreëerd waarin er kan worden meegeleefd, gedroomd en tegen afgezet kan worden.²⁰³

Bovendien werd duidelijk dat er uiteenlopende gevolgen kunnen worden benoemd bij deze identificatieprocessen. De informatie uit de reality-soap kan worden toegepast in het eigen leven van de kijker, het is mogelijk om te leren van de ervaringen van de spelers. Door het kijken naar reality-soaps wordt er, zoals uit mijn interviews bleek, leedvermaak opgeroepen. Dit kan zorgen voor een verhoging van de eigenwaarde. Ook werd duidelijk dat er door plezier te beleven aan de ondeugden van anderen er een catharsis kan plaatsvinden van de eigen emoties.

²⁰³ Vgl. Spence, *Watching Daytime Soap Operas*, 171.

Hoofdstuk 5: Conclusie

De reality-soap is een uitstekend middel om de verschillende identificatieprocessen, die er tussen kijkers en deelnemers plaatsvinden, mee te onderzoeken. In het gedeelte van deze scriptie dat is ontstaan met behulp van conceptueel onderzoek, heb ik laten zien dat de twee theoretische invalshoeken, de deugdenethiek en de theorie van het meerstemmige dialogische zelf, met elkaar gecombineerd kunnen worden, waardoor er op een ruimere manier naar de veelvormige en diverse identificatieprocessen tussen kijkers en deelnemers van de reality-soap kan worden gekeken. In het gedeelte van deze scriptie dat gebaseerd is op empirisch onderzoek heb ik, door middel van interviews, laten zien wat de kijkers van reality-soaps zelf te vertellen hebben. Met deze informatie uit de interviews heb ik met behulp van de theorie van het meerstemmige dialogische zelf en de deugdenethiek een analyse gemaakt.

Tussen de theorie van het meerstemmige dialogische zelf en de deugdenethiek heb ik, door middel van het concept identificatie gecombineerd met het narratieve genre, een verbinding gemaakt. Identificatie is cruciaal in beide theorieën, omdat het zowel van belang is voor de vorming van de verschillende ik-posities als voor de ontwikkeling van de (on)deugden. De ontwikkeling van (on)deugden vindt plaats door middel van identificaties, omdat via het voelen van emoties en het herkennen of afgrenzen van eigenschappen van anderen de eigen (on)deugden gevormd worden. De vorming van de ik-posities vindt op een zelfde manier plaats. Bovendien kan elke opnieuw gevormde (on)deugd of ik-positie weer een eigen en nieuwe identificatie aangaan.

De combinatie van het narratieve genre met het concept identificatie is logisch, omdat de reality-soap behoort tot het narratieve genre en via het kijken naar dit genre de verschillende identificatieprocessen zich voordoen. De reality-soap is als narratief genre voor beide theorieën geschikt. Hierin zijn immers ‘echte’ mensen met ‘echte’ emoties te zien, zodat het een voorbeeldig analysemodel is voor de identificatieprocessen. Daarbij maakt het narratieve perspectief, in zowel de deugdenethiek als de theorie van het meerstemmige dialogische zelf, een intrinsiek deel uit van de theorie. Ook wordt in beide theorieën vruchtbaar gebruik gemaakt van een narratieve toepassing. In de theorie van het meerstemmige dialogische zelf wordt bijvoorbeeld de theatermetafoor gebruikt om inzicht te krijgen op het eigen positierpertoire. In de deugdenethiek kijkt men naar het narratieve genre om ‘goede’ voorbeelden te vinden voor de ontwikkeling van een geslaagd leven.

Door identificatie en het narratieve genre als verbinding tussen deugdenethiek en de theorie van het meerstemmige dialogische zelf te leggen, is er een brede en specifieke mogelijkheid tot analyse van de verschillende identificatieprocessen. Daarbij is het duidelijk geworden dat deze verbinding een nut heeft voor beide theorieën. De theorie van het meerstemmige dialogische zelf, kan bijvoorbeeld op verschillende manieren een aanvulling geven aan de deugdenethiek. Zo geeft de theorie van het meerstemmige dialogische zelf, inzicht in de veelstemmigheid en affectieve lading van de verschillende ik-posities. Zoals ik heb geargumenteed, maken de (on)deugden ook een onderdeel uit van de ik-posities. Door een nieuwe focus op de eveneens veelstemmige en affectief geladen (on)deugden, kunnen de voorstellingen in de deugdenethiek worden aangescherpt en verfijnd. De dialogische relatie tussen de verschillende posities, die een onderdeel uitmaakt van de theorie van het meerstemmige dialogische zelf, kan een beter zicht geven op de (on)deugden. In de deugdenethiek is de onderlinge invloed die de (on)deugden op elkaar hebben ook van belang. Bovendien wordt er in de deugdenethiek (nog) niet onderkend dat het ‘slechte’ voorbeeld ook belangrijk kan zijn voor de vorming van deugden, respectievelijk de identificatieprocessen. In de theorie van het meerstemmige dialogische zelf realiseert men zich dat wel.

Uit de interviews blijkt dat identificatie, naast herkenning en het willen zijn of hebben van aspecten van de ander, ook plaatsvindt door afscherming van bijvoorbeeld ‘slechte’

voorbeelden of aspecten in anderen die je liever niet in jezelf (h)erkent. Dit is een belangrijk aspect van het proces van identiteitsvorming. Identificatie door het afgrenzen van anderen is vaak een onbewust proces, zoals ik heb laten zien met voorbeelden uit mijn empirische onderzoek. De verborgen posities in het zelf gaan identificaties aan, maar worden niet als zodanig herkend. Vaak gaat het om posities die je liever niet van jezelf ziet, en doordat deze posities moeilijker te *erkennen* zijn, zijn ze vervolgens tevens moeilijker te *herkennen*. Dit kan leiden tot een vijandbeeld waarbij de ander op emotionele gronden wordt verworpen. Met voorbeelden uit mijn empirische onderzoek heb ik duidelijk gemaakt dat er tussen de posities een dialogische relatie bestaat en dat de posities daarom invloed op elkaar uitoefenen. Dit geldt ook voor de verborgen posities in het positierpertoire. Door een bewustwording van deze (on)bewuste processen in de ik-posities, kan er een betere toegankelijkheid ontstaan van deze (verborgen) (on)deugden of posities. Hierdoor kan agressie ten opzichte van een zogenaamde ‘vijand’ verminderen en er meer begrip voor het zelf en de ander ontstaan.

De deugdenethiek heeft op haar beurt ook iets bij te dragen aan de theorie van het meerstemmige dialogische zelf. De (on)deugden zijn in de posities, maar ze overstijgen de posities ook. Ondanks de meerstemmigheid en veelvormigheid is er dus ook een eenheid in de agent, die de posities te boven gaat. De (on)deugden zouden kunnen worden gezien als een specifieke soort ik-posities, zodat het verdiepende zelfonderzoek aangevuld kan worden met het vocabulaire van deugdenethiek. Deze signaleringen ten opzichte van de deugdenethiek en de theorie van het meerstemmige dialogische zelf kunnen nog nader onderzocht worden, en misschien is dit iets voor toekomstig onderzoek.

In deze scriptie zijn een aantal patronen naar voren gekomen. Het werd duidelijk dat er veel verschillende soorten identificatieprocessen plaatsvinden tussen kijkers en deelnemers van de reality-soaps. Emotie is een middel waarmee deze diverse identificaties plaatsvinden. Door het zien van de emoties in een ander kunnen ze ofwel direct in het zelf worden gevoeld ofwel andere emoties oproepen. De soorten identificaties die in deze scriptie naar voren komen zijn: identificatie door affiniteit en herkenning, het willen hebben of zijn, en identificatie door afkeer en afgrenzing, het juist niet willen hebben of zijn.

Ik heb enkele factoren belicht, die laten zien op welke manieren de identificatieprocessen versterkt worden, zoals de verhaalstructuur van de reality-soap, die erop is gericht om de betrokkenheid tussen kijkers en deelnemers zo groot mogelijk te maken. Ook de casting, die in de reality-soap gericht is op diversiteit en het kunnen plaatsen van de deelnemers in herkenbare rollen, draagt bij aan een vergroting van de identificatiemogelijkheden. Tevens worden kijkers actief betrokken bij de reality-soap door de interactiviteit, met internetsites en het stemmen via de mobiele telefoon, dat een onderdeel uitmaakt van het genre. De betrokkenheid van de kijkers wordt bovendien versterkt doordat de reality-soap voor een langere periode elke dag op televisie is, daardoor leren de kijkers de deelnemers kennen en hierdoor wordt het gevoel van verbondenheid vergroot.

Er wordt veel gebruik gemaakt van emoties in de reality-soap, deze worden versterkt en uitvergroot. Hoe intenser en authentiekere de emoties overkomen hoe sterker de verbondenheid door de kijkers gevoeld wordt. Deze verbondenheid met de deelnemers kan aanzienlijk zijn. Deze relatie is echter wel eenzijdig en bij sommige kijkers is er een macht, controle en gevoel van veiligheid aan gekoppeld. Door het kijken naar de reality-soap kunnen gevoelens van onzekerheid en angst worden bedwongen.

De reality-soap is voor veel van mijn geïnterviewden een dankbaar en veilig gespreksonderwerp. Door het praten over de reality-soap worden de limieten van sociaal gedrag getest en bespreekbaar gemaakt. Ook kan de reality-soap dienen om de eigen opvattingen kracht bij te zetten en de eigen posities in het positierpertoire te versterken. Bovendien kunnen door het praten erover generatieverschillen worden opgespoord en bespreekbaar gemaakt. Op deze manier kan de reality-soap voorzien in een morele opvoeding,

omdat er allerlei ethische vragen door het kijken worden opgeroepen waar met anderen over gepraat wordt.

Bij de beschouwing van de identificatieprocessen, die door het kijken naar de reality-soap plaatsvinden, moet de speciale context hiervan niet vergeten worden, deze context is namelijk van wezenlijk belang hiervoor. In de reality-soap gelden andere regels dan in het 'echte' leven. Daardoor is er in de reality-soap een verschuiving te zien met betrekking tot de betekenis van de (on)deugden. De reality-soap doet dienst als een bijzondere en aparte ruimte waarin de (on)deugden op een veilige manier kunnen worden uitgespeeld en uitgetest. Het is een soort oefenruimte. Vanaf een *veilige afstand* kan er door de kijkers geoordeeld, gelachen, geroddeld en een sympathie of afkeer worden ontwikkeld voor de deelnemers in de reality-soap.

Tot slot zijn er een aantal mogelijke gevolgen van het kijken naar de reality-soap naar voren gekomen. Het kijken en daardoor meevoelen van de emoties van de deelnemers in de reality-soap kan zorgen voor een catharsis van de eigen emoties, of deze aanwakkeren. Daardoor kan er een beter begrip komen voor de eigen emoties. Er gaat een aantrekkingskracht uit van de ondeugden in de reality-soap en hieraan kan, door de speciale context van de reality-soap, op een veilige manier worden toegegeven. De fouten van de reality-soap deelnemers kunnen als voorbeeld dienen, omdat er een zicht ontstaat op de gevolgen van deze fouten. Een overzicht dat meestal in het eigen leven mist. Sommige kijkers ervaren steun door het kijken naar reality-soaps. Gevoelens van verbondenheid worden hierdoor vermeerderd en eenzaamheid verminderd.

Het proces van identificatie is complex, er kunnen verschillende manieren van identificatie plaatsvinden tussen kijkers en deelnemers van de reality-soaps. De verschillende ik-posities, maar ook de verschillende (on)deugden in de agenten kunnen allemaal identificaties aangaan en zijn bovendien in en buiten het zelf dialogisch met elkaar verbonden. De reality-soap is mijns inziens een prachtig middel om te laten zien hoe complex en veelvormig deze processen van identificatie zijn. Door de identificaties met anderen wordt het zelf uitgebreid. Om in de taal van de theorie van het meerstemmige dialogische zelf te spreken, gaan de deelnemers een onderdeel uitmaken van het persoonlijke positierpertoire van de kijkers en met deze deelnemers wordt dit repertoire geëxtensiverd. Deze extensivering vindt zowel ruimtelijk, door de globalisering in en buiten het zelf, als in de bewustwording van de eigen geschiedenis plaats.

De identificatieprocessen zijn gecompliceerd en veelvormig en hebben verschillende gevolgen voor de kijkers. Dit kunnen zowel sociaal gerelateerde als individuele gevolgen zijn. Met deze scriptie heb ik laten zien dat het tapijt van de verschillende identificatieprocessen zeer bont is. Een bewustwording van al deze hierboven genoemde processen kan wellicht leiden tot meer zelfkennis én begrip voor de ander.

Literatuur

- Andrejevic, M, *Reality TV: The Work of Being Watched*, Oxford 2004.
- Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, vertaald door C. Pannier en J. Verhaeghe, Groningen 1999.
- Bernard, H, R, *Research Methods In Anthropology*, Oxford 2002.
- Bertau, M, 'Developmental Origins of the Dialogical Self: Some Significant Moments', in: H. J.M. Hermans en G. Dimaggio (red.), *The Dialogical Self in Psychotherapy*, East Sussex 2004, 29-42.
- Boenink, M, 'Inleiding', in: M. Nussbaum, *Wat liefde weet: Emoties en moreel oordelen*, Amsterdam 1998, 7-26.
- Comte-Sponville, A, *Kleine verhandeling over de grote deugden*, Parijs 1995.
- Costera Meijer, I en M. Reesink, 'Inleiding', in: I. Costera Meijer en M. Reesink (red.), *Reality Soap! Big Brother en de opkomst van het multimediaconcept*, Amsterdam 2000, 9-21.
- De Bruin, J, 'Het 'maatjesgevoel' van *Big Brother*', in: I. Costera Meijer en M. Reesink (red.), *Reality Soap! Big Brother en de opkomst van het multimediaconcept*, Amsterdam 2000, 74-76.
- Emans, B, *Interviewen: Theorie, techniek en training*, Groningen 2002.
- Flanagan, O, J en A. Oksenberg Rorty, 'Introduction', in: O. J. Flanagan en A. Oksenberg Rorty (red.), *Identity, Character, and Morality: Essays in Moral Psychology*, Cambridge 1990, 1-15.
- Freud, S, *Massapsychologie en ik-analyse*, Amsterdam 1987.
- Friedman, L, J, 'Erik H. Erikson's Critical Themes and Voices: The Task of Synthesis', in: R. S. Wallerstein en L. Goldberger (red.), *Ideas and Identities: The Life and Work of Erik Erikson*, Madison Connecticut 1998, 353-377.
- Haastrecht, van, A en M. Cram, 'Big Brother: soap opera of telenova?', in: I. Costera Meijer en M. Reesink (red.), *Reality Soap! Big Brother en de opkomst van het multimediaconcept*, Amsterdam 2000, 78-88.
- Hall, A, 'Viewers Perception of Reality Programs', *Communication Quarterly*, vol. 54, 2, (2006), 191-211.
- Hamilton Fyfe, W, *Aristotle's Art of Poetry: A Greek View of Poetry and Drama*, Oxford 1940.
- Hermans, H, J, M, 'Conceptions of Self and Identity: Towards a Dialogical View', *International Journal of Education and Religion*, vol. 2, 1, (2001), 43-62.
- Hermans, H, J, M, *Dialoog en Misverstand: Leven met de toenemende bevolking van onze innerlijke ruimte*, Soest 2006.
- Hermans, H, J, M en E. Hermans- Jansen, *De methode van zelf-confrontatie in de praktijk: De procesbevordering van Charlotte*, Amsterdam 1979.
- Hermans, H, J, M en H. J. G. Kempen, *The Dialogical Self: meaning as movement*, San Diego 1993.
- Hermans, H, J, M, *Praktische wenken en handberekening bij de zelfkonfrontatiemethode*, Alblasterdam 1981.
- Hermans, H, J, M, 'The Construction of a Personal Position Repertoire: Method and Practice', *Culture & Psychology*, vol. 7, 3,(2001), 323-366.
- Hermans, H, J, M, 'The Dialogical Self: Toward a Theory of Personal and Cultural Positioning', *Culture & Psychology*, vol. 7, 3, (2001), 243-281.
- Hermans, H, J, M, 'The Self as a Theater of Voices: Disorganization and Reorganization of a Position Repertoire', *Journal of Constructivist Psychology*, vol. 19, 2,(2006), 147-170.
- Hermes, J en M. Reesink, *Inleiding televisiestudies*, Amsterdam 2003.
- Hill, A, *Reality TV: Audiences and Popular Factual Television*, Oxon 2005.

- Holmes, S en D. Jermyn, *Understanding Reality Television*, London 2004.
- Hursthouse, R, 'Virtue Ethics and the Emotions', in: D. Statman (red.), *Virtue Ethics: A critical reader*, Edinburgh 1997, 99-117.
- Joffe, H, 'The Power of Visual Material: Persuasion, Emotion and Identification', *Diogenes: An International Review of Philosophy and Humanistic Studies*, vol. 217, (2008), 84-93.
- Lear, J, 'Katharsis', in: A. Oksenberg Rorty (red.), *Essays on Aristotle's Poetics*, Oxford 1992, 315-340.
- Meijl, van, T en H. Driesen, 'Introduction: Multiple Identifications and the Self', *European Journal of Antropology, Focaal*, vol. 42, (2003), 17-29.
- Moore, H, L, *The Subject of Antropology: Gender, Symbolism and Psychoanalysis*, Cambridge 2007.
- Nietzsche, F, *Menselijk al te menselijk: Een boek voor vrije geesten*, vertaald door T. Graftdijk, Amsterdam 2000.
- Oksenberg Rorty, A, 'The Psychology of Aristotelian Tragedy', in: A.Oksenberg Rorty (red.), *Essays on Aristotle's Poetics*, Oxford 1992, 1-22.
- Pitout, M, 'Big Brother South Africa, A Popular Form of Cultural Expression', in: E. Mathijs en J. Jones (red.), *Big Brother International: Formats, Critics & Publics*, London 2004, 168-180.
- Portman, J, *When Bad Things Happen to Other People*, New York 2000.
- Raggat, P, T, F, 'Mapping the Dialogical Self: Towards a Rationale and Method of Assessment', *European Journal of Personality*, vol. 14, 1, (2000), 65-90.
- Rawls, J, 'Self-Respect, Excellences, and Shame', in: R. S. Dillon (red.), *Dignity, Character and Self-Respect*, New York 1995, 125-132.
- Solomon, R, C, *Not Passion's Slave: Emotions and Choice*, Oxford 2003.
- Solomon, R, C, *True to Our Feelings: What Our Emotions Are Really Telling Us*, Oxford 2007.
- Spence, L, *Watching Daytime Soap Operas: The Power of Pleasure*, Middletown 2005.
- Statman, D, 'Introduction to Virtue Ethics', in: D. Statman (red.), *Virtue Ethics: A Critical Reader*, Edinburgh 1997, 1-41.
- Stokkum, van, J, 'De betrokkenheid van de kijker', in: I. Costera Meijer en M. Reesink (red.), *Reality Soap! Big Brother en de opkomst van het multimediaconcept*, Amsterdam 2000, 130-131.
- Zock, T, H, 'Grenzen aan tolerantie: De rol van religie bij identiteitsvorming en sociaal conflict', in: J. Frischman, K. D. Jenner en G. A. Wiegers (red.), *Godsdienstvrijheid en de religieuze identiteit van Joden, Christenen en Moslims: Verwachting en realiteit*, Kampen 2000, 22-43.
- Zoonen, van, L, 'Verlangen en Verzet: Alledaagse herkenbaarheid in Big Brother en de Bus', in: I. Costera Meijer en M. Reesink (red.), *Reality Soap! Big Brother en de opkomst van het multimediaconcept*, Amsterdam 2000, 27-39.

Internetsites

- <http://bigbrother6.wordpress.com/category/spelregels-etc>.
- <http://go.galegroup.com.proxy-ub.rug.nl/ps/start.do?p=GVRL&u=groning>, 'Emotion', B. Strickland (red.), *The Gale Encyclopedia of Psychology*, 2nd ed. Detroit: Gale, (2001), 218-219, *Gale Virtual Reference Library*.
- <http://go.galegroup.com.proxyub.rug.nl/ps/i.do?&id=GALE%7CCX3406000120&v=2.1&u=&it=r&p=GVRL&sw=w>, L.Evans, 'Childhood', B. Strickland (red.) *The Gale Encyclopedia of Psychology*, 2nd ed. Detroit: Gale, (2001), 116-119. *Gale Virtual Reference Library*.

<http://go.galegroup.com.proxyub.rug.nl/ps/i.do?&id=GALE%7CCX3446800027&v=2.1&u=groning&it=r&p=GURL&sw=w>, J. Robinson, 'Problems of Aesthetics', *Encyclopedia of Philosophy*, D. M. Borchert (red.), 2nd ed. Vol. 1. Detroit: Macmillan Reference USA, (2006), 72-81. *Gale Virtual Reference Library*.

<http://home.tm.tue.nl/ydkort/de%20Kort%20et%20al%202007%20people%20places%20play%20DIGRA%202007.pdf>, Y. A. W. de Kort, W. A. IJsselsteijn, B. J. Gajadhar, 'People, Places, and Play: A Research Framework for Digital Game Experience in a Socio-spatial Context'.

<http://muziek-en-film.infonu.nl/televisie/41871-boer-zoekt-vrouw-2009-2010.html>.

http://nl.wikipedia.org/wiki/Ambrosius_van_Milaan.

http://nl.wikipedia.org/wiki/De_Gouden_Kooi.

http://nl.wikipedia.org/wiki/The_Real_World.

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Underdog>.

<http://plato.stanford.edu/entries/james/>, R. Goodman, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

http://studium.hosting.rug.nl/2009_Activiteiten/reality-dijk-pont.htm.

<http://www.belgiancowboys.be/buzz/677>.

<http://www.dag.nl/entertainment/gouden-kooi-spraakmakende-show-107758>.

http://www.degoudenkooi.org/e107_plugins/forum/forum.php.

<http://www.depers.nl/entertainment/204837/De-Mol-is-tevreden-over-Gouden-Kooi.html>.

<http://www.filosofischwoordenboek.nl/content/utilitarisme.html>.

<Http://www.leeds.ac.uk/classics/heath/Aristotle%20on%20comedy.pdf>, M. Heath, 'Aristotle on Comedy'.

<http://www.mdra.nl/docs/eindverslagrapportthomogeweld.pdf>.

<http://www.nytimes.com.proxyub.rug.nl/interactive/2010/04/11/weekinreview/0411-considered-graphic.html?scp=1&sq=global%20idols&st=cse>, D. Hyun Lim, *Considered Global Idol, 11 april 2010*.

<http://www.science.uva.nl/~seop/entries/ethics-virtue/>, R. Hursthouse, 'Virtue Ethics', (2007).

<http://www.sg.uu.nl/prog/2008a/mapleedvermaak/Verslag%20Symposium%20leedvermaak.pdf>.

<http://www.tns-nipo.com/pages/nieuws-pers>,
<http://www.veldkamp.net/vnipo.asp?file=persvannipo%5Cmediabeleving04.htm>, TNS-Mediabelevingsonderzoek 2003/200: 'Hoe de veranderingen in het medialandschap de mediabeleving hebben beïnvloed'.

http://www.volkskrant.nl/archief_gratis/article816376.ece/Veronica_tevreden_met_kijkcijfers_Big_Brother.

http://www.volkskrant.nl/multimedia/article539474.ece/Minachting_over_Gouden_Kooi_is_misplaatst.

Bijlage: Interviewvragen, lijst van gevoelens, lijst met deugden en ondeugden en lijst met ik-posities

Interviewvragen voor een open semi-gestructureerd interview: Identificatie en ik-posities, positierpertoire, deugden en ondeugden met betrekking tot reality-soaps.

Persoonlijke informatie: man of vrouw, hoe oud, opleiding, voorkeur van reality-tv programma (Afhankelijk van de informant zal ik u of jij zeggen)

1. Hoe oud ben je?
2. Welke opleiding en/of werk heb je?
3. Ben je getrouwd, samen of alleen wonend?
4. Heb je kinderen?
5. Wat is je favoriete reality-tv programma?

Vragen over het eigen positierpertoire

Eerst leg ik uit wat het positierpertoire is: Het positierpertoire maakt onderdeel uit van de theorie: het meerstemmige dialogische zelf en is het idee dat alle mensen allerlei verschillende ik-posities in het zelf hebben waarvan sommige als meer essentieel of als dichter bij het zelf worden gevoeld dan anderen. Deze essentiële of dichter bij het zelf liggende posities zorgen voor een groter gevoel van eenheid. Ik zal een voorbeeld geven ten aanzien van mezelf, de ik-posities 'ik als dromerig' en 'ik als leergierig' zijn twee kanten in mezelf. (Geef ook lijst erbij met verschillende ik-posities).

1. Zou je een aantal (wel of niet tegengestelde) kanten van jezelf kunnen benoemen?
2. Wil je deze verschillende kanten op een apart papier schrijven?
3. Kun je nu bij deze tegengestelde kanten gevoelens benoemen die deze kanten ondersteunen? (Hier geef ik het papier met de gevoelens erbij.)
4. Zou je deze gevoelens op het papier waar het bij past kunnen schrijven?
5. Zou je bij de verschillende kanten een situatie kunnen beschrijven waarin deze kanten werden aangesproken?
6. Bij welke situatie voelde je je het dichtst bij jezelf?
7. Welke eigenschappen vind je belangrijk in een vriend of vriendin?
8. Zou je ook een aantal karaktereigenschappen van jezelf kunnen opnoemen?
9. Welke hiervan vind je het belangrijkste in je leven?

(Vertoning van filmpje: compilatie van gouden kooi)

Vragen over de vorming van deugden of ondeugden met betrekking tot de reality-soap

Hier leg ik ook kort uit wat ik met deugden en ondeugden bedoel. Met deugden bedoel ik die eigenschappen die leiden tot een geslaagd leven. Deugden zijn 'goede' eigenschappen en ondeugden 'slechte' eigenschappen.

1. Wie was of waren je favoriete spelers in de reality-soap?
2. Kun je hier iets meer over vertellen?
3. Zou je ook specifieke (karakter)eigenschappen kunnen benoemen die jou aanspreken in deze spelers?
4. Welke van deze karaktereigenschappen zijn 'goede' eigenschappen of deugden en welke 'slechte' eigenschappen of ondeugden?
5. Waarom denk je dat deze (karakter)eigenschappen jou aanspreken?
6. Zijn er ook wisselingen in de voorkeur voor een speler geweest? Bijvoorbeeld dat je iemand in het begin wel leuk vond en later niet meer of andersom.
7. Kun je hier voorbeelden van geven?

8. Als je deze spelers in het echte leven was tegengekomen denk je dat je ze dan ook leuk had gevonden? Zo ja, leuk genoeg om een vriend(in) te worden?
9. Wie van de spelers heeft de meeste indruk op je gemaakt? Dit kan zowel in positieve of negatieve zin zijn.
10. Als je voor één keer in de huid van één van de spelers kon kruipen in wiens huid zou dat zijn?
11. Was er misschien ook een speler(s) bij waar je een hekel aan had?
12. Zou je kunnen benoemen welke eigenschappen van deze speler jou het meest tegenstonden?
13. Zou je aan alle spelers die jij je goed herinnert één woord kunnen verbinden die voor jou de persoon het meest representeert? Wil je deze woorden opschrijven op papier?
14. Zou je kunnen zeggen dat je hebt meegeleefd met de spelers?
15. Aan welke situaties denk je dan?
16. Kun je je een bepaalde situatie uit de reality-soap herinneren die extra veel indruk op jou heeft gemaakt?
17. Waarom denk je dat deze situatie zoveel indruk op jou heeft gemaakt? Hoe voelde je je hierbij?
18. Zijn er ook situaties of gedragingen door de spelers geweest die voor jou als een voorbeeld zijn geweest, of dat je juist dacht zo zou ik het zelf nooit doen?
19. Kun je hier voorbeelden van geven?
20. Waren er ook scènes die jou te ver gingen?
21. Welke waren dit en waarom vond je het te ver gaan?
22. Hoe zou je zelf hebben gereageerd denk je?
23. Heb je wel eens medelijden gevoeld met iemand in de reality-soap?
24. Wat was de aanleiding hiervoor?
25. Heb je wel eens heel hard gelachen? Welke aanleiding?
26. Iedereen heeft bepaalde waarden die belangrijk zijn in het leven, Welke zijn dat voor jou?
27. Kun je beschrijven hoe je je voelde tijdens het kijken naar de reality-soap? Misschien tijdens een specifieke scène. (Hierbij ook lijst met gevoelens).
28. En hoe voelde je je meestal na het kijken? (Ook lijst erbij)
29. Zou je een leerpunt kunnen benoemen die je hebt opgedaan door het kijken naar de reality-soap?
30. Denk je dat je door reality-soaps meer over mensen te weten komt, mensenkennis opdoet?
31. Ben je wel eens aangenaam verrast door het gedrag van één of meer van de spelers?
32. Kun je daar iets meer over vertellen?
33. We kijken nog eens terug naar de woorden die je hebt opgeschreven bij de personen uit de reality-soap. Welke zou je uitkiezen als passend bij jezelf?
34. Wat denk je over de taboedoorbrekende werking van reality-soaps?
35. In hoeverre denk je dat mensen makkelijker met bepaalde dingen omgaan door het vaak te zien, bijvoorbeeld seks? Denk je dit zelf ook?
36. Heb je het idee dat bepaalde dingen, zoals schelden of pesten, nu meer geaccepteerd worden dan voordat er reality-soaps op tv waren?
37. Wat vind je van het geruzie in de desbetreffende reality-soap?
38. Hoe denk jij over het pesten van mensen, bijvoorbeeld op school of op het werk?
39. Kun je situaties voorstellen waarin het gerechtvaardigd is om iemand te pesten?
40. Ben je van mening dat de beste heeft gewonnen.
41. Wat vindt je bijvoorbeeld van de karaktereigenschappen van de winnaar?
42. Heb je na het kijken van de reality-soap nog wel eens aan de spelers gedacht?

43. Zo ja, kun je een moment beschrijven waarop dat gebeurde?
 44. Gaat er volgens jou een positieve of een negatieve werking uit van de reality-soap?
Waarin zou het positief en waarin negatief kunnen werken?
 45. Heb je wel eens over één of meer van de spelers gedroomd? Wil je die droom met mij delen?
- Kun je aanstrepen op de lijst die ik heb gegeven welke deugden of ondeugden jij het vaakst gerepresenteerd zag in de specifieke reality-soap? (Aangeven van 0 tot 5 van minder tot vaker.)

Stellingen (Hierbij aangeven: mee eens, oneens of weet niet.)

1. De reality-soap is een spel dat niets met het echte leven te maken heeft.
2. Door het kijken naar de reality-soap heb ik meer begrip voor mensen die anders zijn dan ik.
3. Reality-soaps kijken is verslavend.
4. Liegen loont in de reality-soap.
5. Ik heb wel eens plaatsvervangende schaamte gevoeld tijdens het kijken.
6. Reality-soaps wakkeren egoïsme aan.
7. Door het kijken naar de reality-soap voel ik mij vrijer in het uiten van emoties.
8. De spelers krijgen kansen door in de reality-soap te spelen.
9. Hebzucht is een belangrijk bestanddeel van de reality-soap.
10. Ik heb wel eens leedvermaak gevoeld bij het kijken naar de reality-soap.
11. Ik heb geen medelijden met de spelers.
12. Eerlijk zijn is niet slim als je in de reality-soap zit.
13. De emoties die de spelers uiten zijn echt.
14. Het interesseert mij niet hoe de spelers zich voelen.
15. Ik heb bewondering voor de spelers in de reality-soap.
16. Het geruzie in de reality-soap maakt het aantrekkelijk om naar te kijken.
17. Hoe langer ik naar de reality-soap keek hoe meer ik me betrokken voelde bij de spelers.

Lijst van gevoelens

1. Gevoelens van vreugde
2. Gevoelens van machteloosheid
3. Gevoelens van eigenwaarde
4. Gevoelens van angst
5. Gevoelens van geluk
6. Gevoelens van zorgen maken
7. Gevoelens van innerlijke spanning
8. Gevoelens van genieten
9. Gevoelens van liefde
10. Gevoel dat ik mezelf niet ben
11. Gevoelens van ongelukkig zijn
12. Schuldgevoelens
13. Gevoel van verbondenheid
14. Gevoelens van eenzaamheid
15. Gevoelens van innerlijke warmte
16. Gevoelens van vertrouwen
17. Gevoel van minderwaardigheid
18. Gevoelens van veiligheid

19. Gevoelens van innerlijke leegte
20. Gevoelens van neerslachtigheid
21. Gevoel van energie
22. Gevoelens van teleurstelling
23. Gevoelens van innerlijke rust
24. Gevoelens van vrijheid

Lijst met deugden en ondeugden

Deugden:

1. Medeleven/compassie/betrokkenheid
2. Tevreden zijn met wat je hebt
3. Schaamte
4. Liefde/vredelievendheid
5. Verdraagzaamheid
6. Vrijgevigheid, iemand anders iets gunnen
7. Eerlijkheid

Ondeugden:

1. Egoïsme/onverschilligheid
2. Hebzucht
3. Schaamteloosheid
4. Haat/ruzie maken
5. Onverdraagzaamheid
6. Afgunst/jaloezie
7. Oneerlijkheid

Lijst met verschillende ik-posities om uit te kiezen

1. Ik als onafhankelijk
2. Ik als afhankelijk
3. Ik als vrijheidszoeker
4. Ik als behoudend
5. Ik als dominant
6. Ik als slachtoffer
7. Ik als opofferend
8. Ik als idealist
9. Ik als warmte zoekend
10. Ik als twijfelend
11. Ik als vechter
12. Ik als optimistisch
13. Ik als dromer
14. Ik als doener
15. Ik als leergierig
16. Ik als ambitieus
17. Ik als stabiel
18. Ik als onzeker
19. Ik als kwetsbaar

20. Ik als veeleisend
21. Ik als begrijpend
22. Ik als luisterend
23. Ik als avonturier
24. Ik als aandacht vragend
25. Ik als levensgenieter
26. Ik als hard werkend
27. Ik als jaloers
28. Ik als perfectionist
29. Ik als pessimistisch
30. Ik als clown